

**ВЕЩИТЕ ЛИЦА В БЪЛГАРИЯ – ЕТИЧНИ
СТАНДАРТИ И МЕХАНИЗМИ ЗА КОНТРОЛ
ВЪРХУ ТЯХНАТА ДЕЙНОСТ**

2006 година
София

Изразеното тук мнение е на авторите и не отразява непременно позицията на Американската агенция за международно развитие, правителството на Съединените американски щати или Йист Уест Мениджмънт Институт.

Асоциация “Прозрачност без граници”

Вещите лица в България - етични стандарти и механизми за контрол върху тяхната дейност

ISBN-10: 954-91757-3-1

ISBN-13: 978-954-91757-3-8

Настоящата публикация се издава с подкрепата на Американската агенция за международно развитие съгласно условията на Споразумение за сътрудничество № 183-С-00-04-00105-00.

Съставител: Александър Неофитов

Редактор: Диана Ковачева

**COURT EXPERTS IN BULGARIA – ETHICAL
STANDARDS AND MECHANISMS FOR
CONTROL OVER THEIR ACTIVITY**

Sofia

2006

DISCLAIMER:

The author's views expressed in this publication do not necessarily reflect the views of the United States Agency for International Development, United States Government, or East-West Management Institute.

**Court Experts in Bulgaria – Ethical Standards
and Mechanisms for Control over Their Activity**

ISBN–10: 954–91757–3-1

ISBN–13: 978–954–91757–3-8

This publication was produced for review by the United States Agency for International Development under the terms of Contract No. 183-C-00-04-00105-00. It was prepared by:

Compiler: Alexander Neofitov

Editor: Diana Kovatcheva

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Преговор – Кенет Стюарт _____	9
II. Дефицити в нормативната уредба на дейността на вещите лица – безпристрастност, компетентност и отговорност на експертите – Петьо Славов _____	11
III. Модел за професионално-етично поведение на съдебния експерт – Милена Михайлова _____	43
IV. Ефективна съдебна регулация, партньорство и контрол в дейността на вещите лица: оценка на корупционния риск – г-р Антоний Гълъбов _____	69
V. Взаимодействие между съда и професионалните организации при подбора, назначаването и контрола върху работата на вещите лица – Катя Бельова _____	95
VI. Въвеждане на етични правила в работата на вещите лица като средство за постигане на безпристрастност, качество и ефективност на експертизите – Симеон Ананиев _____	99
VII. Дискусия от проведената национална кръгла маса “Вещите лица в България – етични стандарти и механизми за контрол върху тяхната дейност” _____	105
VIII. Приложения _____	119

TABLE OF CONTENTS

I. Foreword – Kenneth Stuart _____	10
II. Deficiencies in the Legislation, Regulating the Activity of Court Experts – Impartiality, Qualification and Accountability of Experts – Petyo Slavov _____	11
III. Model for Professional Behaviour of Court Experts – Milena Mihailova _____	43
IV. Efficient Judicial Regulation, Partnership and Control over the Activity of Experts: Assessing the Corruption Risk – Antony Galabov, Ph. D. _____	69
V. Cooperation between Courts and Professional Expert Organizations in the Practice of Selecting and Monitoring the Work of Court Experts – Katia Belyova _____	95
VI. Introducing Ethical Standards in the Work of Court Experts as a Tool for Achieving Impartiality, Quality and Efficiency of the Expert Opinions – Simeon Ananiev _____	99
VII. Discussions from the National Round Table “Court Experts in Bulgaria – Ethical Standards and Mechanisms for Control over Their Activity” _____	105
VIII. Appendixes _____	119

СПИСЪК НА НАПРАВЕНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

ДОПК - Данъчно-осигурителен процесуален кодекс
АПК - Административнопроцесуален кодекс
НК - Наказателен кодекс
НПК - Наказателно-процесуален кодекс
ГПК - Граждански процесуален кодекс
ЗСВ - Закон за съдебната власт
ЗОП - Закон за обществените поръчки
ЗК - Закон за концесиите
ЗЗК - Закон за защита на конкуренцията
ЗАП - Закон за административното производство
ПМС - Правилник на Министерски съвет
ВСС - Висш съдебен съвет
СРС - Софийски районен съд
СГС - Софийски градски съд
НС - Народно събрание
КЗК - Комисия за защита на конкуренцията
НИКК - Научноизследователския институт по криминалистика и криминология
МВР - Министерство на вътрешните работи
МФ - Министерство на финансите
МП - Министерство на правосъдието
БСК - Българска стопанска камара
БАВЛЕК - Българска асоциация на вещите лица и експертите

Предговор

Американската агенция за международно развитие и Инициатива за укрепване на съдебната система подпомагат съдебната реформа и подобренията в съдебния процес. Повишаването на прозрачността и качеството на съдебния процес са задачи с изключително висок приоритет.

Въпросите, свързани с избора на вещи лица, поведението на вещите лица и спазването на етични правила, процедурите при неявяване на вещите лица, осъществяване на мониторинг и контрол върху тяхната дейност и дори основната тема за използването на експертна помощ са важни части от съдебния процес при сложни съдебни дела.

Назначаването на съдебна експертиза може да се окаже от съществено значение за събирането на важни доказателства и информация по случая и да бъде от голяма помощ на съдията. От друга страна, възниква въпросът какво се случва с общественото доверие към съдебната система, ако експертът не е квалифициран или неговото мнение не е добре защитено с факти? Понякога е възможно използването на експертна помощ да отслаби доверието на адвокатите и страните в съдебния процес в уменията на съдията.

Използването на експертна помощ в съдебния процес може да създаде особен тип напрежение. Вероятно никой в тази зала не е напълно наясно с всички доказателства, представени в съда в случая с българските медицински сестри в Либия. Все пак вероятно всички в тази стая споделят мнението, че първоначалното решение на либийския съд е погрешно заради голямата гласност, която получиха мненията на високкоквалифицирани експерти. Въпросът за това, кога съдията би следвало да приеме мнението на експерта и кога би могъл да го отхвърли е друг сложен проблем.

Съществуват толкова много въпроси, които съпътстват темата за съдебните експерти, че ААМИ и ИУСС с голямо удоволствие подкрепиха инициативата на Асоциация "Прозрачност без граници" да изследват дейността на съдебните експерти. Тази кръгла маса и вашата реакция към направените заключенията по време на работата на проекта са важна част от този процес. Надявам се, че всеки от вас ще се чувства свободен да говори и изкаже своето мнение по време на дискусиите.

Поздравявам Асоциация "Прозрачност без граници" за добре свършената работа. Оптимист съм, че заключенията, които ще бъдат направени в края на този проект могат да окажат влияние върху съдебния процес в България. Благодаря на всеки един от вас за интереса по този въпрос и вашето желание да участвате тук днес.

Кенет Стюарт
Директор
Инициатива за укрепване на съдебната система

Foreword

The United States Agency for International Development and the Judicial Strengthening Initiative support court reform and improvements in the judicial process. Improving transparency and the quality of the process are extremely high priorities.

The areas of selection of experts, expert behavior and ethics, monitoring the experts, delays by experts, control over experts, and even the basic issue of the use of experts are all important parts of the court process in difficult cases.

Using experts can add valuable evidence and information to the case, and can be of great assistance to the judge. However, what happens to the public's confidence in the judicial system if the expert is not well qualified, or the expert's opinion is not well supported by the facts? When does the use of experts weaken the confidence of the lawyers and the litigants in the abilities of the judge?

Using experts also creates special pressures. Probably no one in this room knows all of the evidence presented to the court in the case of the Bulgarian nurses in Libya. However, probably everyone in this room believes that the initial decision by the court in Libya was wrong because of the highly publicized opinions of well qualified experts. The issue of when a judge needs to follow the expert and when a judge should reject the opinion of an expert is another difficult area.

There are so many issues that surround the area of court experts that USAID and the JSI were very happy to support the grant of Transparency International to examine court experts. This roundtable and your reaction to the conclusions reached during the grant work is an important part of this process. I hope each of you will feel free to speak up and voice your opinions during the discussions.

I congratulate Transparency International on a well-run grant. I am optimistic that the final conclusions reached in this grant can have an impact on the process of justice in Bulgaria. I thank each of you for your interest in this topic and your willingness to participate here today.

Kenneth Stuart
Director
Judicial Strengthening Initiative for Bulgaria

Дефицити в нормативната уредба на дейността на вещите лица – безпристрастност, компетентност и отговорност на експертите

Петьо Славов

Част първа

АНАЛИЗ НА НОРМАТИВНАТА УРЕДБА, РЕГЛАМЕНТИРАЩА ДЕЙНОСТТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА

I. Процесуална същност на експертизата в съдебното и досъдебното производство

Експертизата е един от способите за подпомагане на компетентните органи при решаването на правните казуси с цел разкриване на обективната истина в гражданския или наказателния процес. Съгласно чл. 200а от ЗСВ *“Експертиза се назначава от органите на съдебната власт за изясняване на обстоятелства по делата, за които са необходими специални знания и умения”*. Следователно основното предназначение на експертизата е да подпомогне държавните органи при изясняването на въпроси, които предполагат наличието на специални знания или умения. Доскоро значението на експертизата беше преди всичко да подпомага съда и в по-малка степен органите на досъдебното производство. В тази връзка е важно да се отбележи, че през последните години значително нараства значението на експертизата и в различните административни производства. Последните законодателни актове на Народното събрание – ДОПК, АПК, ЗОП, ЗК – все по-ясно открояват тази тенденция.

Относно значението на съдебната експертиза трябва да се подчертае, че не може да има качествено правосъдие без качествени експертизи (компетентни, обективни и своевременни). Това е така, тъй като голяма част от делата се решават преди всичко въз основа на изготвените експертизи.

Некачествените експертизи водят до некачествено правосъдие, което е по-лошо и от липсата на правосъдие, доколкото липсата на правосъдие е свързана с липсата на отговорност за нарушителя на нечии права. Докато при некачественото правосъдие освен липсата на отговорност (справедливост) на практика се стига и до санкциониране на увреденото лице, било като се отхвърли подадена от него основателна молба (жалба), било като то понесе съответния вид отговорност, без да е имало основания за това.

II. Субекти, осъществяващи експертизата – вещо лице или експерт?

Лицата, извършващи експертиза, са наречени по различен начин в действащото българско законодателство. Въпросният терминологичен разнобой се вижда ясно от посочената по-долу таблица:

Нормативен акт	Използвано наименование
ГПК	Вещо лице
НПК (в сила до 29.04.2006 г.)	Експерт
НПК (в сила от 29.04.2006 г.)	Вещо лице
ЗСВ	Вещо лице
Административнопроцесуален кодекс (в сила от 12 юли 2006 г.)	Вещо лице
ПМС111/1975 г. за подобряване организацията на съдебните експертизи	Експерти, специалисти
Наредба №1/1996 г. за автотехническите експертизи	Експерт
Наредба №1/2004 г. за условията и реда за определяне на възнагражденията на вещите лица	Вещо лице
Наредба №10/1983 г. за съдебните и арбитражните експертизи	Експерт
Наредба №23/1994 г. за съдебномедицинските, съдебнопсихиатричните и съдебнопсихологичните експертизи	Експерт
Наредба №1461/1975 г. за съдебно-счетоводните и финансово-икономическите експертизи	Експерт

Прави впечатление, че в по-новите нормативни актове, касаещи съдебната власт, като промените в Закона за съдебната власт от 2003 г., новите НПК, АПК (в сила от 12 юли 2006 г.), както и Наредба №1/2004 г. за условията и реда за определяне на възнагражденията на вещите лица, законодателят изоставя понятието "експерт" и налага по-архаично звучащото понятие "вещо лице". От друга страна, в някои нови закони, като Закона за обществените поръчки, Закона за концесиите и други е предпочетено понятието „експерт“. Доколкото в последните закони става въпрос за експертно подпомагане на различни органи на изпълнителната власт, то би могло да се предположи, че законодателят използва понятието „вещо лице“, за да обозначи специалиста, който подпомага органите на съдебната власт, а понятието „експерт“, за да обозначи лицето със специални знания, което подпомага органите на изпълнителната власт.

Доскоро в българското законодателство липсваше и дефиниция на понятието "вещо лице", респективно "експерт". Едва с §1(1) от Наредба № 1 от 5 май 2004 г. за условията и реда за определяне на възнагражденията на вещите лица (издадена от ВИСШИЯ СЪДЕБЕН СЪВЕТ, Обн. ДВ. бр. 51 от 15 юни 2004 г., изм. ДВ. бр. 29 от 5 април 2005 г.) се дефинира вещото лице като "специалист със специални знания и умения, включен в списък по чл. 200б или специалист по чл. 200в от Закона за съдебната власт". Все пак законодателят е отчел съществуването на терминологични различия като в §1(2) от Наредбата "Вещо лице" е и специалист със специални знания и умения, което в други нормативни актове е наречено "експерт".

III. Организация на съдебната експертиза в Република България съгласно действащата нормативна уредба

Към настоящия момент организацията на съдебната експертиза в Република България се основава на няколко закона и подзаконови нормативни актове.

На законово ниво въпросът е уреден в Закона за съдебната власт, Гражданския процесуален кодекс и Наказателния процесуален кодекс.

На подзаконово ниво материята е уредена в Постановление № 111 на Министерския съвет от 16 август 1975 г. за подобряване организацията на съдебните експертизи, Наредба № 10 от 29.11.1993 г. за съдебните и арбитражните експертизи (обн., ДВ, бр. 93 от 29.11.1993 г.), издадена от Министерство на правосъдието, Наредба № 1 от 5 май 2004 г. за условията и реда за определяне на възнагражденията на вещите лица, издадена от Висшия съдебен съвет, Наредба № 23 за съдебномедицинските, съдебнопсихиатричните и съдебнопсихологичните експертизи, приета от Министерството на правосъдието и Министерството на здравеопазването, Наредба № 1461 за съдебно-счетоводните и финансово-икономическите експертизи, издадена от Министерството на финансите, Наредба № 1 от 12.01.1996 г. за автотехническите експертизи, издадена от Министерство на транспорта, Министерство на правосъдието и Министерство на вътрешните работи.

Условно цитираните актове могат да се разделят на две групи:

а) актове, приети преди 10 ноември 1989 г., в условията на коренно различни от сегашните обществени отношения, при действието на Конституцията от 1971 г. Доколкото, обаче, те не са отменени и като цяло не са в противоречие със сегашната Конституция и законите на страната (преди всичко ЗСВ), те все още са формално в сила. Поради значително променената обаче правна (законодателна) и фактическа обстановка в страната повечето от тях са фактически мъртви в по-малка или по-голяма степен;

б) актове, приети след промените, които са по-адекватни на съществуващите отношения и са съобразени в значителна степен с настоящата Конституция от 12 юли 2001 г. и Закона за съдебната власт.

1. Регламентация на съдебните експертизи според Закона за съдебната власт

Глава осемнадесета "А" от ЗСВ (нова - ДВ, бр. 61 от 2003 г.) регламентира два въпроса, касаещи съдебната експертиза:

- 1) реда и условията за изготвяне на списъците с вещи лица; и
- 2) приемането на наредба от ВСС за реда и условията за определяне на възнагражденията на вещите лица.

Същевременно законодателят възприема принципа, че експертизата, а не конкретните експерти, се назначава от органите на съдебната власт за изясняване на обстоятелства по делата, за които са необходими специални знания и умения (чл.200а).

1.1. Видове списъци с вещи лица

На първо място се предвижда, че за всеки съдебен район на окръжен съд се съставя списък на специалистите, утвърдени за вещи лица. Това е всъщност нещо като основен списък на вещите лица. Освен този списък е възможен и друг списък – за нуждите на своята дейност "при необходимост" Върховният касационен съд, Върховният административен съд, Върховната касационна

прокуратура, Върховната административна прокуратура и Националната следствена служба утвърждават отделен списък.

На практика, обаче, законодателят допуска и "трети списък", тъй като в чл. 200б, ал. 1 посочва, че тези списъци са примерни. При необходимост за вещи лица могат да се назначават и специалисти, които не са включени в тези списъци. Предвидено е и още едно изключение – когато нуждите на съответния орган на съдебната власт налагат това, той може да назначи нещо лице от списъците на други съдебни райони.

Въпросните списъци са публични. Тяхната публичност се гарантира по няколко начина, а именно:

- обявяват се на достъпно място от съответния орган на съдебната власт;
- огласяват се чрез Интернет от Министерството на правосъдието;
- обнародват се в "Държавен вестник" по искане на министъра на правосъдието.

1.2. Изготвяне и утвърждаване на списъците с вещи лица

Първият въпрос е кой може да прави предложения за включване на специалисти в списъците на вещи лица. Кръгът на тези лица е изключително широк – това са министерства, ведомства, учреждения, общини, съсловни и други организации и научни институти. Нещо повече – предложение за включване в списъците на вещи лица могат да правят лично и самите специалисти.

Предложенията за включване в списъците се изпращат до председателя на съответния окръжен съд и трябва да отговарят на определени формални изисквания. В тях трябва да се посочат трите имена на специалиста, домашният му адрес, телефон за връзка и данни за неговото образование, специалност, месторабота, заеманата длъжност, продължителността на трудовия му стаж, стажът му като вещи лице и допълнителната квалификация. Всички тези обстоятелства се удостоверяват със съответните документи, които се прилагат към предложението.

Законодателят е предвидил два списъка с вещи лица:

1) **списък по чл. 200б, ал. 1** от ЗСВ, който включва експертите към окръжните съдилища и

2) **списък по чл. 200б, ал. 2** от ЗСВ, който включва експертите към Върховният касационен съд, Върховният административен съд, Върховната касационна прокуратура, Върховната административна прокуратура и Националната следствена служба.

Това налага и създаването на две комисии, които да утвърдят горните списъци с различен персонален състав.

В първата комисия са включени председателят на апелативния съд или определено от него лице, апелативният прокурор или определено от него лице, председателят на окръжния съд, окръжният прокурор и директорът на окръжната следствена служба.

Във втората комисия са включени председателят на Върховния касационен съд, председателят на Върховния административен съд, главният прокурор и директорът на Националната следствена служба.

Утвърждаването на тези списъци поражда определени въпроси:

По какви критерии ще се преценява дали всяко едно от предложените лица дали е подходящо за вещо лице или не?

Може ли да бъде отказано включването в списъка на лице, за което има направено формално валидно предложение от оправомощените лица (в което са посочени изискуемите от закона данни трите имена на специалиста, домашният му адрес, телефон за връзка и данни за неговото образование, специалност, месторабота, заеманата длъжност, продължителността на трудовия му стаж, стажът му като вещо лице и допълнителната квалификация)? Освен това едно лице може да има формално дълъг стаж като вещо лице, без да е изготвило нито една експертиза или пък изготвяните от него експертизи да са били некачествени – очевидно е, че въпросните комисии не могат да се съобразят с това, тъй като не разполагат с подобна информация.

Може би най-същественният въпрос е могат ли лицата, включени в състава на тези комисии, да преценяват професионалната подготовка и компетентност на предложените лица? Очевидният отговор е, че те не са в състояние да го направят.

ВЗСВ е регламентирана и процедурата за изменение и допълнение на така утвърдените списъци с вещи лица. Предложения за изменение и допълнение на утвърдените списъци на вещи лица се правят от оправомощените лица до края на месец септември на съответната календарна година. До края на месец октомври двете комисии извършват актуализацията на списъците, като до 15 ноември те се изпращат на министъра на правосъдието за обнародване в "Държавен вестник" и се огласяват чрез Интернет.

Така създадената правна регламентация е доста либерална и дава възможност на практика на неограничен кръг лица да предлагат кандидати за вещи лица. По този начин, обаче, се стига и до известно размиване на отговорността в случай, че назначеното лице се окаже некомпетентно или недобросъвестно. В тази връзка добре би било лицето, което го е предложило, да бъде лишено от възможност да предлага в бъдеще експерти. Считам, че по отношение на вещите лица трябва нормативно да се заложи и изискването за високи нравствени качества.

Анализът на дейността на вещите лица до момента категорично показва, че в списъците трябва да бъдат включвани не само лица, които притежават квалификация в дадена област, но и висок морал. Наличието на нравствени качества е трудно за установяване, но това не е причина този въпрос да бъде пренебрегван. Считам, че би било уместно кандидатите за вещи лица да представят минимум две препоръки от специалисти в същата област, както и препоръки от други лица (колеги и други), които да сочат както техните професионални, така и техните нравствени качества.

В българското законодателство не са предвидени изисквания за лицензиране на вещите лица, нито към тяхното обучение и сертифициране. Не са предвидени механизми за проверка на тяхната квалификация.

Не е предвиден експертен орган, който да е независим от съдебната и изпълнителна власт и който да осъществява пряк контрол върху работата на съответните специалисти. В страната не съществува единна професионална организация на експертите, която да е натоварена с осъществяване на единно

ръководство и контрол върху дейността им.

Няма ясна процедура за заличаване на дадено лице от списъка на вещите лица, не са посочени и основанията за това (например, нарушаване на нормативноустановени задължения, на добрите нрави, настъпване на смърт или други). Вероятно в този случай ще се прилага по аналогия процедурата за изменение и допълнение на утвърдените списъци с вещи лица. В тази хипотеза, обаче, основанийето за отпадане на лицето ще бъде единствено волята на съответното лице, което е оправомощено да прави предложения за включване в списъка по чл. 200б от Закона за съдебната власт.

Същевременно законодателят е направил опит да улесни дейността на вещите лица като е задължил всички органи и лица, при които се намират материали, необходими за експертизата, да осигурят достъп на вещното лице до тях, както и да оказват необходимото съдействие за изпълнение на задачата. Също така органът, назначил експертизата, при необходимост трябва да уведомява писмено ръководителите на министерствата, другите ведомства, общините и научните институти, които са длъжни да осигурят условията за извършване на експертизата, когато предметът на изследването е от тяхната компетентност. От друга страна обаче, не е изяснен въпроса какви ще са последиците, ако съответните органи не съдействат на вещното лице: какви ще са последиците за държавния орган, който не съдейства, както и какви ще са последиците за самата експертиза¹?

В тази връзка заслужава да се отбележи разпоредбата на чл. 64, ал. 4 от Данъчно-осигурителния процесуален кодекс, който предвижда, че ако не изпълнят задълженията си да съдействат на вещното лице *"достъпът на експерта се осигурява от органите на Министерството на вътрешните работи по искане на органа по приходите"*.

2. Възнаграждение на вещите лица

Въпросът за възнагражденията на вещите лица има изключително важно значение поне по две причини: от една страна, то трябва да е достатъчно високо, за да стимулира водещите специалисти в различни области да се ангажират с дейност като експерти на съдебната власт. От друга страна, справедливият размер на възнаграждението ще играе превантивна роля срещу корупционния натиск.

Законът за съдебната власт регламентира някои принципни положения относно възнаграждението на вещите лица.

На първо място, той урежда въпроса кой е органът, който определя размера на възнаграждението. Това, разбира се, е именно органът, назначил експертизата. При определяне на конкретния размер на възнаграждението той трябва да се ръководи от няколко законоустановени критерия (чл. 200л):

- сложността на задачата;
- изискванията за квалификация;
- времетраенето;
- трудоемкостта на работата;
- други условия, оказващи влияние върху заплащането на извършената

¹ Чл. 73 от ГПК *"Ако трето, неучастващо в делото лице откаже да представи поискан му от съда документ или предмет за изследване, за който е установено, че се намира у него, съдът му налага глоба от 20 до 50 лв. в зависимост от обстоятелствата и го подканва отново да го представи"*.

работа.

Така установените критерии са напълно коректни и дават възможност на съответния орган да определи справедливо възнаграждение на експерта.

Същевременно Законът за съдебната власт оправомощава Висшия съдебен съвет да издаде наредба за условията и реда за определяне възнагражденията на вещите лица, в която да се регламентира начина за определяне и заплащане на разходите на вещите лица при извършване на съдебни експертизи.

2.1. Условия и ред за определяне на възнагражденията на вещите лица

Висшият съдебен съвет е приел НАРЕДБА № 1 от 5 май 2004 г. за условията и реда за определяне на възнагражденията на вещите лица (Обн. ДВ. бр. 51 от 15 юни 2004 г., изм. ДВ. бр. 29 от 5 април 2005 г.). Наредбата се прилага за определяне на възнагражденията на вещи лица, назначени от органите на съдебната власт, от органите на предварителното производство и по изпълнителни дела. При определяне на възнагражденията органът, възложил експертизата, съобразява и преценява, освен критериите по чл. 200а от ЗСВ и необходимите разходи за извършването на експертизата, като употреба на материали, консумативи, използвани пособия, съоръжения и други. Това, обаче, не се отнася за случаите, в които експертизата е извършена от вещо лице, което е държавен служител или работи по трудов договор в специализиран орган или институт в системата на Министерството на правосъдието. В тези случаи възнаграждението се определя еднократно.

Пътните, дневните и квартирните пари, изразходвани от вещото лице за изготвяне на експертизата, не влизат в размера на възнаграждението и се определят съгласно Наредбата за служебните командировки в страната (обн., ДВ. бр. 11 от 1987 г.).

2.2. Ред за определяне на възнагражденията

Когато експертизата е назначена по искане на страните, възнаграждението се определя предварително, с първоначален депозит, който се внася по сметката на органа, допуснал експертизата.

Изготвената експертиза се представя заедно със справка-декларация, чийто образец е приложение към Наредбата, към която се прилагат документи за извършените разходи. Ако прецени, че са налице основания да увеличи първоначално определеното възнаграждение, органът, възложил експертизата, определя окончателно възнаграждение при условията на глава втора от Наредбата. В случай че вещото лице не представи справка-декларация или ако органът, възложил експертизата, прецени, че няма основание да увеличи възнаграждението, то остава в първоначално определения му размер.

Вознаграждението на вещото лице се заплаща от органа, назначил експертизата, от внесения депозит, а ако страната е била освободена от разности - от сумите по бюджетната сметка. Първоначалното възнаграждение на вещото лице не се изплаща, ако органът, възложил експертизата, не приеме заключението.

Пътните, дневните и квартирните пари, свързани с изготвяне на експертизата, се заплащат заедно с определеното възнаграждение от внесения депозит, съответно от сумите по бюджетната сметка. Освено това пътни, дневни и квартирни пари се заплащат и за всяко явяване на вещото лице пред органа, назначил експертизата.

Ако вещото лице не представи документи за пътни и квартирни, те се заплащат по преценка на органа, назначил експертизата, при спазването на изискванията на Наредбата за служебните командировки в страната (обн., ДВ, бр. 11 от 1987 г.), като не се признават за разходи пътните за самолет, пътните над 20 лева в една посока без представяне на билет, както и квартирни пари над 35 лв. за една нощувка.

Наредбата въвежда минимален размер на възнаграждението за отделните видове експертизи, като същевременно посочва кои са седемте най-често разпространени от тях. Така например, за съдебномедицински, съдебно-технически, автотехнически, криминалистични, съдебно-счетоводни експертизи и за оценка на недвижими имоти минималният размер е 30 лева, а за оценка на движими вещи е 25 лева. Доколкото е възможно да се наложи и назначаването на други, непосочени в Наредбата експертизи, то за всички тях е предвиден минимум от 25 лева.

Практиката показва, че така установеният минимум е нереално (с пъти) по-нисък от обичайното средно възнаграждение на вещите лица. Практиката показва и още нещо – за един и същ вид експертизи (например съдебно-счетоводна) различните съдилища определят коренно различен размер депозити. Така например, в СРС депозитът варира между 70 и 100 лева, докато в СГС той е между 200 и 300 лева. Доколкото, обаче, в чл. 200л от Закона за съдебната власт са заложили едни и същи критерии за оценка на работата на вещото лице (сложността на задачата, изискванията за квалификация, времетраенето, трудоемкостта на работата и други), то логично би било разликата в размера на депозитите да е по-малка.

Наредбата, също така, предвижда да се заплаща допълнително възнаграждение за всеки действително отработен час в размер от 3 лв., като броят на часовете се установява от справка-декларация (приложение-образец към Наредбата).

За особено сложни и специфични експертизи, извършени от висококвалифицирани вещи лица, предвиденото минимално възнаграждение може да бъде увеличено до 100 %. Увеличение е предвидено и за експертизи, извършени по нареждане на компетентните органи в почивни дни и национални празници, като възнаграждението се увеличава съответно със 75 % и 100 %.

Вещото лице е длъжно да представи справка-декларация за извършените необходими разходи за изготвяне на експертизата. След представяне на съответната справка-органът, назначил експертизата, определя окончателния размер на възнаграждението. В случай че първоначално определеното възнаграждение е по-високо, се заплаща окончателно определеното.

2.3. Контрол във връзка с определянето и изплащането на възнагражденията на вещите лица

В Наредбата е предвидено и правомощие на Висшия съдебен съвет да осъществява контрол за изразходваните средства във връзка с дейността на вещите лица. Съществен пропуск на Наредбата е обаче, че тя не посочва нито условията и реда за осъществяването на този контрол, нито какви възможности има Висшият съдебен съвет, ако констатира незаконосъобразно изразходване на средства. С други думи, към настоящия момент въпросът с контрола върху законосъобразното и целесъобразното разходване на средства

от и за вещите лица не е нормативно уреден. На практика нормативно е регламентиран единствено въпросът за размера на възнаграждението и за начина за неговото получаване от вещото лице.

3. Организация и осъществяване на експертизата според Гражданския процесуален кодекс и Наказателно-процесуалния кодекс

3.1. Регламентация на съдебната експертиза според Гражданския процесуален кодекс

Гражданският процесуален кодекс е основният съдопроизводителен закон в областта на гражданското право. Приет в далечната 1952 г. и изменян десетки пъти оттогава, той съдържа твърде оскъдна регламентация на разглеждания въпрос (чл.157-161). Най-общо тя е следната.

Вещо лице се назначава, когато за изясняване на някои възникнали по делото въпроси са нужни специални знания из областта на науката, изкуството, занаятите и други, каквито съдът няма.

Заклучението се подписва от вещото лице и се представя по делото поне пет дни преди съдебното заседание.

При сложност на предмета на изследването съдът може да назначи три вещи лица. Всяка от страните в тридневен срок от заседанието, в което е допусната тричленна експертиза, посочва по едно вещо лице, а третото се определя от съда. При несъгласие на страните със заключението на вещото лице или на тричленната експертиза съдът може да назначи нов състав от три вещи лица. Съдът не е длъжен да възприема заключението на вещите лица, а го обсъжда заедно с другите доказателства по делото.

В определението, с което се назначава вещото лице, се посочват: предметът и задачата на експертизата; материалите, които се предоставят на вещото лице; името, образованието, специалността, местоработата и длъжността на вещото лице. Не могат да бъдат назначавани за вещи лица роднините на страните по права линия, съпрузите, роднините по съребрена линия до четвърта степен включително и по сватовство от първа степен, както и лицата, заинтересовани от изхода на делото. Ако е налице някое от тези основания всяка от страните по делото може да иска отстраняване на вещото лице.

Назначеното вещо лице се освобождава от възложената му задача, когато не може да я изпълни поради болест или некомпетентност. То може да се откаже във всички случаи, когато се допуска отказ от свидетелствуване. След като снесе самоличността на вещите лица, съдът им напомня отговорността пред закона за даване на неверни или заинтересовани заключения. Вещите лица трябва да декларират („дават обещание“), че ще дадат заключението си без всякакво пристрастие.

При разногласие между вещите лица всяка група излага своите отделни мнения. Когато съдът не може да вземе становище по разногласието, той изисква от същите вещи лица допълнителни изследвания или назначава други вещи лица.

3.2. Регламентация на експертизата според Наказателно-процесуалния кодекс

Сравнително по-подробно е уредена експертизата в наказателното производство (чл. 144-154 от НПК, в сила от 29 април 2006 г.). Предвидена е задължителна експертиза и хипотезите, при които тя се назначава.

Изчерпателно са изброени реквизитите на акта за назначаване на експертиза (в акта, с който се назначава експертиза, се посочват: основанията, поради които се налага да се извърши експертизата; обектът и задачата на експертизата; материалите, представени на вещото лице; трите имена, образованието, специалността, научната степен, научното звание и длъжността на вещото лице или наименование на учреждението, в което работи, наименованието на медицинското учреждение, в което ще се правят стационарните наблюдения). В отделна разпоредба са посочени задълженията на вещото лице (да се яви пред съответния орган, когато бъде призовано, и да даде заключение по въпросите на експертизата; да представи заключението си в досъдебното производство в срок, определен от органа на досъдебното производство, а в съдебното производство - не по-късно от пет дни преди датата на съдебното заседание и други). Регламентирани са и правата на вещите лица: да се запознае с материалите по делото, които се отнасят до въпросите на експертизата; да изисква допълнителни материали и да взема участие при извършването на отделни действия по разследването, когато това е необходимо, за да изпълни възложената му задача; да получи възнаграждение за положен труд и да му се заплатят разходите, които е направил, както и да иска отмяна на актовете, които накърняват неговите права и законни интереси. Има и изисквания към експертното заключение (чл. 152).

В част втора, т. II от настоящия доклад са разгледани някои противоречия и несъответствия между ГПК и НПК.

4. Експертизата в помощ на органите на изпълнителната власт (експертизата в административното производство)

Все повече и все по-често на различните органи на държавната и местната власт се налага също да прибегват до услугите на лица със специални знания и умения. Не бива да се подценява и факта, че основните правоприлагащи органи са представителите на държавната и общинската администрация, чиято дейност изцяло е нормативно регламентирана. По отношение на административните органи важи принципът, че всичко, което не им е позволено от закона е забранено, обратно на принципа, на който се основава търговското право. Необходимостта различните административни органи (държавни или местни) да вземат правилни и законосъобразни решения все повече ще извиква на дневен ред помощта на експертите в дадена област. Последните законодателни актове на Народното събрание – Административнопроцесуалният кодекс, в сила от 12 юли, новият Закон за концесиите (в сила от 1 юли 2006 г.), радикалните промени в ЗОП (също в сила от 1 юли 2006 г.) и други категорично потвърждават тази тенденция.

4.1. Експертизата според новия Административнопроцесуален кодекс, в сила от 12.07.2006 г. (Обн. ДВ. бр. 30 от 11 април 2006 г.)

За разлика от действащия досега ЗАП, в новия Административнопроцесуален кодекс на експертизата са посветени няколко специални разпоредби (чл. 49-51). Важно е да се подчертае, че става въпрос за експертиза още на етап издаване на индивидуалния административен акт, т.е. в хода на административното производство. В чл. 39 от АПК изрично са посочени отделните видове доказателствени средства, едно от които е заключението

на вещото лице. Предвидена е възможност административният орган да назначи повече от едно вещо лице при сложност или комплексност на предмета на изследването. Основанията за отвод на вещото лице са същите като при отвод на административен орган. Всички органи, граждани или организации, у които се намират материали, необходими за експертизата, са длъжни да осигуряват достъп на вещото лице до тях съобразно нивото на достъп до класифицирана информация, което то притежава.

АПК препотвърждава установения в гражданското и наказателното ни законодателство принцип, според който административният орган не е длъжен да се съобрази с експертизата, а я преценява заедно с другите доказателства, събрани в хода на производството. Ако не е съгласен със заключението на вещото лице, обаче, органът трябва да мотивира основанията си за това в акта.

4.2. Експертизата по Закона за защита на конкуренцията

Съгласно чл. 51, ал. 2 от Закона за защита на конкуренцията при извършване на разследването или проучването докладчикът по преписката (член на КЗК) се подпомага не само от администрацията, но и от **външни експерти и специалисти**.

Сумите за възнаграждение на експерти и специалисти се внасят предварително от страната, която ги е поискала, в размер, определен от Комисията. Когато Комисията постанови решение за налагане на санкция на страната, извършила нарушение на закона, тя ѝ възлага и направените по производството допълнителни разходи за външни експерти и специалисти, платени от другата страна (чл. 47 от ЗЗК).

4.3. Експертизата по Закона за обществените поръчки

С последните промени в Закона за обществените поръчки (Обн. в ДВ бр. 37 от 2006 г., в сила от 01.07.2006 г.) беше предвиден нов ред за обжалване на процедурата по възлагане на обществените поръчки. Всяко решение, действие или бездействие на възложителите в процедура за възлагане на обществена поръчка, подлежи на обжалване от заинтересованите лица относно неговата законосъобразност пред Комисията за защита на конкуренцията.

В производството пред Комисията за защита на конкуренцията се допускат писмени и устни доказателства и експертни становища. При използване на експертни становища сумите за възнаграждения на експертите се внасят предварително от страната, която е поискала експертизата. При назначаване на експертиза по инициатива на Комисията, разноските за експертно възнаграждение се възлагат на жалбоподателя, ако жалбата е оставена без уважение или производството е прекратено, и на възложителя – в случаите, когато незаконосъобразното действие или решение бъде отменено.

4.4. Експертизата съгласно Закона за концесиите (В сила от 01.07.2006 г., Обн. ДВ. бр. 36 от 2 май 2006 г.)

И тук нещата са аналогични на тези по Закона за обществените поръчки. Всяко решение, действие или бездействие на орган, на Комисията или на длъжностно лице в процедурата по предоставяне на концесия подлежи на обжалване относно неговата законосъобразност пред Комисията за защита на конкуренцията. В производството пред Комисията за защита

на конкуренцията освен устни и писмени доказателства се допускат и експертни становища. При използване на експертни становища сумите за възнаграждения на експертите се внасят предварително от страната, която е поискала експертизата. При назначаване на експертиза по инициатива на Комисията за защита на конкуренцията разходите за възнаграждение на експертите се възлагат на:

1. жалбоподателя – когато жалбата е оставена без уважение или производството е прекратено;
2. съответния орган – когато жалбата е оттеглена поради отстраняване на твърдяното в нея нарушение.

4.5. Експертизата в митническата дейност

Съгласно чл. 84д, ал. 2 от Закона за митниците, доказателствата в митническото производство се събират и проверяват чрез писмени обяснения, справки и декларации на проверяваните лица или на техни представители, протоколи от обяснения на трети неучастващи в административния процес лица, протоколи за действията на митническите органи, **експертизи**, официални документи, получени чрез обмен на информация с администрации на други държави по линия на международното сътрудничество, както и чрез други средства, предвидени в закон.

Експертизата се назначава, когато за изясняване на възникнали при извършването на проверката обстоятелства и въпроси са нужни специални знания, каквито митническите органи нямат, по тяхна инициатива или по искане на проверяваното лице от органа, възложил проверката. Когато експертизата е назначена по искане на проверяваното лице, разходите за извършването ѝ са за негова сметка.

Директорът на Агенция "Митници" определя условията и реда за заплащане на направените разходи за извършване на анализ, специализирана експертиза, връщане на стоките на молителя и други (чл. 31, ал. 3 от Правилника за прилагане на Закона за митниците).

4.6. Експертизата, съгласно Данъчно-осигурителния процесуален кодекс, в сила от 01.01.2006 г. (Обн. ДВ. бр. 105 от 29 декември 2005 г., изм. ДВ. бр. 30 от 11 април 2006 г., изм. ДВ. бр. 33 от 21 април 2006 г., изм. ДВ. бр. 34 от 25 април 2006 г.)

Раздел трети на глава осма от ДОПК (Доказателства и доказателствени средства) е посветен на експертизата. От всички новоприети нормативни актове несъмнено ДОПК е този, който най-подробно урежда реда и условията за назначаване на експертиза. Това е едно от правомощията на органа по приходите – да възлага експертизи и ползва специалисти. Основанията за възлагане на експертиза са две: по инициатива на органа по приходите или по искане на субекта, когато за изясняване на някои възникнали в производството въпроси са нужни специални знания, каквито органът по приходите няма. При сложност или комплексност на предмета на изследване експертизата може да се възложи на повече от един експерт. За разлика от цитираните по-горе административни закони ДОПК посочва кои са лицата, на които се възлага експертизата – това са специалисти с необходимото образование и практически опит в съответната област, вписани в списъка на експертите, утвърден от изпълнителния директор на Националната агенция за приходите.

В случаите, когато в списъка няма експерт от съответната област или той не може или откаже да участва в експертизата, тя се възлага на други специалисти от съответната професия или област. Изрично са посочени и предпоставките, при наличието на които едно вещо лице не може да извършва експертизата ². Регламентирани са и хипотезите, при които експертът се освобождава от възложената задача от органа, който я е възложил: когато не може да я изпълни поради болест, некомпетентност или недостатъчност на предоставените за нуждите на експертизата материали.

Експертизата се възлага писмено от органа по приходите, възложил производството, във връзка с което е възникнала необходимостта от извършването ѝ, а при обжалване – от решаващия орган. При възлагането на експертизата се посочват: предметът и задачата на експертизата, материалите, които се предоставят на експерта, името, единният граждански номер, адресът, специалността, местоработата и длъжността на експерта, срокът за извършване на експертизата. Когато експертизата се извършва по искане на субекта, посочват се размерът и срокът за внасяне на определения от органа по приходите депозит за възнаграждение на експерта.

ДОПК предвижда и един нов за българското законодателство момент, а именно това, че **експертът подписва декларация** за това, че ще даде безпристрастно заключение, ще пази в тайна данъчната и осигурителната информация и, че не са налице основанията за отвод. Едва след подписване на декларацията експертът получава от органа, възложил експертизата, определения за извършването ѝ материали. Кодексът регламентира и реда за извършване на експертизата, както и изискванията към експерта и неговото заключение: експертът е длъжен да извърши експертизата в определения от органа по приходите срок; той не може да изменя, допълва или разширява възложената му задача без съгласието на органа по приходите, възложил експертизата. След извършването на необходимите проверки и изследвания експертът съставя писмено заключение, в което посочва:

1. името, единния граждански номер, адреса, специалността, местоработата и длъжността си;
2. основанието, предмета и задачата на експертизата и къде е извършена;
3. материалите, които са били използвани;
4. изследванията и с какви научни и технически средства са извършени;
5. резултатите, които са получени, и изводите на експерта.

² Чл. 62. (1) Не може да извършва експертиза лице, което:

1. е съпруг, роднина по права линия, по сребрена линия до четвърта степен и по сватовство от първа степен на възлагащия орган или на субекта;
2. е участвало в друго процесуално качество в същото производство;
3. поради други обстоятелства може да се смята за предубедено или заинтересовано от изхода на производството;
4. се намира в служебна или друга зависимост от страните;
5. е проверявало в друго качество субекта и чиито резултати от проверката са послужили като основание за образуване на производството;
6. е осъждано за умишлено престъпление от общ характер.

(2) Експертът е длъжен сам да си направи отвод незабавно след възникване или узнаване на обстоятелствата по ал. 1. Отвод може да поискат и страните.

Заклучението се подписва от експерта и се представя на органа по приходите, възложил експертизата, и на субекта. ДОПК урежда и условията, при които се възлага допълнителна и повторна експертиза: когато заключението на експерта не е достатъчно пълно и ясно се назначава допълнителна експертиза, а повторна – когато то не е обосновано и възниква съмнение за неговата правилност. Повторната експертиза задължително се възлага на друг експерт.

По този начин Данъчно-осигурителният процесуален кодекс изпреварва по своята изчерпателност във връзка с регламентирането на експертизата дори двата основни процесуални закона на съдебната власт – Гражданския процесуален кодекс и Наказателно-процесуалния кодекс. Още повече че той регламентира и въпросите за възнаграждението на експерта, както и доказателствената сила на неговото заключение (органът по приходите преценява заключението на експерта заедно с другите доказателства, събрани в хода на производството; когато не е съгласен със заключението на експерта, той е длъжен да се мотивира).

В тази връзка заслужава съжаление факта, че новоприетите след ДОПК административни закони (Административнопроцесуален кодекс, Закон за обществени поръчки, Закон за концесиите и други) предизвикват повече въпроси, отколкото отговори. Така например, не става ясно дали експертите по тези закони ще бъдат избирани от списъка по чл. 200б от Закона за съдебната власт или ще се назначават по свободната преценка на административния орган. По всяка вероятност по този и редица други нерешени въпроси (например за възнаграждението) ще се наложи да се прибегне до правоприлагане по аналогия (*analogia legis*).

5. Отговорност на вещите лица

Вещите лица имат определени задължения, свързани с точното и безпристрастно изготвяне на заключението и своевременното му представяне пред съответния орган на съдебното или досъдебното производство.

5.1. Имуществена отговорност

В наказателното производство вещото лице е длъжно да се яви пред съответния орган, когато бъде призовано, и да даде заключение по въпросите на експертизата. То може да откаже да даде заключение само когато поставените въпроси излизат извън рамките на неговата специалност или материалите, с които разполага, не са достатъчни, за да си състави обосновано мнение. За неявяване или отказ да даде заключение без уважителни причини, вещото лице се наказва с глоба до шестста лева. Ако вещото лице посочи уважителни причини за неявяването си, глобата се отменя (чл. 149 от НПК).

В гражданското съдопроизводство, ако призоваването в съда вещо лице не се яви без уважителни причини, съдът му налага глоба в размер до 100 лв. и постановява принудителното му довеждане за следното заседание. Ако вещото лице откаже да даде показания или заключение без уважителни причини, съдът му налага глоба до 100 лв. (чл. 72 от ГПК).

5.2. Дисциплинарна отговорност

В наредбите, регламентиращи отделните видове експертизи, е

предвидена отговорност на експертите единствено в Наредба № 1461 за съдебно-счетоводните и финансово-икономическите експертизи. Чл. 46 от нея е единствена нормативна разпоредба у нас, която регламентира отделните видове нарушения, които могат да допуснат вещите лица във връзка с изготвянето и представянето на експертизата:

- неизпълнение и нарушение на нормативно установените му задължения;
- даване на некачествени заключения – незаконосъобразни, необективни, необосновани, несъстоятелни, с неубедителни изводи и други;
- неспазване на определените срокове за изпълнение на възложените им задачи;
- вписване на неверни данни в декларациите за действително употребени дни;
- извършване на експертизи без знанието на службата и без да им са възложени от нея;
- непредставяне на службата заключения за проверка;
- неспазване на нормативните актове, отнасящи се до счетоводната отчетност и финансовия контрол.

Отговорността, която експертите би трябвало да носят при извършване на цитираните нарушения, обаче е дисциплинарна по Кодекса на труда. По отношение на нещатните експерти са предвидени три вида наказания:

1. предупреждение;
2. отстраняване от работа като експерт до 1 година;
3. заличаване от списъка на експертите.

В един бъдещ закон за дейността на вещите лица в съдебното и досъдебното производство, въпросните три наказания трябва да съществуват. Те би трябвало да се налагат от ръководителя на съответната организация на вещите лица. Разбира се, необходимо е да се прецизират и нарушенията, за които тези наказания ще се налагат. При всички положения е целесъобразно да се предвидят и санкции при нарушаване на етичния кодекс на вещите лица.

5.3. Наказателна отговорност

Разбира се, най-съществено значение, включително и като превантивна мярка, има заплахата от наказателна отговорност, която вещите лица биха понесли при умишлено представяне на невярно заключение. Съгласно чл. 291 от Наказателния кодекс (Обн., ДВ, бр. 26 от 02.04.1968 г.) „който като вещо лице пред съд или пред друг надлежен орган на властта устно или писмено съзнателно даде невярно заключение, се наказва с лишаване от свобода от една до пет години и с лишаване от правото да упражнява съответната дейност. Ако деянието е извършено по непредпазливост, наказанието е лишаване от свобода до една година или поправителен труд“. За престъпление по чл. 291 наказуемостта отпада:

1. когато лицето, ако каже истината, би обвинило себе си в престъпление;
2. когато лицето се отрече пред надлежния орган от своето лъжливо заключение до влизане на присъдата или решението в сила и преди да е възбудено срещу него наказателно преследване за това.

Практиката по прилагането на чл. 291 от НК обаче е твърде оскъдна,

поради което въпросната разпоредба не може да изиграе превантивно-възпиращата и наказваща функция, която е възложил законодателя.

Причините за оскъдната съдебна практика по въпроса са най-общо две:

- от една страна, подобен вид престъпления са изключително трудни за доказване;

- от друга страна, липсата на институционализирана организация на вещите лица, която да осъществява методическо ръководство и контрол върху тяхната дейност, допълнително затруднява откриването, а оттам и санкционирането на недобросъвестни прояви от страна на вещите лица.

III. Обобщение на проблемите, свързани с дейността на вещите лица в Република България

Основните проблеми, свързани с дейността на вещите лица, биха могли да бъдат обобщени по следния начин:

- 1) остаряла, **разпокъсана** и противоречива нормативна уредба;

- 2) липса на национална организация на вещите лица, която да преценява тяхната професионална подготовка, както и да оценява качеството на тяхната дейност;

- 3) непрозрачност при подбора и назначаването на вещите лица и в тази връзка възможност за субективизъм от страна на органите на съда и на досъдебното производство при назначаване на експертите;

- 4) отсъствието на контролни механизми върху работата на вещите лица;

- 5) отсъствието на етични стандарти в работата на вещите лица.

Считам, че цитираните по-горе проблеми биха могли да бъдат разрешени чрез приемането на закон, който да регламентира дейността на вещите лица в съдебното и досъдебното производство в Република България, в това число и реда и условията за осъществяването на самата експертиза.

Част втора

ОСНОВНИ ДЕФИЦИТИ В НОРМАТИВНАТА УРЕДБА, РЕГЛАМЕНТИРАЩА ДЕЙНОСТТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА

I. Основни дефицити в нормативната уредба, регламентираща дейността на вещите лица в съдебното и досъдебното производство

1. Липса на национална институционализирана организация на български вещи лица

Поради разпокъсаността на нормативната регламентация и липсата на единно методическо ръководство на практика липсва организация на съдебната експертиза в Република България. Липсва централен орган (единен институт) за съдебни експертизи. Подобна структура съществува единствено по отношение на съдебно криминалистичните експертизи, които доскоро бяха съсредоточени в Научноизследователския институт по криминалистика и криминология към МВР. Ведомственото подчинение на този институт обаче предизвиква съмнения относно неговата

обективност (конфликт на интереси), доколкото органите на МВР също участват в досъдебното производство. В най-голяма степен това се отнася за дознателите към МВР, още повече, че след влизане в сила на новия НПК на 29 април 2006 г. техните функции значително се разширяват и те ще разследват над 90% от делата. По този начин те несъмнено ще изместят следователите като основен разследващ орган.

С Наредба №1461/1975 г., която регламентира съдебно-счетоводната експертиза, първоначално се създава Дирекция за съдебно-счетоводни експертизи към МФ, която осъществява методично ръководство и контрол върху експертите. В последствие (от 1984 г.) тя преминава на организационно подчинение към Министерство на правосъдието като постепенно започва да се изпразва от съдържание, за да се стигне до 2002 г., когато са ликвидирани териториалните служби "Съдебно-счетоводни експертизи". В резултат на всичко това, към настоящия момент съдебно-счетоводната експертиза на практика е лишена от методическо ръководство и контрол, въпреки че това е най-често срещаната експертиза у нас. Показателен е и факта, че след 10 ноември 1989 г. правната регламентация на тази експертиза не е претърпяла никакви промени, въпреки радикалната промяна в обществените отношения и утвърждаването на пазарната икономика в страната!

Най-общо същите проблеми се отнасят и до останалите видове експертизи в страната – липса на единно методическо ръководство и контрол.

Това състояние на съдебната експертиза в Република България обосновава категоричния извод, че в този си вид тя не изпълнява ефективно отредената ѝ от законодателя роля – да подпомага съда и органите на досъдебното производство за правилното решаване на конкретните правни казуси.

На практика съдебната експертиза е уредена главно в двата процесуални закона – ГПК и НПК – приети съответно през 1952 г. и 1974 г., т.е. те са създадени при действието на коренно различна общественно-политическа и икономическа система на обществените отношения, поради което са неадекватни на новите условия. Нещо повече – те са приети при условията и при действието на различен основен закон (Конституция) на страната, чиито основни начала далеч не съвпадат с тези на сега действащата Конституция на Република България от 1991 г. Ето защо направените многобройни промени в ГПК и НПК след 10 ноември 1989 г. не са в състояние да променят значително нещата като решат най-тежките проблеми.

2. Липса на етични правила

Вещите лица в Република България, освен че нямат своя представителна и институционализирана организация, нямат и свой Етичен кодекс, който да формулира определени етични правила и принципи, на които трябва да се подчинява тяхната дейност. Още повече, че у нас такива етични правила (кодекси) вече имат съдиите, съдебните служители, адвокатите, нотариусите и други органи и лица, свързани с правоприлагането на различни закони.

3. Възможност за субективизъм при определяне на вещото лице

Практиката към настоящия момент красноречиво показва, че изборът

на конкретно вещо лице, което да изготви определена експертиза, зависи изключително от субективната преценка на решаващия орган. Чести са случаите по граждански дела, при които едни и същи съдебни състави назначават само определени вещи лица, при условие, че в списъка на окръжния съд със същата специалност фигурират десетки експерти. Вярно е, че субективната преценка на съдиите относно начина на работа на даден експерт/вещо лице се изгражда с практиката на съставите, но назначаването на едни и същи вещи лица само заради практиката на състава е необяснимо. Стесняването на кръга от експерти, които ползват дадени съдебни състави, поражда съмнение за корупционни практики по делата и нарушава принципа за обективност и безпристрастност при решаването на съдебните спорове.

4. Отсъствие на процедура по отзоваване на вещите лица

В действащата нормативна уредба не е регламентирана процедура за замяна на вещите лица, както по искане на страните, така и по почин на съда, с което да може да се избегне порочното решаване на делото посредством експертизата.

Не е предвидена възможност за участниците в съдебните производства да подават оплаквания или сигнали срещу експерти/вещи лица. Не съществува орган, който да разглежда постъпилите сигнали и да предприема конкретни мерки.

Очевидно съществуващите пропуски в законодателната уредба подхранват установените корупционни практики в областта на изготвянето и представянето на експертните заключения.

II. Противоречия и несъответствия между ГПК и НПК

Различният характер на гражданското и на наказателното производство обективно обуславя наличието на определени разлики между експертизите в двата основни процесуални закона – ГПК и НПК. Същевременно следва да се отбележи, че при съпоставка между двата акта се установяват редица с нищо необосновани несъответствия и открити противоречия между тях.

1. Първата основна разлика между тях е, че влагат различен смисъл на понятието "съдебна експертиза". В ГПК тя е поставена в раздел XIII "Доказателства", т.е. тя е разглеждана като доказателство, докато по НПК експертизата е способ за изясняване на обстоятелства по делото, за които са необходими специални знания, поради което нейната уредба е ситуирана в Глава девета – "Събиране и проверка на доказателствата". Подобно разбиране е възприето от законодателя и в Закона за съдебната власт (ЗСВ) с промените на чл. 200а от 2003 г.

2. По различен начин са назовани субектите на съдебната експертиза: в ГПК те са вещи лица, докато в НПК (в сила до 29 април 2006 г.) те са наречени експерти.

3. По различен начин се назначават експертизата и самите експерти: по ГПК съдът назначава вещо лице (чл. 157, ал. 1) докато съгласно НПК (чл. 117, съответно чл. 144) съдът назначава експертизата, а не конкретното лице, което ще я извърши. Според отменения НПК експертизата се възлага на специалисти от съответното учреждение или организация. Препис от акта за назначаване на експертизата се изпраща на ръководителя на учреждението

или организацията, която осигурява условията за нейното извършване. Когато е невъзможно да се назначи експерт от съответното учреждение, органът, който назначава експертизата, може да я възложи на специалисти извън съответните учреждения или организации (чл. 120). В новия НПК обаче, уредбата е съвсем оскъдна – съгласно чл. 147 експертизата се възлага на специалисти от съответната област на науката, изкуството или техниката. Дали тази оскъдност ще се окаже слабост или преимущество зависи от това дали ще се приеме закон за съдебните експертизи или не. Докато и ако такъв закон се приеме тази оскъдност на правната регламентация определено ще има негативен ефект, тъй като отваря широко вратите за субективизъм, непрозрачност и безпринципност при назначаването на конкретните експерти. Правилният подход е да се даде възможност на ръководителя на съответната организация да прецени на кой конкретен експерт да бъде възложено изготвянето на експертизата, тъй като той е най-наясно с индивидуалните възможности на отделните специалисти.

Към настоящия момент, обаче, законодателят е възприел друг подход: за всеки съдебен район на окръжен съд се съставя списък на специалистите, утвърдени за вещи лица (чл. 200б, ал. 1 от ЗСВ). Тези списъци, обаче, са примерни. При необходимост за вещи лица могат да се назначават и специалисти, които не са включени в тези списъци. Освен това Върховният касационен съд, Върховният административен съд, Върховната касационна прокуратура, Върховната административна прокуратура и Националната следствена служба могат при необходимост да приемат отделен списък за нуждите на своята дейност. С други думи, въпросните списъци са пожелателни, което има своите положителни и отрицателни страни. Доколкото е житейски възможно да възникне конкретен правен казус, който налага извършването на специфична експертиза, която никой от експертите, включени в списъка, не е в състояние да изготви – в този случай е оправдано назначаването на лица, извън утвърдения списък. От друга страна, използването на общия израз “при необходимост” дава възможност за субективизъм и недобросъвестно използване на това предвидено от закона изключение на правилото, че за вещи лица се назначават само тези, които са включени в списъка по чл. 200б от ЗСВ.

4. Различен е и броят на експертите, които съдят може да назначи в рамките на една експертиза. В чл. 157, ал. 2 от ГПК се предвижда, че “при сложност на предмета на изследването съда може да назначи три вещи лица”. Друг подход е възприел законодателят в НПК като и в двете му редакции не е предвидил конкретен максимален или минимален брой експерти при извършването на колективна експертиза. Този подход е по-правилен, тъй като съответният брой на експертите трябва да е свързан със сложността на делото.

За съжаление, изложените по-горе проблеми не са преодолени и в новия НПК (в сила от 29 април 2006 г.), тъй като на практика не се променя сега действащата нормативна уредба на съдебната експертиза. Разделите, посветени на експертизата, са практически идентични. Така например, чл. 144 от новия НПК буквално преповтаря чл. 117 от отменения НПК (“Случаи, в които се назначава експертиза”) с единствената разлика, че е отпаднала

задължителната експертиза по отношение на заподозрения. На практика най-съществената разлика се състои в това, че понятието "експерт" по сега действащия НПК е заменено с понятието "вещо лице", което се използва от ГПК.

5. Дейността на експертите, основанията за тяхното назначаване, съдържанието на акта за тяхното назначаване, техните права и задължения са значително по-подробно уредени в НПК в сравнение с ГПК.

6. Важно е да се отбележи, обаче, че и по НПК, и по ГПК заключението на вещото лице (експертизата) не е задължително за съда и за органите на досъдебното производство (чл. 157, ал. 3 от ГПК, съответно чл. 154, ал. 1 от НПК). Все пак и в това отношение могат да се открият известни разлики: по ГПК заключението задължително се обсъжда от съда, наред с другите доказателства по делото. Докато по НПК съответният орган е длъжен да се мотивира само когато не е съгласен със заключението на вещото лице.

Част трета

ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА НОРМАТИВНАТА УРЕДБА, РЕГЛАМЕНТИРАЩА ДЕЙНОСТТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА

I. За да се подобри нормативната уредба, регламентираща дейността на вещите лица, е необходимо да се създаде национален (централен) орган, който да осъществява методическо ръководство и контрол спрямо вещите лица (експертите). Същевременно, за да се обезпечи неговата независимост и обективност, този централен орган не трябва да бъде на ведомствено подчинение. При всички положения трябва максимално да се използва създаденото през годините от НИКК при МВР и преди всичко неговата материална база и високо квалифицираните му специалисти. Следващият етап трябва да включва изграждането на регионални (окръжни звена) на този национален орган. Заслужава да се обмисли и идеята за задължително членство в нея, подобно на положението на лекарите и стоматолозите.

II. Трябва да се предвидят допълнителни изисквания (критерии), чрез които предварително да се установява нивото на компетентност на кандидатите за вещи лица, което задължително трябва да бъде над средното. Това би могло да стане чрез съответното лицензиране или сертифициране на кандидат-експертите или по аналогия на германската система, лицата, желаещи да получат статут на вещи лица, да бъдат подложени на серия от писмени и устни изпити, целящи да установят, че те притежават необходимата квалификация и професионални умения в областите, в които искат да бъде официално призната дейността им като вещи лица.

III. Друг важен момент в дейността на вещите лица е необходимостта от приемането на етичен кодекс при осъществяването на тяхната дейност, който да регламентира модела за професионално-етично поведение на съдебния експерт.

Очевидно е, че такъв акт може да бъде приет единствено от организация на българските експерти, което още веднъж показва необходимостта от

съществуване на национална организация на българските вещи лица.

В Република България вече са приети редица Етични кодекси, които могат да бъдат добра основа за изготвянето на Етичен кодекс на българските вещи лица (например, Етичен кодекс на адвокатата, Етичен кодекс на съдебните служители, Етичен кодекс на съдиите в България, Етичен кодекс на нотариусите в Република България и други).

1. Лица, по отношение на които ще има действие Етичният кодекс

1.1. На първо място, това са лицата, които са вписани в списъка на вещите лица по предвидения за това ред, които са назначени от съда по конкретно съдопроизводство и, които са приели извършването на експертизата

1.2. На второ място, това са лицата, които са назначени за експерти, без да са вписани в списъка на вещите лица по съответния ред.

1.3. На трето място, Етичният кодекс би могъл да действа по отношение на експертите, които се назначават по различните административни производства (данъчни, митнически и други), както и тези, които се назначават от различните арбитражни съдилища.

2. Основни принципи, върху които трябва да се основава дейността на експерта

2.1. Професионализъм

Притежаването на съответните специални знания и умения за извършването на конкретната експертиза е първото качество, което трябва да притежава едно нещо лице. Освен това, експертите трябва да полагат непрекъснато усилия за повишаване на своята квалификация в съответната област.

2.2. Независимост и безпристрастност

При извършване на експертизата вещото лице трябва да е независимо и да не се влияе от останалите участници в съдебното или досъдебното производство, от личните си интереси или от интересите на трети лица.

2.3. Поверителност (конфиденциалност)

Вещото лице трябва да пази в тайна без ограничение във времето, поверената му и/или получената информация във връзка с изпълнение на поставените му задачи.

2.4. Добросъвестност

Вещото лице трябва да осъществява дейността си добросъвестно. Принципът за добросъвестност включва в себе си редица изисквания: на първо място вещото лице трябва да си направи отвод при наличие на предвидените основания за това; да се яви пред съответния орган, когато бъде призовано и да даде безпристрастно и вярно заключение по поставените му задачи, което предполага точно установяване на фактите и висока степен на обосноваване на изводите; да използва специалните си знания единствено и само в отговор на поставените му задачи като игнорира напълно личните си интереси, интересите на страните по производството или на трети лица.

2.5. Обективност

Точност и обективност при установяване на фактите и обосноваване на изводите в заключението. При изпълнение на поставените задачи вещото лице не трябва да влияе от служебното или материалното положение на различните участници в процеса, както и от личните си интереси или

предпочитания.

3. Отношения на вещото лице с останалите участници в производството

Вещото лице трябва да спазва установените по-горе принципи, както при изготвяне на заключението, така и във взаимоотношенията си с останалите участници в процеса.

3.1. Отношения между вещото лице и органа, назначил експертизата

Експертът дължи уважение на компетентния орган, който е назначил експертизата и е длъжен да спазва законоустановените си задължения. Същевременно, вещото лице не трябва да допуска да му бъде повлияно от органа по какъвто и да е начин.

3.2. Отношения между вещото лице и страните в производството

Отношенията на експерта със страните могат да бъдат свързани само с представяне на документи или образци за изпълнение на поставените задачи на експерта. Експертът не може да търси и да получава каквито и да било облаги от страните, както и да обещава определени резултати.

В тази връзка, вещото лице трябва да ограничи отношенията си със страните в процеса само до изпълнение на поставените задачи, в рамките на възложеното, при съблюдаване на принципа за незаинтересованост от изхода на спора, независимост и безпристрастност.

3.3. Отношения между вещото лице и трети лица

Практиката налага понякога вещите лица да влизат във взаимоотношения с трети лица, т.е. лица, които не са участници в съответното производство. Това най-често е ръководителят на учреждението или организацията, където трябва да се извърши експертизата, както и лица от други учреждения и организации, чието съдействие е необходимо за извършване на експертизата.

При отношенията си с тези лица вещото лице трябва да се ръководи от определените по-горе принципи като ограничи отношенията си единствено в рамките на поставените му задачи във връзка с експертизата.

4. Отношения между вещите лица

Несъмнено отношенията между вещите лица трябва да се основават на принципа на колегиалността. Това е особено наложително, когато експертизата се извършва от повече от едно лице. Колегиалността изисква отношения на доверие и сътрудничество между експертите в интерес на работата и за избягване на ненужни спорове, както и въздържане от поведение, което вреди на репутацията на експерта. Експертът е длъжен да се отнася към другите експерти с уважение, той трябва да подпомога своите колеги в намирането на информация, необходима за извършването на съответната експертиза, при строга конфиденциалност на поверената във връзка с изследването информация.

5. Отговорност при неспазване на установените принципи

В един бъдещ нормативен акт във връзка с организацията на съдебната експертиза и статута на вещите лица трябва да се предвиди и каква отговорност ще носят те при нарушаване на своите задължения – нормативни или установени с Етичния кодекс.

IV. Приемането на закон за дейността на вещите лица и извършването на експертизи в съдебното и досъдебното производство

Решаването на повдигнатите по-горе въпроси предполага радикална промяна на съществуващата нормативна уредба както на законово, така и на подзаконово ниво. Към настоящия момент нормативната база на съдебната експертиза е разпокъсана, а в по-голямата си част е остаряла и неадекватна на променените обществени отношения. Така например, Наредба № 1461 за съдебно-счетоводните и финансово-икономическите експертизи е от 1975 г. и не е променяна досега, Наредба № 23 за съдебно-медицинските, съдебно-психиатричните и съдебно-психологичните експертизи е от 1994 г. като е претърпяла една промяна през 2005 г., Наредба № 1 от 12.01.1996 г. за автотехническите експертизи е от 1996 г. и не е променяна оттогава.

Всичко това води до извода, че трябва да се приеме закон, който да регламентира статута и дейността на вещите лица (правата и задълженията им, отношенията им с останалите участници в процеса и трети лица), реда и условията за осъществяването на експертизи в съдебното и досъдебното производство. Закон, който да кодифицира многобройните подзаконовни актове, които регламентират различните видове експертизи. Закон, който да регламентира възнагражданията и отговорността на вещите лица, както и да предвижда контролни механизми върху тяхната дейност, както и други въпроси касаещи организацията на експертизата в РБ. Във въпросния закон трябва да се решат цитираните по-горе проблеми, включително и като се предвиди създаването на национална организация на експертите (вещите лица), която да приеме Етичен кодекс, въвеждащ съответните етични стандарти в дейността на вещите лица.

Част първа

СРАВНИТЕЛНО-ПРАВНА ЗАКОНОДАТЕЛНА УРЕДБА НА СТАТУТА НА ЕКСПЕРТИТЕ/ВЕЩИТЕ ЛИЦА

В тази част на анализа ще бъдат засегнати законодателното уреждане на статута на вещите лица, съгласно законодателствата на Франция и Германия. Съображенията да бъде разгледан статута на експертите именно в тези две страни се основават изключително на обстоятелството, че правната система в България, както и в цяла континентална Европа принадлежи към така наречената германо-романска правна група, чиито водещи представители са именно Германия и Франция⁴.

I. Законодателна уредба на статута на експертите/вещите лица съгласно законодателството на Франция

1. Статут на експерта

Назначеният от съда експерт е професионалист, тясно специализиран в определена област:

⁴ Разликите между германската и българската и френската и българската законодателна уредба в текста са подчертани с шрифт *Italic*.

- френският експерт е периодичен сътрудник на Министерството на правосъдието и обществените институции. Той взема участие в производства пред съдебните или административни органи;

- френският експерт се назначава от съдията, който е упълномощен да определи експерт по свой избор;

- експертът може да бъде физическо или *юридическо лице*;
- върховният съд и апелативните съдилища всяка година създават списък с експерти;

- пререгистрацията на вещи лица се извършва чрез *мълчаливо съгласие*;

- в случаи на нарушение на професионалните стандарти, Съдът е упълномощен да прекрати задълженията или заличи експерта от съответния списък.

2. Правни задължения на експерта:

- да положи клетва при своята регистрация;
- да приема, освен ако е налице законна пречка, назначението, което му е поверено;

- да докладва и да се отчита по време на назначението.

3. Правни задължения на експерта в хода на извършване на експертизата

- да работи по задачата лично;
- да се съобразява с утановените крайни срокове;
- да остане независим;
- да запази дискретност.

4. Морално-етични правила

Етичните правила са установени и се приемат чрез клетвата, която полагат експертите пред съда, а именно: "... Да завършат назначението, да докладват резултатите и да осигурят безпристрастно мнение като тяхно морално задължение..."

Френският национален комитет на експертите, назначени от съда, е приел преди 20 години правила за поведение на експертите, които наскоро са обновени.

5. Национална организация на експертите

Съществува Френски национален комитет на експертите, назначени от съда.

6. Дисциплинарен контрол

Дисциплинарният контрол се упражнява от председателя на апелативния съд и от председателя на апелативната прокуратура, ако експертът е регистриран в списъка на апелативния съд или от председателя на върховния касационен съд и председателя на върховната касационна прокуратура, ако експертът е регистриран в националния списък на вещице лица.

7. Обучение

Професионалното обучение се извършва от специализирани в тази област организации. Професионалното обучение в технически области се извършва от обществени организации, а не от публични институции.

Експертните дружества се стремят да осигурят на техните членове минимално обучение по техники на оценяване.

До момента не са наложени законови изисквания за задължителното обучение и нивото на компетентност на експертите.

8. Сертифициране на вещи лица

Няма задължителна сертификация на професионално ниво, но може да се

изисква за някои професионални специалности.

Не се изисква сертификация на експерт, определен от съда.

9. Организацията

- няма законово задължение да се създава организация;
- *дълго време експертите включени в съдебните списъци са се организирани в експертни дружества;*
- нито един експерт не се задължава да се присъединява към тези дружества;
- *експертните дружества са обединени в Комитета на френските експерти определени от съда (КФЕОС);*
- *КФЕОС организира близо 8000 експерта, които представляват почти 80% от всичките експерти включени в списъците.*

10. Отговорност

Вещото лице носи съдебна отговорност за предоставяне на невярна експертна оценка. Има случаи на повдигнати обвинения срещу вещи лица за невярна експертиза.

Съществува специална процедура за започване на дело срещу вещо лице при специфични случаи на предоставяне на невярна съдебна експертиза. В тези случаи се повдига обвинение за лъжесвидетелство и делото срещу експерта се прехвърля към съдебен състав със съдебни заседатели, като то може да се определи като обикновен съдебен процес, но на по-високо ниво.

Всяка от страните по делото може да повдигне обвинение срещу вещо лице.

Няма възможност да се смене или ограничи отговорността на вещото лице.

Не съществува възможност да бъде ограничен размера на наказанието, за деянието, за което е отговорно вещото лице.

Във Франция вещото лице се назначава от съдията и само той има право да смени вещото лице.

На практиката не съществува възможност вещото лице да бъде отзовано до края на делото, по което е било назначено от съдията, дори и да е некомпетентно. Все пак, ако страната представи достатъчно доказателства за нарушение на правилото за безпристрастност, може да пледира за смяна, като се създаде прецедент или процедура, чрез която да обсъди въпроса прег съд.

Процедурата за смяна на вещото лице започва по молба на заинтересуваното лице. Съдията, към когото е отправена молбата решава дали да смени вещото лице. Неговото решение е задължително за експерта и е окончателно.

В Република България не е регламентирана процедура за смяна на вещото лице, освен в случай, че то самото се откаже от процедурата.

Във Франция е възможно понякога съдът да разшири експертизата, възлагайки задължения на повече от един експерт и, създавайки по този начин "експертно тяло", включващо първия назначен експерт, което обаче намалява неговото влияние в рамките на делото.

II. Законодателна уредба на статута на експертите/вещите лица съгласно германското законодателство

1. Значение и задачи на вещите лица

В германската правна система не съществува единна нормативна уредба, която да регламентира условията за назначаване на едно лице за експерт, свързани например с професионалната подготовка на лицата. Това се отнася и за правилата за провеждането на съдебните експертизи. Също така, не съществува унифицирана общоприета дефиниция на термина "вещо лице". Това на практика означава, че в Германия всеки, който покрива основните критерии за наличието на специализирани знания в една или няколко области, почтеност, както и финансова и лична независимост, може да практикува длъжността съдебен експерт. Все пак, обаче, съществуват различни институционални звена, било то държавни агенции, правителствени структури, или индустриални и търговски камари, както и частни учреждения, които работят в сферата на квалификацията и предоставянето на лицензи за осъществяване на експертна дейност.

Могат да бъдат отделени четири основни типа лица, практикуващи професията на вещи лица в Германия:

а) вещи лица, получили официален държавен лиценз към индустриални или търговски камари, занаятчийски съюзи и професионални организации на инженери или архитекти;

б) експерти с надзорни функции или такива, осъществяващи инспекции в съответствие с федерални или местни законодателни актове, свързани с технически съоръжения за обществено ползване;

в) вещи лица на самостоятелна практика или чиято експертна дейност е била припозната от частни организации на експерти;

г) вещи лица, получили лиценз за експертна дейност в някои специализирани области, съобразно Европейски стандарт EN 45013.

2. Назначаване и дейност на вещите лица

Съществуват два типа експертни дейности и, съответно, две групи възложители на експертизи. В първата група се включват съдилищата и съдебните институции, а във втората – частни лица, сред които търговски и индустриални учреждения в общественния сектор, банки, застрахователни компании, или отделни потребители, както и самата държава, в случаите, в които изисква експертни комисии в качеството на частно лице. В случай че се назначава експертиза от съдилищата или съдебните органи, вещите лица са задължени да се отзоват на исканията им, като не участват в договорни отношения с тях и не получават директно заплащане. Практиката е да бъдат компенсирани за загубата на доход, породена от отсъствието им от работното място, като размерът на компенсациите зависи от сложността на експертизата и честотата, с която биват призовавани от съответните съдебни институции.

В случай че възложител на вещото лице е държавна институция, условията на заплащане могат да бъдат уточнени посредством споразумение. Когато възложители са бизнес организации или частни лица, условията на заплащането на вещите лица се уточняват посредством граждански договор. Вещите лица не могат да откажат да участват в съдебна експертиза, освен в случай че съдебната експертиза или държавната проверка ги засяга лично. В описаните случаи размерът на компенсацията или заплащането се изчислява

за прослуженото време на базата на почасово възнаграждение, установено със споразумение между страните. Това възнаграждение може да бъде както фиксирано, така и обвързано със стойността на обекта на оценката, по формата на определен процент от тази стойност.

Практиката на вещите лица в Германия включва три основни вида дейности, които изчерпват функциите на експертите:

- установяване на факти (например, установяване на вреда върху сграда, машина или предмет; установяване на химическия състав на дадена субстанция и т.н.);
- изработване на заключения на базата на установените факти (например, заключения относно причините за причинени вреди или вреди, които биха могли да се случат при дадени обстоятелства; установяване на функционални дефекти на машини или технически съоръжения);
- изработване на критерии и единици за емпиричен анализ на базата на специализирания практически опит на експертите (например, установяване на наемна цена за сгради, оценка на имоти, машини или предмети на изкуството).

3. Сертифициране на вещите лица

Както стана ясно, в Германия няма специален закон, регулиращ дейността на вещите лица. С други думи, всяко лице с квалификация над средната в определена област или области може да участва в експертиза, доколкото използва специализирано знание за изработване на експертна оценка за трети страни⁵. Все пак държавата е предоставила правомощия на определени институции и организации в индустриалния или търговския сектор да осъществяват дейност по предоставяне на официални удостоверения на експерти, от името на държавата и в съответствие с федералното законодателство. Така например, търговските и индустриалните камари имат изключителни правомощия да издават сертификати на вещи лица според чл. 36 от Германския индустриален кодекс.

Лицата, желаещи да получат официален сертификат за вещи лица, биват подложени на серия от писмени и устни изпити, целящи да установят, че те притежават необходимата квалификация и професионални умения в областите, в които искат да бъде официално призната дейността им като вещи лица. Тестовете имат за цел също така да покажат доколко кандидатите са в състояние да изработват независими и безпристрастни експертни оценки, отговарящи на етичните правила на тяхната професия, без да бъдат повлияни от исканията на клиента. Условита за предоставяне на сертификат за вещи лица включват предоставяне на свидетелство за съдимост, целящо да установи наличието на криминални прояви в миналото на кандидатите, които биха повлияли на тяхната безпристрастност и почтеност. Наред с това, кандидатите предоставят документи, удостоверяващи тяхното финансово състояние, което също е предпоставка за изработване на безпристрастни оценки. В тази връзка много важно условие е кандидатите да нямат прекомерно големи по размер дългове.

В случай че кандидатите за вещи лица отговарят на тези изисквания, те полагат клетва, с която удостоверяват готовността си да изработват независими и качествени експертни оценки, базирани единствено на техния опит и правилата на

⁵ У нас в голяма степен това се отнася за експертите извън установения списък, които съдят назначават.

професионалните организации, в които членуват, без оглед на личността на клиента. Наред с това, те се задължават да се подлагат периодично на допълнителна квалификация в определените области и да бъдат обект на периодичен мониторинг от страна на търговските или индустриални камари, от които бива издаван съответният сертификат. В резултат, те биват оторизирани да използват специален държавен печат, който поставят на всяка експертиза.

Придобилите официален държавен сертификат вещи лица са най-често използвани от съдебните институции, поради високите изисквания за тяхното сертифициране и контрола осъществяван върху тях от съответните камари. Наред с тях съществува и друга група вещи лица, които преминават през идентичен процес на сертифициране пред държавни институции, натоварени с издаването на сертификати и контрол върху дейността на вещите лица или други агенции. Те осъществяват експертиза в специфични области, свързани с наблюдение и контрол върху определени технически съоръжения, най-често за обществено ползване (средства за транспорт, газови инсталации, асансьори), по отношения на които държавата назначава периодични експертни проверки. Вещите лица на самостоятелна практика също трябва да отговарят на определени изисквания за качество и безпристрастност на оценките, но при тях няма контрол от страна на държавни институции или търговски камари.

Накрая, съществуват и група експерти, които получават акредитация в съответствие с Европейски стандарт EN 45013 от специално създадени институции за сертифициране на вещи лица. Тази практика се налага поради изискванията на развиващия се единен вътрешен пазар, които изисква наличието на експерти със специализирани знания в редица области. Процедурата за издаване на сертификати по този стандарт е приблизително идентична с тази, осъществявана от държавни институции или търговски и индустриални камари.

Държавата се намесва в регулирането на системата за акредитация и сертифициране на вещи лица само в някои точно определени случаи. Такива са например издаването на сертификати за вещи лица в области като медицински технологии и продукти, както и в сферата на защитата на околната среда. Държавата се намесва също така и в случаи, в които се установи, че процедурите по акредитация на вещи лица, осъществявани от частни експертни организации, не отговарят на законовите изисквания и съответно водят до появата на вещи лица с ниска квалификация.

4. Задълженията на вещите лица и страните

Задълженията на вещите лица по наказателни дела се състоят в предоставянето на факти, които са необходими на съда, за да установи вината или невинността на обвиняемия. В рамките на гражданските дела вещи лица могат да бъдат призовани, в случай че становищата на страните относно определени факти силно се различават и дори си противоречат. Това могат да бъдат, например, технически факти, въпроси, засягащи стойността на предмети или размер на причинени щети, за чието установяване съдията задава специфични въпроси на поканените вещи лица.

Вещите лица могат да имат и консултативни функции, например, при

подготовката или в хода на съдебен спор страните могат да установят контакти с тях, за да получат съвет относно възможните резултати от едни или други правни действия⁶. Експертиза по граждански дела най-често бива назначавана, когато страните вече са се споразумели по основните параметри на спора, но съществуват несъгласия относно стойности или различни технически величини. В тези случаи експертната оценка се изготвя по желание на някоя от страните и следователно е необходимо да бъде призната от съда – тя трябва да се разграничи от експертната оценка, назначена от самия съд. Процедурата за определяне на вещи лица от страните протича под формата на подписване на споразумение между тях, включващо съгласието им да решат спора “приятелски” с помощта на квалифициран и неутрален експерт-арбитър. Според германския Граждански кодекс уточняването на параметрите на подписания договор става без намесата на съдебна институция, но той следва да бъде в писмена форма, като в него ясно са посочени задълженията на вещното лице, заедно с това какво и по какъв начин следва да бъде оценявано. Вещното лице следва да даде мнението си относно обективни факти, свързани с различни технически параметри, а не да оценява фактори, свързани със създалата се правна ситуация. Ето защо е недопустимо вещното лице да има лични отношения с коя да е от двете страни. Според германския Гражданско-процесуален кодекс наличието на подобни отношения води до “подозрения за пристрастност”, като по този начин се нарушава възможността на вещното лице да прави безпристрастни и обективни оценки. *Също така е необходимо експертът, назначен за нещо лиц, да притежава определено ниво на експертен опит, който да осигури изработването на качествена експертиза, тъй като носи съдебна отговорност за подвеждащи или неверни оценки.*

Страните са задължени да съдействат на вещното лице и да му предоставят информацията и документите, които имат връзка със случая. Страните са длъжни да се съобразят с направената експертна оценка, освен в случай че тя е очевидно несправедлива (фаворизираща една от двете страни) или очевидно невярна. Съдържанието на експертизата има определена структура, която включва изложение на фактите, анализ и накрая финалната оценка. Последната бива следвана от резюме, в което оценката е представена нагледно посредством графични модели, стойности и препратки към други материали.

Характерно за експертната оценка по граждански дела е, че няма правни последици, тъй като е продукт на частни отношения, попадащи в обхвата на гражданското, а не на процедурно законодателство. Следователно тя не подлежи на приложение от съда и няма ефект върху хода на делото, а по-скоро цели да даде безпристрастна оценка на факти по желания на страните. Тя е ефективна, защото не е нужно нейното осъществяване да протича със строгите закони изисквания и срокове, характерни за съдебната експертиза по наказателни дела.

5. Отговорност на вещите лица

Вещното лице носи отговорност за невярна експертна оценка, независимо

⁶ Това са т.нар. в практиката частни експертизи, използвани от страните преди или в хода на съдебното производство. У нас те не са регламентирани, но няма и нормативна пречка да се извършват. В Германия, обаче, те имат правно значение за делото, докато у нас – не.

дали експертизата е назначена от съда или от страните по делото /частни лица/:

а) по наказателни дела, ако назначеният от съда експерт изработи невярна експертиза, умишлено или в резултат на нехайство и експертната оценка послужи като основа за съдебно решение, потърпевшата страна може да започне правни действия срещу вещото лице по стандартната процедура за искане на компенсация за нанесена вреда (параграф 839 от германския Граждански кодекс);

б) при гражданските дела също няма специална процедура за повдигане на обвинения срещу вещи лица. Отношенията между страните и вещото лице в този случай са отношенията между възложител и изпълнител, затова се прилагат стандартните процедури за търсене на отговорност при неизпълнение и/или нанесени вреди (договорна отговорност).

Страната, която е пострадала от очевидно неточна експертиза, може по всяко време да заведе дело, независимо дали претърпяната вреда е в резултат на решение, базирано на неточната експертна оценка или неизпълнение на задължения по граждански договор. Самият съд няма право да предяви обвинение за нанесени щети спрямо вещо лице. В определени случаи трети страни могат да търсят отговорност на вещи лица. Такива са случаите, когато експертният анализ, изработен за даден клиент, е бил изготвен, за да бъде предоставен на трети лица (купувач на земя, застрахователна компания или банка).

Вещото лице няма право да отхвърли или да ограничи обема на своята отговорност, когато експертизата е била назначена от съд. Все пак, обаче, *законът сам ограничава тази отговорност до умишлено изопачаване на факти и груба небрежност* (параграф 839 от германския Граждански кодекс).

Ако вещото лице е получило инструкции за изработването на експертиза от частно лице е възможно да се ограничи съдебната отговорност на експерта в определени граници: тя може да бъде снета при груба или обикновена небрежност в случаи на индивидуални споразумения, в които е необходимо да се съблюдават законовите предписания за границите на безотговорност (параграф 138 от германския Граждански кодекс) и нарушения на закона (параграф 134 от германския Граждански кодекс). Съдебната отговорност не може да бъде снета при никакви обстоятелства в случай на изопачаване на факти с умишлена цел. От друга страна, вещите лица, получили официален гържавен сертификат за своята дейност, често не са в състояние да снемат от себе си съдебна отговорност за груба небрежност в случаи на индивидуални споразумения поради необходимостта да се придържат към правилата на институциите, към които са сертифицирани.

Съществува възможност да бъде ограничен размерът на наказанието на вещото лице. Тя обаче важи само за индивидуални договори между частни клиенти и експерти. В този случай размерът на наказанието може да се ограничи при всеки вид небрежност.

Вещото лице може да бъде заменено от някоя от страните. То може да бъде отзовано от страните на базата на следните обстоятелства:

- приятелски и/или бизнес отношения с някоя от двете страни, участващи в спора;

- поддържане на контакт между вещото лице и само една от страните в процеса на изготвяне на експертиза и вземането единствено на нейното мнение предвид;
- инспекция на място с участието на само една от страните;
- изготвянето на частна експертна оценка преди влизането на делото в съда;
- неправилен избор на изразни средства при коментари върху гледните точки на страните;
- даване на съвети само на една от страните след назначаването на експертизата;
- приемане на подаръци и/или пари.

Съществува процедура, по която се извършва смяната на вещото лице. Страната, пожелала отзоваването на вещото лице, трябва да представи своите основания за това преди изготвянето на експертизата, освен ако молбата за отзоваване не се базира на самата експертна оценка. Съдът решава дали вещото лице да бъде заменено.

Възможно е вещото лице да бъде заменено и по инициатива на съда в две хипотези:

а) в съответствие с параграфи 404 (1), (2), и 408 (1) от германския Гражданско-процесуален кодекс съдът може да реши по свое усмотрение да назначи нов експерт на мястото на първоначално назначеното вещо лице или да преустанови задълженията на вещо лице по изготвянето на експертиза, ако има сериозни основания за това (например, при твърде много служебни задължения на вещото лице);

б) съдът също така може да смени вещото лице, ако то не успее да изработи експертната оценка в предвидения срок и след напомняне.

Замяната се осъществява чрез промяна на съдебния акт за назначаване на експертизата и назначаването на нов експерт.

ИЗВОДИ

Сравнителноправният анализ между българското и френското и българското и германското законодателство в областта на съдебната експертиза показва редица прилики и разлики. Така например, експертите във Франция и Германия съдействат не само на съдебните органи, но и на други обществени организации. Те са длъжни да положат клетва при своето вписване (регистрация), да докладват и да се отчитат по време на назначението. Съществуват съответни организации (национални, регионални или браншови), в които експертите членуват и, през които също носят отговорност. Приети са и етични правила за поведение на експертите. Съществуват редица изисквания и практики във връзка с обучението на вещите лица и тяхното сертифициране. Предвидени са и процедури за отзоваване на вещото лице, при наличието на определени основания.

От друга страна, обаче, сравнението между френската и германската законодателна уредба на разглеждания въпрос също показва значителни разлики. Най-общо във френската правна система този въпрос е значително по-подробно уреден нормативно. Практиката, обаче, показва, че резултатите

на германския подход в никакъв случай не са по-лоши от тези на френския. Това означава, че целта (ефективното използване на експертизата в съдебното производство) може да бъде постигната с различни правни средства, стига те да се основават на определени принципи, възприети както в теорията, така и в практиката на страните с развита икономическа и правна система.

Модел за професионално-етично поведение на съдебния експерт

Милена Михайлова

Съдебните експертизи имат своето широко значение за установяване на обективната истина в гражданския и наказателния процес. Значението им нараства с развитието на частните науки, тъй като се разширява непрекъснато спектърът, за който могат да се използват специални познания в процеса на доказване по наказателни и граждански дела.

Многостранни са извършваните днес съдебни експертизи, като все повече се повишава тяхната видова принадлежност, с подчертана тенденция да се увеличава делът им в дейността на следствените и съдебните органи.

Експертизата е процесуално регламентирана дейност, насочена към разкриване на обективната истина, с която се подпомага съда при решаване на правния спор. Експертизата е дейност, която се подчинява на общите принципи на съдебното дирене – обективност, всестранност и пълнота, извършва се в рамките и по повод на определено съдопроизводство и е регламентирана от закони и подзаконови нормативни актове.

Настоящото изложение проследява нормативната регламентация на дейността на съдебните експерти, механизмите на подбор, контрол върху дейността им и тяхната отговорност. Това изследване няма за задача да прави буквален прочит на цялата нормативна база, а да постави отделни акценти върху конкретни етапи от избора, назначаването на вещите лица, изготвянето на техните експертни заключения, ангажирането на тяхната отговорност и необходимостта от въвеждане на професионално – етични стандарти в работата им.

Част първа

НОРМАТИВНА УРЕДБА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ОТНОСНО СТАТУТА И ОРГАНИЗАЦИЯТА НА РАБОТАТА НА ЕКСПЕРТИТЕ

I. Възникване на статута на вещото лице към съответния съд

Глава XV "Съдебни експертизи" от Закона за съдебната власт (обн. ДВ. бр. 59 от 22 юли 1994 г. с посл. изм. ДВ. бр. 86 от 28 октомври 2005 г.) регламентира условията, при които се назначава експертиза и процедурата по изготвяне на списъци с вещи лица към отделните съдебни райони, както и условията и сроковете за огласяване и промяна на изготвените списъци.

Законът предвижда за всеки съдебен район на съответния окръжен съд да се съставя списък на специалистите, които са утвърдени за вещи лица. Законът предвижда създаването на два вида списъци. Извън посочения вече списък, който обслужва съдебните райони на окръжните съдилища, при необходимост се утвърждава отделен списък на вещи лица за обслужване на Върховния касационен съд, Върховния административен съд, Върховната

касационна и административна прокуратура и Националната следствена служба. Законът е регламентирал тези списъци като примерни, като при необходимост за експерти могат да се назначават и специалисти, които не са включени в посочените списъци. Когато се налага, за нуждите на съответния орган на съдебната власт може да се назначава експерт от списъка на друг съдебен район.

Списъците на утвърдените експерти се обнародват от Министъра на правосъдието в Държавен вестник. По този начин се дава гласност и се осигурява необходимата информация за съдебните органи за подбор на съответните съдебни експерти.

Предложения за включване в списъците на вещите лица могат да правят министерствата, ведомствата, учрежденията, общините, съсловните организации и научни институти, както и самите специалисти. Предложенията се изпращат до Председателя на съответния окръжен съд.

Регламентирани са изискванията, на които трябва да отговарят експертите: образование, специалност, месторабота, трудов стаж, допълнителна квалификация, стаж като съдебен експерт, които се удостоверяват със съответните документи към предложенията. Предложенията заедно с представените към тях документи се разглеждат от комисия в състав: председателят на Апелативния съд, апелативният прокурор, председателят на Окръжния съд, окръжният прокурор, директорът на Окръжната следствена служба.

Списъците за съдебни експерти, които ще обслужват Върховните съдилища, Върховните прокуратури – касационна и административна и Национална следствена служба, се разглеждат в комисия в състав: председател на Върховен касационен съд, председател на Върховен административен съд, главният прокурор и директорът на Национална следствена служба.

Функциите по участие в горепосочени комисии могат да делегират само председателят на Апелативния съд и апелативният прокурор. За останалите членове на комисии, участието е лично, с което се осигурява по-обективна преценка на представените предложения.

Изготвените списъци за обслужване на съответния съдебен район, на основание чл. 200ж, ал. 3 от Закона за съдебната власт, се изпращат от председателя на Апелативния съд, на министъра на правосъдието за обнародване в Държавен вестник и огласяването им чрез Интернет. Предложения за изменение и допълнение на утвърдените списъци могат да се правят до края на месец септември на съответната календарна година. Актуализирането на списъците се извършва до края на месец октомври, а до 15 ноември те се изпращат на министъра на правосъдието за обнародване. Предвидена е и законова възможност да се правят промени в списъците на вещите лица в течение на годината, с което да бъде удовлетворена необходимостта от привличане на повече специалисти в дадени области.

Така създадената правна регламентация създава възможност за специалисти от различни области да бъдат включени в списъка на вещите лица, което, от своя страна, е условие даден специалист да бъде назначен като експерт/вещо лице. Практиката поставя изискването в списъците да бъдат включвани само лица, които притежават не само квалификация в дадена област, но и морал. Независимо от обстоятелството,

че този въпрос може да бъде отнесен към Етичен кодекс на експерта, смятам, че в списъците трябва да фигурират не само всички, които са подали съответните документи за това, а специалисти, подбрани по определени от комисията по назначаването им критерии с подчертани изисквания към моралните качества на специалистите. В противен случай, комисията се превръща само в един формален орган, който разглежда подадените заявления за включване в списъците само от външна страна и няма никакви контролни функции по извършването на подбора на тези лица.

Не съществуват никакви изисквания за лицензиране на експертите (с изключение на одиторите и оценителите).

Законодателно не е предвиден експертен орган, който да е независим от съдебната и изпълнителна власт и, който да осъществява пряк контрол върху работата на съответните специалисти. В страната не съществува единна професионална организация на експертите, която да е натоварена с осъществяване на единно ръководство и контрол върху дейността им. Понастоящем различните експерти са организирани в отделни сдружения с идеална цел, които са твърде разпокъсани и не обединяват всички специалисти от дадена област от съответния съдебен район или от цялата страна.

Липсва правен регламент за заличаване на дадено лице от списъка като основание за това може да бъде виновното поведение на съответния специалист, настъпване на смърт или друго основание. Законът за съдебната власт предвижда актуализирането на списъците да се извършва само веднъж годишно, а това не покрива изискването за актуалност и не може да отговори на изискванията на съдебния процес.

Освен Закона за съдебната власт, където е създадена обща регламентация за съставяне и поддържане на списъци на експерти, съществува и подзаконова регламентация за отделни видове специалисти, за които са предвидени отделни списъци.

С Наредба за анализите на правното състояние и приватизационните оценки и за условията и реда за лицензиране на оценители, приета с ПМС № 113 от 31.05.2002 г. (обн. ДВ. бр. 57 от 11 юни 2002 г., изм. ДВ. бр.115 от 30 декември 2004 г.) е въведен специален режим за изготвяне и съставяне на списък на лицензираните оценители. Списъкът включва само оценители, които са положили съответен изпит и са получили надлежен лиценз от Агенцията по приватизация за извършване на оценка на недвижими имоти, машини и съоръжения, правна интелектуалната и индустриалната собственост и други фактически отношения, търговски предприятия, финансови институции, други активи, включително произведения на изкуството, нумизматиката, филателията и бижутерията. Съставеният списък отграничава тези специалисти като лица получили специална квалификация за извършване на дейност по оценка на активи, чиято дейност се контролира от Агенцията по приватизация, като орган на когото е възложено издаването и отнемането на лиценза при наличие на основанията предвидени в Наредбата.

Дипломираните експерт – счетоводители са отделени в нарочни списъци, изготвяни и обнародвани в "Държавен вестник" от Института на дипломираните експерт-счетоводители ежегодно до 31 март. Институтът на дипломираните експерт – счетоводители е създаден през 1996 г. с изменение и допълнение на Закона за счетоводството в отговор на потребността от

законова регламентация на професионална организация на експертите – счетоводители. Институтът е своеобразно продължение на доброволната организация на експерт-счетоводителите – Асоциация на дипломираните експерт – счетоводители, учредена през 1991 г. През 2002 г., с приемането на Закон за независимия финансов одит (обн. ДВ. бр.101 от 23 ноември 2001 г., посл.изм. ДВ. бр.105 от 29 декември 2005г.) е създадена изключително подробна регламентация на Института на дипломираните експерт-счетоводители, на когото Законът е възложил да осигурява и регулира упражняването на независимата одиторска професия на дипломираните експерт-счетоводители в интерес на обществото като в този смисъл Институтът представлява изключение от направения по-горе коментар.

II. Назначаване на съдебна експертиза

Спектърът от знания извън областта на правото, които са необходими за изясняване на обстоятелства по делата, е изключително широк и съгът или разследващият орган нито могат, нито са длъжни да бъдат компетентни във всяка област на науката, техниката или изкуството. От това произтича необходимостта от привличане на експерти в съответните области, които да съдействат на съда и разследващите органи при изясняване на някои от обстоятелствата по делото. В наказателния процес е прието привличането на съответен специалист, чиито специални знания са необходими за изясняване на определени обстоятелства по делото, да се определя като назначаване на експертиза. В този случай акцентът се поставя върху естеството на дейността, която трябва да се извърши от него, тъй като специалистът в дадена област се привлича в качеството си на експерт.

В гражданския процес е приет института на "назначаване на вещо лице". Съгласно чл. 157, ал. 1 от Граждански процесуален кодекс (обн. ДВ. бр. 12 от 8 февруари 1952 г., с посл. изм. ДВ. бр. 105 от 29 декември 2005 г.) – Глава XIII – озаглавена "Доказателства", Раздел IV "Вещи лица": "Вещо лице се назначава, когато за изясняване на някои възникнали по делото въпроси са нужни специални знания из областта на науката, изкуството, занаятите и други, каквито съгът няма."

Въпреки терминологичното различие, което съществува при двата случая се привлича дадено лице, което притежава необходимите специални знания за изясняване на определени обстоятелства по делото.

Законът не е дал определение за "специални знания". В теорията под специални знания е изведена съвкупността от знания, получена от лицата в резултат на специална професионална подготовка позволяваща решаването на въпроси при изследването и разглеждането на делото. Ако се изхожда от гледна точка на знанията на конкретния съд, сферата на специалните знания би била различна. За да упражнява ефективно своята дейност, съгът трябва да притежава необходимите знания от правото, въпреки че са придобити в резултат на продължително обучение, те не са специални, тъй като са включени в съдържанието на професионалната компетентност на съда. Поради това и няма основание за назначаване на експертиза по правни въпроси, тъй като съгът и органите на досъдебното производство са длъжни да знаят законите. Предвид изложените съображения, се налага изводът, че

под специални знания следва да се имат предвид тези знания, които са извън професионалната компетентност на съда или разследващия орган.

Формата на съдействие на специалисти във връзка с процеса на разследването може да бъде осъществявана в процесуална и непроцесуална форма. Непроцесуална е формата, при която различни консултанти съдействат на органа при определени следствени действия свързани със събиране и проверка на доказателства – оглед на местопроизшествие, следствен експеримент и други. В тези случаи мнението на специалистите подпомага разследващия орган или съда при оценка на фактите, но не се включва в доказателствения материал по делото. Консултантската помощ на експерта в цитираните случаи не е експертна дейност, тъй като не му е възложено да извърши експертиза. При това положение той не притежава процесуалното качество експерт с произтичащите от това права и задължения.

Процесуалната форма за ангажиране на специалисти от различни области в процеса на събиране и проверка на доказателства е експертизата. Ангажирането в качеството на експерт се осъществява или чрез постановление на разследващия орган, или чрез определение на съда. Само по този начин необходимите за установяване на обективната истина специални знания могат да се използват в процеса за събиране и проверка на доказателства.

Решението за назначаване на експертиза е резултат от субективната преценка на съда и на разследващия орган. Субективната преценка, от своя страна предполага, че в различни ситуации органът може да счита, че разполага със специални знания, които са необходими за изясняване на дадено обстоятелство, а в други – да назначава експертиза. Тук възниква резонния въпрос кога е необходимо да се назначи експертиза. Налагащият се извод е, че при вземане на решение за назначаване на експертиза действително е налице субективна преценка на съответния орган, но основното в случая е обективната необходимост от изясняване на дадено обстоятелство по делото. От процесуална гледна точка изводите на съда и вещото лице не могат да се поставят на една и съща плоскост в процеса на доказването. За разлика от заключението на експерта, изводът на съда или разследващия орган не може да бъде отразен като доказателствено средство. Всичко това показва, че дори когато разследващият орган и съдът притежават необходимите специални знания за изясняване на дадени обстоятелства по делото, основанието за назначаване на експертиза не отпада. Налице е необходимост от включване на изводите на експерта към доказателствения материал по делото като доказателствено средство.

От гледна точка на обективност, всестранност и пълнота на събирането и проверката на доказателствата, правилото е да не се пропуска възможността за доказване на даден факт и чрез друг способ, какъвто в случая е експертизата.

По отношение на някои видове експертизи, Наказателно-процесуалният кодекс е въвел като задължителни, когато съществува съмнение относно: причина за смъртта, характера на телесната повреда, вменяемост на обвиняемия или заподозрения, способност на обвиняемия, заподозрения

или свидетеля, с оглед физическото или психическото състояние на същия, правилно да възприема фактите, които имат значение за делото и да дава достоверни обяснения за тях. Ако не бъде назначена експертиза в тези случаи, то това би означавало, че някои съществени обстоятелства по делото няма да бъдат изяснени, което довежда до сериозни пропуски в процеса за установяване на обективната истина. Някои експертизи имат ключово значение за установяване на обективната истина при разследването на определени престъпления (документно престъпление, авто-отранспортно престъпление, палежи), поради което тези експертизи могат да се отнесат към категорията на задължителните експертизи.

С оглед на гореизложеното може да се направи извод, че изборът на подходящо вещо лице, което да изготви определена експертиза зависи изключително от субективната преценка на решаващия орган. Чести са случаите по граждански дела, при които едни и същи съдебни състави назначават само определени вещи лица, при условие че в списъка на окръжния съд със същата специалност фигурират десетки експерти. Вярно е, че субективната преценка на съдиите относно начина на работа на даден експерт/вещо лице се изгражда с практиката на съставите, но е необяснимо назначаването на едни и същи вещи лица само заради практиката на състава. Стесняването на кръга от експерти, които ползват дадени съдебни състави, поражда съмнение за корупционни практики по делата и нарушава принципа за обективност и безпристрастност при решаването на съдебните спорове.

III. Извършване на съдебната експертиза

Основната задача на експертното заключение е да даде отговор на поставените задачи от разследващия орган или съда. Предметът на експертното заключение се ограничава в рамките на поставените му от органа въпроси, на които следва да отговори. Експертизата трябва да се извърши лично от експерта на когото е възложена, тъй като последният не може да привлече трети лица за нейното съставяне, нито да се позовава на чужди констатации или изводи относно въпросите, които са му поставени. В този смисъл изводите на заключението на експерта трябва да се основават само на резултатите от собственото му изследване. В съответствие със своята процесуална самостоятелност, експертът сам решава какви методи и технически средства да използва. Органът, който назначава експерта не може да му налага каква методика да използва. Не съществува универсална методика за провеждане на съдебните експертизи, тъй като задачите, обектите и методите на работа са изключително разнообразни.

В теорията са застъпени няколко отделни етапа в изготвяне на експертното заключение, а именно: запознаване с акта за назначаване на експертизата – постановлението или определението на съда и запознаване с въпросите/задачите, които са поставени на експерта. Експертът сам преценява дали книгата или обектите, които да му предоставени са достатъчни за извършване на експертизата. На второ място, експертното заключение следва да се осъществи в съответствие с принципите на обективност, всестранност и пълнота. Обективността на изследването и заключението изключва всякаква предубеденост на експерта, както и оказването на някакво външно въздействие при изграждането на

вътрешното му убеждение. Въздръжането от неофициални срещи със страните по делото или лица заинтересовани от изхода му е от съществено значение за неговата обективност, безпристрастност и самостоятелност при изготвяне на заключението.

Експертът е длъжен да отговори в пълнота на всички въпроси, които са му поставени. Възможно е в процеса експертът да констатира нови материали, които са от значение за делото и по които не му е била поставена задача. Наказателно-процесуалният кодекс задължава експерта да посочи в заключението си новите обстоятелства, независимо от това дали експертът е в състояние да прецени дали те са от значение.

Изследването на експерта следва да е всеотрядно като се изследват едновременно признаците, които дават основание, както за положителен така и за отрицателен отговор на даден въпрос. В заключителния етап от дейността по извършване на експертизата се оценяват резултатите от експертното изследване и се изготвя заключението на експерта. Експертното заключение задължително се изготвя в писмена форма и се подписва от експерта. Изводите на експерта могат да бъдат категорични или вероятни. Вероятните заключения не могат непосредствено да способстват за установяване на обективната истина. В противовес на него, категоричното заключение има важно доказателствено значение, тъй като въз основа на него може да се ограничи сферата, в която се осъществява издирвателната дейност в наказателния процес (например, някои лица да бъдат изключени от заподозрените). Накрая, възможно е експертът да не е в състояние да даде отговор на някои от поставените му въпроси. Във всички случаи обаче, невъзможността да се даде отговор на поставен въпрос, трябва да се обоснове.

При обсъждане на бъдещи промени в законодателството, свързани със статута на съдебните експерти, следва да се наблегне на критериите, на които изрично да отговаря заключението на вещото лице или експертизата. Представянето на неясно, непълно, немотивирано или противоречиво заключение води до ангажиране на допълнителни експертизи. Така се оскъпява съдебния процес, който се проточва с години, а допускането на допълнителни уточняващи експертизи облагодетелства само експертите с допълнителен хонорар.

Съществуват случаи, при които вещото лице изготвя експертиза без да има необходимата квалификация в съответната област с цел да получи възнаграждение за това. Така се стига до абсурда делата да се пълнят с експертизи, които не ползват процеса. Това безотговорно отношение следва да бъде обвързано със сериозни санкции, за да бъде преустановена тази практика.

В оценителните експертизи доста често възникват спорове между експертите и страните по делата относно методите и начините на оценки, които последните представят в заключенията си, липсата на единни методики създават предпоставки делата да се решават нееднозначно.

Липсва реална защита на страните по делата срещу необоснованите заключения на вещите лица. Разпитът на вещите лица в съдебна зала по повод представеното от тях заключение не винаги е гаранция за получаване на прецизен, точен и обоснован отговор на поставените задачи. Въвеждането на ясни критерии, съобразно които да се оценява експертното заключение, срещу които да стои и съответната санкция е

предпоставка и своеобразна гаранция за високото ниво на работата на експертите.

Наложително е въвеждането на специално обучение за всички експерти/вещи лица, включени в списъците, с цел същите да бъдат запознати с правата и задълженията си, както и с изискванията на които трябва да отговарят техните експертни заключения и възможностите за санкции при неизпълнение.

Спецификата на изследваната материя – предмет на автотехническите, съдебномедицинските, съдебнопсихиатричните, съдебнопсихологичните, съдебно-счетоводните, финансово-икономическите експертизи и експертните по арбитражни производства, е наложила регламентацията им в отделни Наредби:

- Наредба № 1 за автотехнически експертизи, издадена от Министерство на транспорта, Министерство на правосъдието и Министерство на вътрешните работи (обн. ДВ, бр. 8 от 26 януари 1996 г.);

- Наредба № 10 за съдебните и арбитражните експертизи, издадена от Министерството на правосъдието (обн. ДВ, бр. 93 от 29 ноември 1983 г.);

- Наредба № 23 за съдебномедицинските, съдебнопсихиатричните и съдебнопсихологичните експертизи, издадена от Министерството на правосъдието и Министерството на здравеопазването, приета от Министерството на правосъдието и Министерството на здравеопазването (обн. ДВ, бр. 45 от 3 юни 1994 г., изм. ДВ, бр. 45 от 31 май 2005 г.);

- Наредба № 16 от 13 май 2005 г. за съдебно-психиатричните експертизи за задължително настаняване и лечение на лица с психични разстройства, издадена от Министерство на здравеопазването и Министерство на правосъдието (обн. ДВ, бр. 45 от 31 май 2005 г.) и

- Наредба № 1461 за съдебно-счетоводните и финансово-икономическите експертизи, издадена от Министерството на финансите (обн. ДВ, бр. 84 от 31 октомври 1975 г.).

Общото между Наредбите е че в началната си част припохват начина на назначаване на експертизата, но впоследствие детайлизират предмета на отделната съдебна експертиза, посочват какви специалисти с какви познания, опит и стаж могат да извършват отделните експертни заключения. Преповтарят се правилата за размера на възнагражденията, които се определят от органа, който е назначил експертизата.

Факт е, че някои от Наредбите обслужват изключително дълго време за нашите условия обществена практика, която не отговаря на промяната в обществените отношения. Тази разпокъсаност на регламентацията за отделните видове експертизи следва да бъде обобщена в един закон или кодекс, който да въведе единни норми за експертите от съответните списъци, както и за специалистите които биват привлечени в съдебния процес.

IV. Възнаграждение за изготвената експертиза

В организацията на работата на съдебните експерти определено място заема заплащането на възнаграждението за извършвания от тях труд. В чл. 200 а, от Закона за съдебната власт, законодателят е определил, че размерът на възнаграждението за извършената експертиза се определя от органа, назначил експертизата, с оглед сложността на задачата, изискванията за квалификация, времетраенето, трудоемкостта на работата и други условия,

оказващи влияние върху заплащането на извършваната работа. В изпълнение на чл. 200л, ал. 2 от Закона за съдебната власт, Висшият съдебен съвет е приел Наредба № 1 от 5 май 2004 г. за условията и реда за определяне на възнагражденията на вещите лица (обн. ДВ, бр. 51 от 15 юни 2004 г., изм. ДВ, бр. 29 от 5 април 2005 г.). Наредбата урежда условията и реда за определяне на възнагражденията на вещите лица, назначени от органите на съдебната власт по експертизи по граждански, административни, търговски, фирмени, следствени, наказателни дела и дела по несъстоятелност. Разпоредбите се прилагат също и за експертизи, назначени от органите на преговарителното производство и по изпълнителни дела.

Наредбата се състои от четири глави, в началото на които са общите положения, последвани от разпоредби относно условията за определяне на възнагражденията, ред за определяне на възнагражденията и техния размер.

В чл. 4 от Наредбата са посочени критериите въз основа на които органът, назначил експертизата, ще определя възнагражденията на съдебните експерти. Посочено е че органът следва да се съобразява със сложността и спецификата на поставените задачи, с компетентността и степенята на квалификация на вещото лице, с времето, необходимо за извършване на експертизата, с обема на извършваната работа, необходимите разходи за извършване на експертизата, в това число употреба на материали, консумативи, използвани пособия, съоръжения и други. Посочени са и други условия, оказващи влияние върху извършваната работа като: срочност на изпълнението, работа в почивни дни и национални празници. Предвидено е част от обстоятелствата, визирани по-горе да се установяват от експерта със справка – декларация.

Основание за изплащане на възнаграждението на експерта, както и на командировачните пари е справка – декларация. Определено е минимално възнаграждение за съответните експертизи. Интерес представлява хипотезата на чл. 10, ал. 2 от Наредбата, според която първоначалното възнаграждение на вещото лице не се изплаща ако органът възложил експертизата не приеме заключението. Това решение следва да бъде подкрепено с мотиви за отказа да се приеме заключението и съответно да се заплати възнаграждението на експерта.

В чл. 13, ал. 1 от Наредба № 1 е определено минималното възнаграждение за различните видове експертизи, а чл. 14 предвижда че за всеки действително отработен от вещото лице час се заплаща възнаграждение в размер на 3 лева. Когато се касае за особено сложни и специфични експертизи, извършени от висококвалифицирани вещи лица, минималното възнаграждение по чл. 13, ал. 1 може да бъде увеличено до 100 %, а за експертизи извършени в почивни дни или национални празници, възнаграждението се увеличава със 75 % и 100 %.

Така определенният размер на минимално възнаграждение за вещите лица предизвиква внезапната реакция от страна на експертите и на техни съсловни организации. Срещу цялата Наредба № 1 и срещу отделни разпоредби от нея бяха образувани две дела във Върховния административен съд, заведени от група вещи лица. С Решение № 1631 от 22.02.2005 г. по адм. г. № 10023/2004 г. Върховният административен съд отмени чл. 6 от Наредбата само по отношение на вещи лица, които са държавни служители или работят

по трудов договор в специализиран орган или институт в системата на Министерството на вътрешните работи, за които лица не се прилага разпоредбата за съобразяване на възнагражденията им с необходимите разходи за извършването на експертизата, като употреба на материали, консумативи, използвани пособия, съоръжения и други.

Обективността изисква да бъдат взети предвид някои конкретни предложения на съдебни експерти, счетоводители от Сдружение "Съдебно-счетоводни експерти в Република България", Националния съвет на Българската психиатрична асоциация, председателя на Асоциацията на съдебните експерти в РБългария и други практикуващи специалисти.

Предвид обстоятелството, че тези предложения изхождат от практикуващи експерти/вещи лица, считам, че някои от погадените сигнали и предложения заслужават особено внимание при обсъждането на бъдещите законодателни промени в областта на заплащането на възнагражденията на вещите лица.

Най-много запитвания в съсловни организации на експертите са постъпили във връзка с прилагането на § 3 от Предходните и заключителни разпоредби, съгласно който: "За определяне възнагражденията по отделните видове експертизи, приети до влизането в сила на тази Наредба, се прилагат досегашните правила". Видно от текста на цитирания параграф е, че не е записано кои са "досегашните правила". Оттук започват различни подходи и тълкувания при прилагането на Наредбата от главни счетоводители на окръжните и районните съдилища, където се извършва плащането на определените възнаграждения по приети заключения от съдилищата. Счетоводният документ, който се съставя при извършване на плащанията по определените хонорари на вещи лица, предади заключения по наказателни производства, водени в окръжните следствени служби и Национална следствена служба, е различен от този на съдилищата по причина на това, че възнагражденията се изплащат едва след като се направят преводи от счетоводството на ВСС по банковите сметки на съответната Окръжна или национална следствена служба. Това на практика забавя плащанията с месеци, тъй като съществуващият до 15.06.2004 г. ред на определяне и изплащане на възнагражденията с нищо не е променен, а напротив – допълнително е усложнен поради върнати декларации от счетоводствата с искането да се прилагат двата вида декларации – старата и новата, изготвяна от експертите по реда на чл. 4, ал. 1 от Наредба № 1. Не е ясно с какъв документ и по какъв ред органите на съдебната власт по чл. 1 от Наредбата ще доказват съгласно чл. 12 пред ВСС определените от тях увеличения на възнагражденията и по какви критерии ще се определя процентът на това увеличение от 1 до 100 на сто.

Според чл. 4, ал. 1, т. 3 от Наредбата магистратите следва да определят времето, необходимо за извършване на експертизата. Това изискване според експертите е едно от най-спорните, когато се отнася до сложни експертизи, свързани с проверка и анализ на документи, съхранявани в архивите както на страните по делото, така и на такива, предадени на съхранение в Централния държавен архив или иззети не по надлежния ред от контролни и други органи. Още по-сложни са проверките в архивите на Министерството на отбраната,

МВР и други ведомства, където съществува специален режим на достъп. В много от случаите тези архиви са извън местожибеенето на вещото лице, от което следва, че трябва да се предвидят и разходи за командировка. Не са редки случаите, когато разходите за командировка, които се заплащат изцяло без получен предварително аванс от самото вещо лице, надвишават размера на определеното възнаграждение. За да получи достъп до квалифицирана информация, вещото лице трябва да представи разрешение за достъп до тази информация, за което заплаща такси с лични средства, които според вещите лица следва да им се възстановяват по реда на чл. 16 от Наредбата след приемането на заключението.

Видно от чл. 11, ал. 1 от Наредбата: "Пътните, дневните и квартирните пари, свързани с изготвянето на експертизата, се заплащат заедно с определеното възнаграждение от внесеня депозит, съответно от сумите по бюджетната сметка". Тази постановка се тълкува от съдебните органи и най-вече от счетоводните им служби, че на вещото лице не се полага аванс за командировка и то трябва да заплати разходите за командировка с лични средства, които ще му се възстановят при определяне на окончателния размер на възнаграждението. Освен коментиранията по-горе Наредба № 1 от 5 май 2004 г. за условията и реда за определяне на възнагражденията на вещите лица в отделни тарифи са определени възнагражденията на вещите лица по арбитражни дела и за експертизи по Закона за обезщетяване на собственици на одържавени имоти. Съгласно Параграф 6 от Тарифа за арбитражните такси и разноски по вътрешни дела, които се разглеждат от Арбитражния съд при Българската търговско-промишлена палата, в сила от 1.02.2002 г. – сумите за възнаграждения на вещи лица и техните командировки, ако се налагат такива във връзка с изготвяне на заключенията, както и сумите за извършване на оглед, се внасят предварително от страната, която ги е поискала, в размер, определен от решаващия орган.

В Тарифа за определяне на възнагражденията на вещите лица, които извършват експертизи по Закона за обезщетяване на собственици на одържавени имоти (Обн. ДВ, бр. 98 от 21 август 1998 г., изм. ДВ, бр. 57 от 25 Юни 1999 г.) определянето на възнаграждението на вещото лице е поставено в зависимост от стойността на дължимото обезщетение, от определените квоти от собствеността, броя на дяловете или акциите, полагащи се като обезщетение и други определени по закон експертизи. Най-високият размер на възнаграждението по Тарифата е 30 лева като за особено сложни или комплексни експертизи органът, допуснал експертизата, може да увеличи определеното възнаграждение до 50 на сто.

Очевидно проблемът с възнагражденията на съдебните експерти ще търпи своето развитие наред с проблемите по безпристрастното, точно и професионално изпълнение на възложените работи, както и възможността за ревизиране на дейността на експертите.

При регламентиране на отговорността на вещите лица или експертите следва да бъде предвидена възможност съответния специалист да не получава възнаграждение в случаите в които експертизата е непълна, не е обоснована, съдържа условни изводи или е оспорена от страните в производството. Така поставения проблем следва да бъде решен на една по-широка обществена дискусия, при която да се вземат предвид

становищата на съответните експерти и техни съсловни организации, от една страна, мнението на магистрати, от друга страна, както и редица други представители на съдебната система. Безспорно въпросът за възнагражденията на вещите лица трябва да бъде част от основна промяна в правната ни регламентация, касаеща разглежданата тук материя.

V. Отговорност на съдебния експерт/вещо лице

Въпросът за отговорността на експертите/вещите лица остава открит и нерешен, независимо от съществуващата подробна регламентация на отделните видове експертизи.

Съгласно законодателството на Република България експертът е длъжен да даде безпристрастно заключение, за което носи наказателна отговорност. Практиката обаче не познава нито един случай на експерт/вещо лице, което да е понесло такава отговорност. Този въпрос заслужава изключително внимание с оглед създаване на норми, които да играят превантивна роля при изготвянето и представянето на експертните заключения, с което да бъде обезпечено бързото и справедливо решаване на съдебните спорове.

Представянето на невярно, немотивирано или непълно заключение не само забавя процеса, но и може да стане мощно оръжие за опорочаване на целия процес, за изкривяване на истината в него, а оттам и за погрешно решаване на делото. Тъй като съдът не притежава необходимите специални знания, за да провери изцяло заключението на вещото лице, а моралните качества на експерта не са необходимата гаранция за даване на точно, мотивирано и безпристрастно заключение, то следва промените в законодателството в тази насока да бъдат насочени към значително намаляване на корупционната практика по делата и предприемане на превантивни мерки.

Считам, че един от механизмите за превенция срещу порочни експертни заключения е ангажиране на личната отговорност на експерта относно истинността на представеното от него заключение.

В действащата нормативна уредба по никакъв начин не е решен въпросът за замяна на вещите лица или отвод, както по искане на страните, така и по почин на съда, с което да може да се избегне порочното решаване на делото посредством експертизата.

Не е предвидена възможност за участниците в съдебните производства да подават оплаквания или сигнали срещу експерти/вещи лица. Не съществува орган, който да разглежда постъпилите сигнали и да предприема конкретни мерки.

Очевидно съществуващите пропуски в законодателната уредба подхранват установените корупционни практики в областта на изготвянето и представянето на експертните заключения.

Изключение от съществуващите общи правила относно отговорността на експертите представляват разпоредбите на Закона за независимия финансов одит, където в чл. 41 и следващите са предвидени конкретни санкции за нарушения от страна на дипломирани експерт-счетоводители. Така например експертът се наказва с глоба или с лишаване от право да извършва независим финансов одит на финансови отчети за срок до две години, а при повторност – до три години, когато: издаде одиторски доклад с мнение върху финансов отчет, който не съответства

на представената от предприятието отчетна информация; наруши изискванията на Международните одиторски стандарти; наруши изискванията на Професионално-етичния кодекс, приет от Института на дипломираните експерт-счетоводители. Актовете за установяване на нарушенията се съставят от членове на дисциплинарния съвет на Института на дипломираните експерт-счетоводители. Наказателните постановления се издават от председателя на Управителния съвет на Института на дипломираните експерт-счетоводители. Съставянето на актовете, издаването, обжалването и изпълнението на наказателните постановления се извършват съгласно Закона за административните нарушения и наказания.

Част втора

МОДЕЛ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНО – ЕТИЧНО ПОВЕДЕНИЕ НА СЪДЕБНИЯ ЕКСПЕРТ

Моделът за професионално-етично поведение на съдебния експерт следва да бъде подчинен на следните основни принципи, които да бъдат развити в отделни норми за поведение, материализирани в Етичен кодекс на експерта:

I. Определение за експерт

С разпоредбите на Етичния кодекс на експертите може да бъде обвързано само лице, което: притежава специални знания или умения в областта на науката, изкуството, техниката, занаятите; притежава определена професионална правоспособност; вписано е в списъка на вещите лица по предвидения за това ред; което е назначено надлежно от съда по конкретно съдопроизводство; което е приело извършването на експертизата; и за което не са налице основания за отвод или отказ от експертизата.

Специални са знанията, които: са получени в резултат на специално образование или професионален опит; не са общодостъпни; нямат масово разпространение; с които разполагат само ограничен кръг от лица – специалисти; специални са научните знания.

II. Основни принципи в работата на експерта

1. Независимост и незаинтересованост

При изпълнение на възложените му задачи експертът е независим и не се влияе от интересите на участниците в съдебното производство, от личните си интереси или от интересите на трети лица. Недопустимо е упражняването на дейности и извършването на действия, които влизат в противоречие със същността на експертната дейност или ограничават независимостта на експерта.

2. Поверителност

Експертът е длъжен да пази в тайна, без ограничение във времето, поверената му информация във връзка с изпълнение на поставените му задачи, както и всичко, което е узнал при осъществяване на неговите задължения.

3. Добросъвестност

Експертът е длъжен да изпълнява задълженията си добросъвестно и да си направи отвод при наличие на предвидените основания за това. Експертът използва специалните си знания единствено и само в отговор на поставените му задачи като игнорира напълно личните си интереси, интересите на страните по производството или на трети лица.

Експертът изпълнява задълженията си точно и добросъвестно като е длъжен да се яви пред съответния орган, когато бъде призован и даде безпристрастно и вярно заключение по поставените му задачи, отговарящо на възможностите на съответната методика на извършената експертиза и съобразно конкретните обстоятелства и материалите по делото. Експертът е длъжен да опише в експертното заключение: материалите, които са били използвани при експертизата; изследванията, които са били извършени; и с какви научни или технически средства; резултатите, които са получени; и изводите на експерта, които трябва да бъдат ясни и категорични. Експертът е длъжен да посочи в заключението новооткритите материали, които имат значение за делото, но по които не му е била поставена задача.

4. Разгласа за професионалната дейност

Недопустимо е експертът да разгласява или да осведомява обществеността и свои колеги за данните относно неговата професионална дейност. Недопустимо е експертът да обещава постигането на конкретни резултати.

5. Отстояване на законните интереси

При осъществяване на своята дейност експертът се ръководи единствено от обективността от принципите на науката и приетите методи за изследване и анализ като стриктно спазва правилата за професионално поведение. Неговата работа следва да се основава на:

- обективност, всестранност и пълнота на експертното изследване;
- научна обоснованост на използваните изследователски методи и средства;
- професионализъм и безпристрастност при осъществяване на възложеното;
- стриктно спазване на законно установените срокове за изготвяне и представяне на експертно заключение;
- точно установяване на фактите и обстоятелствата, подкрепено с подробни аргументи и конкретни факти;
- точно спазване на законодателството на страната.

Използваните от експерта методи трябва да отговарят на изискването за научна обоснованост, научна обективност, да са единни и непротиворечиви, да са в съответствие с принципите на съдопроизводството, да са съобразени с експертната и правната етика.

III. Отношения между участниците в процеса

Съществуват определени принципи, които експертът се задължава да спазва и да отстоява в отношенията си с останалите участници в процеса и трети по отношение на съдебния процес лица. Участници в съдебната експертиза са всички лица, които са свързани с назначаването, подготовката

и извършването на експертизата.

Отношенията между участниците могат да бъдат определени в следните основни групи, обвързани с конкретни изисквания:

1. Правоотношения между компетентния орган, назначил експертизата, и експерта

Експертът дължи уважение на компетентния орган, който е назначил експертизата и е длъжен да спазва законоустановените си задължения. Експертът не може да се опитва да влияе пряко или косвено на назначилния го орган и на съда като дава неверни сведения и не спазва задължението си за представяне на категорично, ясно, обосновано, обективно и безпристрастно заключение.

2. Отношения между експерта и страните в процеса

Отношенията на експерта със страните в процеса се ограничават единствено и само до изпълнение на поставените задачи, в рамките на възложеното, при съблюдаване на принципа за незаинтересованост от изхода на спора, независимост и безпристрастност. Отношенията на експерта със страните могат да бъдат само за представяне на документи или образци за изпълнение на поставените задачи на експерта. Експертът не може да търси и да получава каквито и да било облаги от страните, както и да обещава определени резултати. Експертът не може да представя непълно заключение с цел обслужване на нечии интереси, както и на собствения си интерес от получаване на допълнително възнаграждение.

3. Отношения между експерта и трети лица, които не са участници в процеса

- с ръководителя на учреждението или организацията, където трябва да се извърши експертизата;
- с лица от други учреждения и организации, чието съдействие е необходимо за извършване на експертизата;

Отношенията на експерта с трети по отношения на процеса лица се основават на определените в този модел принципи и нормативните задължения на експерта.

4. Отношения между експерти

Колегиалността изисква отношения на доверие и сътрудничество между експертите в интерес на работата и за избягване на ненужни спорове, както и въздържане от всяко поведение, което вреди на репутацията на експерта. Колегиалността не може при никакви обстоятелства да бъде причина за противопоставяне. Експертът е длъжен да се отнася към другите експерти с уважение и учтивост.

Експертът не може да поема работа, за която не притежава необходимата компетентност. Той е длъжен да подпомогне свой колега в намирането на информация, необходима за извършването на съответната експертна работа, при строга конфиденциалност на поверената във връзка с изследването информация.

Част трета

СРАВНИТЕЛНА ЗАКОНОДАТЕЛНА УРЕДБА НА СТАТУТА НА ЕКСПЕРТИТЕ/ВЕЩИТЕ ЛИЦА

I. Законодателна уредба на статута на експертите/вещите лица съгласно законодателството на Република Австрия

1. Правна уредба и статут на вещите лица

Системата, уреждаща статута и дейността на вещите лица в Австрия има дълга история и води началото си от миналия век. Самите вещи лица играят ключова роля във функционирането на австрийската правосъдна система, а техните правомощия и задължения се регламентират от нормативни актове.

Австрийските съдилища поддържат регистри, в които вещите лица са вписани в зависимост от съответната област и от специфичният обхват на техните компетенции. Процедурата за вписване на нови експерти в тези регистри (които покриват много широко поле от сфери – като се започне от икономисти и се премине през инженери, архитекти, лекари, различни търговски посредници, до "редки специалисти" като графолози и други) е изключително сложна и съобразена с множество критерии.

Предимствата на тази система се коренят в характеристиките на австрийското правосъдие, а именно еднородност и независимост, което позволява въвеждането и функционирането на уеднаквени правила във всички негови области.

Асоциацията за сертифициране на вещите лица е организацията, която защитава интересите на вещите лица. Въпреки че членството в Асоциацията е доброволно, приблизително 75 % от регистрираните в съдилищата вещи лица са нейни членове, което прави Асоциацията подчертано представителна. В резултат, Асоциацията има изключително добро взаимодействие и сътрудничество със съдебната власт и възможност за представяване интересите на вещите лица.

Законовите правила, определящи дейността на вещите лица в Австрия, се съдържат в следните законодателни актове:

- 1) Параграфи 351-367 от Австрийския гражданско-процесуален кодекс;
- 2) Закон за официално сертифицираните експерти и преводачи от 1975 г.;
- 3) Закон за компенсациите на вещи лица, експерти и преводачи от 1975 г.;

Тези правила в най-общи линии могат да бъдат обобщени по следния начин.

Според австрийското процедурно право назначаването на един или няколко експерти по наказателни или граждански дела е в правомощията на съдията. В една и съща област обикновено биба назначаван един и същи експерт. Ако по дадено дело е необходимо назначаването на няколко вещи лица в различни области съдията може да сформира експертна група, чиято работа да бъде организирана от един от тях.

Нормативно закрепен в австрийското законодателство термин за вещо лице е "положило клетва и лицензирано вещо лице". Вещите лица са специалисти, включени в "регистър на вещите лица" на даден съд в Австрия. Тяхната квалификация и почтеност се подлагат на проверка от изпитна

комисия, съобразно разпоредбите на закона. След като преминат този изпит, кандидатите полагат клетва като вещи лица и се вписват в регистрите на съда като "положило клетва и лицензирано вещо лице" - звание, което те не могат да използват в своята частна работа или с което да рекламират дадена дейност. Вещите лица са помощници на съда, където представят своите експертизи. Необходими условия за изпълнението на тяхната работа са непристрастност, независимост и надеждност.

За разлика от законодателството в някои групи европейски държави, където вещите лица представят своята позиция, както всички останали свидетели по делото, процедурния закон в Австрия гарантира представянето на независима оценка на вещото лице. В сравнение с останалите доказателства, становището на вещото лице има по-голяма тежест, което поставя вещите лица на много висока позиция при разглеждането на делото. Понастоящем, предвид сложните съдебни процедури, дейността на съда е повече или по-малко невъзможна без участието на вещите лица.

2. Назначаване на вещите лица

В Австрия "положилото клетва и лицензирано вещо лице" се назначава единствено чрез вписването му в списъка на вещите лица, поддържан от председателите на различните първоинстанционни съдилища.

Изискванията и стандартите за приемането на вещите лица в Австрия се регламентират от Закона за вещите лица и преводчите в съда. Кандидатите за тази длъжност подават писмена молба за приемане в списъка на вещите лица на съответния съд и трябва да отговорят на следните условия:

- 1) да са заемали отговорна длъжност в своята област за период от поне десет години;
- 2) да са експерти в своята област, но заедно с това да бъдат и непристрастни, независими и надеждни;
- 3) да са запознати с наредбите на процесуалното законодателство, със системата на вещите лица, както и с изискванията за структуриране на експертна оценка;
- 4) да имат физическа и психическа пригодност, юридическа правоспособност, да са почитени и с подходящи финансови възможности;
- 5) да разполагат с необходимото оборудване за поставянето на експертна оценка в техните области на дейност.

След като председателят на съда установи пригодността на кандидата, той се подлага на изпит пред изпитна комисия, която се състои от съдия-председател и двама експерти от областта на кандидата. Самите комисии се избират на ротационен принцип, с цел да се гарантира максимална непристрастност при изпълнението на процедурата.

След като издържат изпита, кандидатите полагат клетва пред съда като вещи лица. Преди да бъдат включени в съдебните регистри, вещите лица трябва да представят пред съда полица за безсрочна застраховка, в размер най-малко на 400 000 евро, за покриване на щети в случай на недостоверна експертна оценка. След вписването им в регистъра, вещите лица получават идентификационна карта, в която се отбелязват както сферата на дейност, така и датата, на която изтича срокът на лиценза (което е важно за процеса на прелицензиране). Самото прелицензиране също се регулира от Закона за

вещите лица и преводачите в съда. След включването му в регистъра, вещото лице получава лиценз за срок от 5 години, след изтичането на който новият лиценз се издава за 10 години. Решаващи за прелицензирането на вещите лица са издадените от тях експертни оценки, както и натрупването на допълнителна квалификация по време на тяхната работа.

Експертните оценки на вещите лица се попечатват с печат на съда. Печатът на съда и идентификационната карта служат за търговски марки на положилите клетва и лицензирани вещи лица.

Дейността на вещите лица се съблюдава и контролира непрекъснато от съдилищата. Недостатъчната компетентност или нарушенията на служебните задължения са достатъчно основание за заличаването на вещо лице от съдебния регистър. Дейността на вещите лица се мониторира отблизо, което е и гаранция за тяхната надеждност.

Съществува и стриктен етичен кодекс на вещите лица, най-важните характеристики на които са следните: по силата на своята клетва, вещите лица са длъжни да изпълняват надлежно своите задължения, да предоставят изчерпателни данни за направените проверки и да излагат изводи и оценки на база на професионална и максимално надеждна оценка. Вещите лица не трябва нито да приемат, нито да искат подаръци или някакви облаги за тях или за трети лица по време на работата им за съда. Те, също така, спазват дискретност и конфиденциалност в своята работа. Освен всичко друго, експертите приемат да не използват званието "положило клетва и лицензирано вещо лице" за рекламиране на своята работа и в конкуренция с други експерти. Това са етичните стандарти, които вещите лица приемат да спазват съвестно и които се съблюдават от Асоциацията за сертифициране на вещите лица. Съществува специална дисциплинарна комисия, която се грижи точно за това. Най-строгото наказание е отстраняването на вещо лице от съдебния регистър. Асоциацията за сертифициране на вещите лица се ангажира и с различни програми и курсове за тяхната допълнителна квалификация.

Вещото лице получава възнаграждението си от държавата. То се определя от съда в съответствие с разпоредбите на Закон за компенсациите. От гледна точка на страните по делото разходите по възнаграждението на вещите лица са част от разходите по делото. Съдът може да разпорежи и заплащането на по-висока такса, ако експертната оценка изисква значителни специализирани знания или усилия.

Цената на частно наето вещо лице е обект на договаряне. Според австрийския кодекс за поведение на вещите лица, обаче, е необходимо възнаграждението да съответства на нормите на Закона за компенсациите.

Експертът се възприема като помощно звено към съда. Необходимо е той да се въздържа от каквато и да е оценка на истинността на материалите или фактите, представени като доказателства. В този смисъл вещото лице е автономен източник на доказателства, наред с показанията на свидетелите.

Съдът не е обвързан от експертизата и може да се съобрази с нея или да я отхвърли.

Случаите на отхвърляне на експертизи от съда са рядкост и могат да

възникнат в резултат на следните обстоятелства: непълно съдържание на представените факти; неверен или непълен анализ на фактите; видима липса на опит от страна на вещото лице; нелогични заключения в анализа.

Страните по делото също могат да оспорят назначената експертиза по отношение на личността на експерта или съществуването на експертната оценка. Вещото лице може да бъде сменено на базата на същите основания, каквито важат и за отзоваване на съдиите. Адвокатите, които не са съгласни с изработената експертна оценка нямат право да я оспорят на базата на липсата на безпристрастност на вещото лице.

3. Отговорност на вещите лица

Според австрийското гражданско право наказателната отговорност за невярна експертна оценка е идентична с тази на всички останали съветници и експерти – тя важи за всички видове небрежност. Страните по делото могат да повдигнат обвинение срещу назначено от съда вещо лице, но не и срещу държавата.

Като правило, държавата, която притежава съответната юрисдикция, не може да повдигне обвинение срещу вещо лице, тъй като не понася загуби от невярна експертиза. Все пак неверните експертни оценки носят след себе си известни дисциплинарни последици. Добре установена е процедурата, според която страните, участващи в съдебен спор, могат да повдигнат обвиненията относно вреди, нанесени от неверни експертизи, назначени от съда. До каква степен трети страни, които са претърпели вреда вследствие на неверни експертизи, имат правото да повдигнат обвинения е въпрос, който провокира дискусията относно размера на тези обвинения и до голяма степен е свързан със стандартното законодателство, отнасящо се до отговорност при вреди.

II. Законодателна уредба на статута на експертите/вещите лица съгласно испанското законодателство

1. Нормативна уредба и статут на вещото лице

В испанската практика експерт е „лице, което притежава научни, практически умения или умения в сферата на изкуството, което, чрез т.нар. доказателствено мнение, предоставя на съда своите знания с цел изработването на по-качествени и детайлни решения на съда“.

Съществуват два типа доказателствено мнение:

- 1) доказателствено мнение във фазата на досъдебното производство, което обикновено се дава преди започването на процедурите по делото;
- 2) процедурно доказателствено мнение, което се дава в хода на делото по инструкция на съдията.

Експертите обикновено се асоциират с упражняването на професия или изкуство. Според испанското законодателство “за да могат да осъществяват професията на вещи лица, експертите следва да притежават квалификация в сферата на науката или изкуството, като тяхната професия се регулира от закона или правителството. Независимо от това, всеки човек със съответните умения или практически опит може да бъде назначен за вещо лице дори да не притежава необходимата квалификация. По този начин се прави разграничение между квалифицирани и неквалифицирани експерти”.

Същността на вещите лица като “*де факто* съдии” не може да бъде отречена днес. От друга страна, с оглед на все по-голямата трудност

на съдийските състави и съдилищата да оценят резултатите от доказателственото мнение на практика означава, че вещите лица са се превърнали във важни стъпрудници на съда, на когото по правило предоставят единствено експертно мнение. Още повече, че съдилищата имат пълното право да тълкуват експертното мнение по свое усмотрение, особено в твърде честите случаи, в които то служи като основно доказателство на съда.

Може да бъде заявено категорично, че в по-голямата част от случаите експертът е лицето, което осъществява и предоставя на съдията възстановка на фактите, спрямо които съдията просто прилага съответните правни норми. Ето защо вещите лица изпълняват ролята на съдебни заседатели в наказателни дела.

2. Назначаване на вещите лица

С оглед значението на вещите лица, които понастоящем участват индиректно и често имат решаваща роля при вземането на осъдителни съдебни решения, като изясняват фактите, ставащи обект на съдебната материя, за тях важат по-вече от изискванията и правилата, които са в сила и за съдиите. И по-точно:

1) професионална компетентност, която по принцип бива доказвана чрез наличието на определена квалификация и значителен опит;

2) безпристрастност. Вещното лице следва да бъде напълно обективно, като, за да се гарантира неговата безпристрастност то трябва да бъде защитено от всякакви форми на външно влияние, както и от възможността да отдаде предпочитанията си на една от страните за сметка на другата. Ето защо е необходимо да бъде гарантирана липсата на връзки от всякакъв род с коя да е от страните;

3) специализация. Вещите лица следва да притежават значителна специализация в областите, в които следва да предоставят експертна оценка и в които съдиите не разполагат с необходимото специализирано знание.

Назначаването на вещи лица по граждански дела може да стане по желание на някоя от страните, участващи в съдебен спор, докато назначаването на експерти по наказателни дела се осъществява чрез решение на съдията независимо от мненията на страните.

Според съвременното испанско законодателство, ако страните не постигнат съгласие по назначаването на експерт или експерти, съдията посочва в същото разпореждане имената на поне трима експерти за всеки експерт, който първоначално е бил посочен от страните. Посочените експерти се избират сред експертите, които в рамките на съответния съдебен окръг плащат индустриални такси за упражняването на професията или участието в индустриалния сектор, в които следва да изготвят експертна оценка, като тези от тях, които бъдат посочени от съдията се считат за назначени.

"Съдът не е задължен да вземе в предвид експертната оценка, но преценява предоставените доказателства според правилата на безпристрастния коментар, без да се съобразява със съществуващи преди това правила." Целта е да вземе решение, което да удовлетвори и двете страни.

Според съвременното право в Испания съществува смесен режим на доказателствени мнения, според който в хода на делото вещното лице може да бъде както *ex parte*, така и *ex officio*.

3. Оспорване на дейността на вещо лице

В случай че дейността на вещо лице бъде оспорена, съществуват няколко възможности за нейното предотвратяване и преустановяване, дори и ако вещото лице вече е било назначено по него. Основанията за отстраняване могат да бъдат:

1) кръвни или родствени връзки до четвърто коляно със страна по делото. Подобни връзки е необходимо да бъдат вземани в предвид особено в малки градове, където подобни случаи са чести, макар и неумишлени. Всеки експерт, намиращ се в подобни връзки със страни по дело, не може да бъде вещо лице по него;

2) ако експертът е предоставял експертната си оценка в същата област за ответната страна;

3) ако експертът е предоставял експертни услуги на ответната страна в предишни съдебни спорове или е съдружник, или зависим от нея;

4) ако страната има директен или индиректен интерес в друго съдебно дело, или съдружие, предприятие или компания, участваща с спор с ответната страна;

5) в случай на открита вражда;

6) в случай на близко приятелство.

III. Законодателна уредба на статута на експертите/вещите лица съгласно законодателството на Великобритания

Налага се да бъде направено уточнението, че това, което се разбира под английско право, е всъщност законодателството на Англия и Уелс. В Шотландия съществува друга правна система и шотландското законодателство в много отношения е по-близко до континенталното право, отколкото до английската правна система. Съществуват различия между английското законодателство и правото, приложимо в Северна Ирландия, някои острови и предимно остров Ман. Изложеното по-долу се фокусира върху законодателните правила, отнасящи се до дейността на вещите лица, съществуващи в правото на Англия и Уелс.

1. Определение за експерт

В английската правна система експертът е лице, което чрез личен или практически опит в определена сфера е квалифицирано да разглежда доказателства, да прави заключения и да предоставя своето безпристрастно становище на съда. Експертът трябва да притежава съответната професионална квалификация. В повечето случаи, когато говорим за "експерт", разбираме "вещо лице". В настоящото изложение терминът "експерт" е употребен във връзка с експертната дейност на тези лица по правни спорове.

2. Назначаване на експертите

Експертите могат да бъдат назначавани за изясняване на въпроси от наказателния и гражданския процес. Те могат да бъдат назначавани както в качеството на надзорни тела, така и като вещи лица.

В общия случай експертите биват наемани от страните по делата за изготвяне на експертно решение, което да определи изхода от правния спор. На този етап, обаче, експертът не действа в качеството на вещо лице, а като консултант, въпреки че най-често очакванията са, че лицето, наето за

съветник, ще бъде и вещо лице по делото.

В съответствие с нормите на гражданско-процесуалното законодателство е необходимо съдът да издаде специално разрешение на страните да наемат вещи лица по конкретни случаи. Съществува също така специфичен тип вещи лица – съвместно наети експерти (Single Joint Expert), които биват наемани от страните по делото и осъществяват действия за всяка една от тях. Този тип вещи лица биват използвани от страните само по граждански дела.

3. Загължения на експерта/вещото лице

В случаите, в които експертът е назначен за консултант, неговото загължение е единствено към страните. Когато е назначен за консултант, експертът най-често помага на своя клиент в подготовката на обвинението, което включва, например, даването на съвети относно силните страни и слабостите на доказателствата, с които страните смятат да подкрепят обвинението. Експертът е загължен по всяко време да дава безпристрастна оценка на своя клиент, за да може последният да се подготви за своята защита.

Според английското законодателство, когато експертът действа в качеството на назначено от съда вещо лице, неговото загължение е единствено към съда, а не към страните по делото. Загължението се изразява в това, че вещото лице бива назначено, за да подпомогне съда в решаването на повдигнатия спор. Следователно, вещото лице няма право да представя мнения, оценки или твърдения, които не е в състояние да подкрепи с доказателства.

В гражданските съдилища и, в частност, в Съда по технологии и строителна дейност (Technology and Construction Court) вещите лица биват насърчавани от съда да осъществяват контакти преди окончателното изработване на експертните доклади с цел да постигнат споразумение по експертната оценка, и така да се сведат до минимум въпросите, които биха предизвикали разногласия. Целта е да се намали продължителността на съдебните заседания, като се отстранят онези въпроси, на които може да бъде обърнато внимание в други институции или инстанции или са от такъв порядък, че е възможно да бъдат спестени времето и средствата, необходими за тяхното повдигане в съда. Този процес бива определен като "свиване на въпроса".

При изпълнение на поставените му задачи, експертът работи в екип, независимо от начините, по които е назначен – като консултант или като вещо лице от съда. Предвид естеството на своите загължения, експертът е принуден да координира своята дейност с адвокатите, като им предоставя своите мнения и оценки, както и с персонала на своите клиенти при извличането на фактическа информация, отнасяща се до въпроси, свързани със съдебния спор. Въпреки че по принцип изработването на експертизата зависи изцяло от вещото лице, то поддържа близки контакти с адвокатите по делото, за да прецени последствията от своята оценка или ефекта, която тя би имала върху развоя на делото. В определени случаи експертът сътрудничи и дава своята оценка относно начина, по който да бъде защитено делото в съда.

Вещото лице участва във всички фази, свързани с разкриването и

проверката на документи. В случая на съвместно нает експерт вещото лице е принудено да работи с двете страни едновременно, всяка от които отделно е наела експерти-консултанти и правни съветници.

4. Изисквания, на които е необходимо да отговаря експертът

Първото и основно изискване спрямо лицата, желаещи да придобият квалификация на вещи лица, е наличието на значителна професионална подготовка в областта, в която смятат да осъществяват експертна дейност. Професионалният опит се измерва в брой прослужени години. Техният брой е различен за различните експертни области. В областта на технологиите и строителната дейност, например, е много малко вероятно лице под тридесет годишна възраст да притежава необходимите умения и специализирано знание, за да осъществява дейност като вещо лице.

Експертът трябва да притежава знания и умения, които му дават възможността и увереността да анализира спорни въпроси, както и да преценява доказателствата обективно, за да достигне до качествени заключения.

Лицето, осъществяващо дейност като експерт, е необходимо също така да притежава уменията да комуникира с различни хора и да обработва информация, получена от различни източници с цел достигане до истината, която да бъде отразена в експертизата. Често участниците в съдебни спорове имат скрити мотиви или частни интереси, които защитават. Някои клиенти, например, са твърде пестеливи при изясняването на фактите. Експертът трябва да е в състояние да настоява за отговорите на определени въпроси, които са от съществена важност за правдоподобността на експертизата.

Експертът трябва да е в състояние да промени своето мнение ако бъдат представени нови доказателства или бъде убеден от експерт на ответната страна, или експертен съвет, че предвид изложените доказателства е необходимо да преразгледа своята оценка.

Експертът, също така, трябва да бъде подготвен да приеме противниковите аргументи, независимо дали противоречат или не на неговото мнение.

Експертът трябва да умеє да се изразява устно и писмено в стил, който е разбираем за останалите, но не твърде усложнен. Трябва да е наясно с факта, че съдиите не винаги разполагат с опита, който притежава експерта и следователно е необходимо той да представи своята оценка така, че те да я разберат. Експертът трябва да е подготвен да защити представената експертиза.

През цялото време експертът не трябва да забравя, че неговото основно задължение е да подпомогне съда при решаването на спора между страните. Присвояването на по-широки правомощия от тези е недопустимо.

5. Обучение на вещите лица

Началното обучение на експерта очевидно е в неговата първоначална професия, където получава основата от своите познания. Непрестанното професионално усъвършенстване в развитието на неговата кариера е особено важно за развитието на неговата квалификация.

Постоянната ангажираност с професията на експерта е изключително

важна, за да се следят промените. Експерт, който престане да се занимава с професията си, рискува да бъде обвинен, че не е наясно с нововъденията в своята област.

Очевидно първото нещо, което страните и съдът виждат, е експертната оценка. Ето защо експертният доклад трябва да бъде ясен и кратък. В тази връзка курсът по "писане на доклад", организиран от Академията на експертите, както и "моделът за образец на доклад", разработен от нея, осигуряват една добра база, която експертът може да усвои. Академията провежда курсове за експертите върху това по какъв начин се осъществява даването на показания. Специален курс на обучение се провежда в Кралските съдилища в Лондон, където експертът се подлага на симулативен съдебен процес с истински съдии и адвокати и бива разпитван върху предварително подготвен от самия него доклад. Този тип обучение позволява на експерта да усети как би протекъл един истински процес.

Академията на експертите е движещата сила при въвеждането и подържането на стандарти. Преди създаването на Академията не са съществували институции, които да осъществяват надзор или да обучават вещите лица. Изборът на вещи лица се е извършвал от юристи, които са преценявали кой е компетентен на момента. Академията е призната от съдебната власт и правните специалисти като институция от първостепенно значение за изработването и повишаването на стандартите за вещите лица във Великобритания. Всяко лице, което желае да постъпи в Академията, трябва да премине през нейната изключително възискателна и оценителна процедура, която включва осигуряването на препоръки от адвокати, с които кандидатът е работил по дела. Оценяващата комисия разглежда доклади, които са подготвени от кандидата, обръщайки внимание на начина на представяне и съдържанието. За да получи членство в Академията, кандидатът следва да представи още доклади, допълнително към онези, които са били разгледани на ниво молба за членство и Академията взема предвид още справки от адвокатите, с които е работил кандидатът. След това кандидатът бива интервюиран от оценяваща комисия, която разглежда неговата кандидатура.

Академията поддържа тесни връзки с правосъдната система при осъществяване на ръководство на експертите. Публикуването на модели за експертни доклади, ръководни бележки и близката връзка с юридическата професия, спомагат за подържането на общ стандарт.

Академията разполага с дисциплинарна процедура, която разглежда всички оплаквания, които биват повдигнати срещу нейни членове.

6. Отговорност на експерта/вещото лице

Въпросът за отговорността на експерта зависи от неговия статус и от естеството на работата по експертната оценка. Възможно е вещото лице да бъде подведено под съдебна отговорност за обвинение в "загуба на средства", което може да бъде повдигнато от всяка от страните. Повдигането на подобно обвинение обикновено завършва със заповед на съда.

В английското право не съществува задължение спрямо вещото лице да разработи вярна експертиза, а единствено да се отнася съвестно към своята работа. Следователно, след като веднъж лицето е разработило своя експертен доклад и е предоставило доказателствени сведения, то не може

да бъде съдено за това, че е проявило небрежност. Това, което е длъжно да предостави лицето, е своето експертно мнение, разработено въз основа на придобитите от него експертен опит и умения. Гаранция за неговата правдоподобност се явява фактът, че ще бъде прието от съда.

Освен като вещо лице, даден експерт може да бъде нает и като консултант при подготовката на дело. Неговите съвети не достигат до съда и, следователно, задължението му е единствено към страната, която го наема. В този случай експертът е изцяло отговорен за небрежност в своите действия при изготвянето на своята оценка.

IV. Законодателна уредба на статута на експертите/вещите лица съгласно законодателството на Кралство Белгия

1. Правна уредба

Законът за вещите лица регламентира тяхната дейност като същият е подразделен на раздели, свързани с осъществяването на проучване и отсъждане.

Разделът, който се отнася до етапа на проучването, постановява, че съдиите са тези, които назначават вещите лица и определят предмета на проучването, както и срока, в който трябва да бъде представен доклада на експерта. Страните по делото също могат да участват, като номинират дадени експерти. Вещите лица трябва да изпълняват своите задължения, но назначението им може да бъде отменено, в случай че има някакви възражения на засегнатите страни, които трябва да се представят на съдията писмено, в срок до осем дни след назначаването на вещото лице.

В случай че съдията отхвърли възражението, обаче, страната по делото, която го е внесла, трябва да изплати компенсация на вещото лице, а експертът трябва да се оттегли от делото, след изплащането на компенсацията. Съдията, както и засегнатите страни, могат да присъстват по време на проучването.

Ако експертът не успее да завърши своя доклад в поставения срок, той е длъжен да даде обяснение на съдията и да поиска просрочване на крайния срок. В случай че съдията отхвърли тази молба, той уволнява вещото лице и назначава друг експерт на негово място. Ако, по мнение на съдията, представеният доклад не е достатъчно изчерпателен, той може да възложи на експерта да направи допълнителни проучвания или да възложи изготвянето на нов доклад на друго вещо лице.

Разделът, който се отнася до отсъждането, до голяма степен не е свързан със съдебния процес. Засегнатите страни могат да потърсят извънсъдебно решение на техния казус с помощта на арбитър, назначен от съдия. Като арбитър може да бъде назначен всеки, с изключение на непълнолетни лица и лицата, лишени от избирателни права.

Решението на арбитъра може да бъде обсъдено в съда и анулирано в случай че:

- противоречи на обществения ред;
- случаят не е бил подходящ за провеждане процедура на арбитраж;
- не е представено валидно съгласие на засегнатите страни с него;
- арбитърът е превишил своите правомощия;
- арбитърът не е успял да постигне разрешение по значим въпрос от

случая;

- арбитражният съвет е бил нелегитимно съставен;
- допуснати са процедурни нарушения;
- не е достатъчно добре обосновано;
- съдържа противоречие;
- постигнато е чрез измама;
- били са използвани неправомерни доказателства;
- не са били допуснати доказателства, които биха могли да повлияят

върху него.

Отсъждането на арбитража може да влезе в сила само след одобрението на съдия, като засегнатите страни могат да обжалват решението на съдията.

В Белгия не съществуват изисквания за лицензиране на вещите лица. Националната колегия на вещите лица в Белгия поддържа база данни за вещите лица на своя електронен адрес.

Вещото лице трябва да е специализирало в дадена област – наука, изкуство или определена професия. Отделно от своята специализация, експертът трябва да е запознат и със съдебните правила и процедури, в рамките на които протича неговата дейност. Когато се подписва под своя доклад, вещото лице трябва да положи клетва, с която да потвърди, че е изпълнил своите задължения съвестно и достойно, с необходимата прецизност и безпристрастност.

2. Задължения на вещите лица

Вещите лице трябва да притежават необходимите морални качества, които да гарантират тяхната безпристрастност и независимост. Те трябва да изпълняват своите задължения коректно, обективно и с достойнство. Не се допуска осъществяването на съмнителни контакти с представители на бизнеса в сектора, в който работи вещото лице. Същевременно на експертите, които работят като консултанти за определени компании или сектори, не се позволява да приемат съдебни назначения по случай, свързани с тях. Експертите, които са ангажирани по наказателни дела, не се допускат до участие в граждански процеси.

Експертите трябва да се отказват от участие в случаи, в които тяхната безпристрастност може да бъде поставена под въпрос, било поради близки или бизнес отношения, или поради съществуване на по-ранен конфликт с някоя от засегнатите страни. Поради тази причина съдебните назначения на вещите лице трябва да се съхраняват за срок от поне десет години.

По гражданските дела възнаграждението на вещото лице се изплаща от засегнатата страна, която е поискала неговото назначение за конкретния случай.

При наказателните дела заплащането за услугите на вещото лице се поема от Министерството на правосъдието.

В случай на несъзнателна или неволна грешка в преценката или заключението на експерта, от него не се търси съдебна отговорност. Освен всичко друго, експертът има правото и да допуска грешки. С цел те да бъдат избягвани, обаче, от експерта се очаква да актуализира и обогатява непрекъснато своите познания, като се препоръчват участия в допълнителни обучения и семинари в неговата област.

Ефективна съдебна регулация, партньорство и контрол в дейността на вещите лица Експертна оценка на корупционния риск

д-р Антоний Гълъбов

Проблемната ситуация

Тенденциите в развитието на съвременния съдебен процес определят нарастването на значението на съдебната експертиза. В около 80% от случаите в българската съдебна практика съгът формира своето заключение на основата на становищата и експертните оценки на вещи лица. Усложняването на правната система води до нарастване на ролята на експертизата при липса на ефективни форми на регулация и контрол върху нейното качество и независимост.

Регламентацията на статута на съдебния експерт (вещо лице) в Закона за съдебната власт, както и определянето на размера и условията за заплащане на неговата експертиза, оставят открити редица въпроси при конституирането на едно лице като експерт и контрола върху прозрачността, отчетността, компетентността и безпристрастността му. В същото време, в резултат на ограничените финансови средства, често изплащането на възнагражденията за извършени съдебни експертизи се забавя¹.

Практиката показва, че при огромното разнообразие на експертното знание, предмет на анализ, оценка и граждански контрол би могъл да бъде само статутът на съдебния експерт. Той може да бъде регламентиран относително коректно и единно, а това означава фокусиране на вниманието върху процедурите за рекрутиране, конституиране, отчетност и отзоваване на определените за съдебни експерти лица. Частните и особените случаи са толкова много, че не подлежат на обобщаваща класификация, тъй като тенденцията е към все по-голямо разнообразие на казусите, които предполагат все по-специфични типове експертно знание.

Липсата на ефективна регулация и контрол върху качеството на съдебната експертиза често води до отлагане на съдебни заседания и удължаване на срока за формиране на решение по дела, изискващи специфичен тип експертиза. Практиката показва, че проблемите в сферата на съдебната експертиза са сред значимите трудности пред експедитивната работа на съда, а това на свой ред рефлектира върху общественото доверие към правосъдието. Съгът често се изправя пред ситуации, в които е необходимо да бъде отложено заседание или да бъде назначена последваща експертиза, за да

¹ Процедурите по заплащането на дейността на съдебните експерти са уредени в чл. 200л(1) и новата алинея (2) – изм., ДВ, бр. 29 от 2004 г.) Висшият съдебен съвет издава наредба за условията и реда за определяне възнагражденията на вещите лица.

(3) (нова, ДВ, бр. 70 от 2004, в сила то 01.01. 2005 г.) С Наредбата по ал. 2 се определят условията и редът за определяне и заплащане на разходите на лечебните заведения при извършване на съдебни експертизи. Специалната Наредба № 1 на ВСС от 5 май 2004 година определя реда и размера на заплащане за съдебните експертизи.

бъде компенсирано ниското качество на представената съдебна експертиза, като в същото време не разполага с ефективни средства за санкциониране на вещото лице.

Общественото внимание рядко се съсредоточава върху работата на съдебния експерт, но съдебната практика е изпълнена с примери за необходимостта от промяна в тази насока, включително и по отношение на възможността за оценка и предприемане на необходимите действия за ограничаване на корупционния риск, на който е подложен един съдебен експерт. Няколко казуса могат да маркират разнообразието и значението на материята, която налага усилия за повишаване на прозрачността и ефективността на гражданския контрол:

- Авторемонтната експертиза, назначена от първоинстанционния съд по делото за катастрофата с българския автобус в Сърбия и Черна гора, бе тотално опровергана от втора, също толкова професионално подготвена експертиза, назначена по искане на защитата. Това доведе до назначаването на трета експертиза по искане на съда, а подготовката ѝ отложи с още няколко месеца формирането на категорично заключение и възможността за постановяване на окончателно решение на съда.

- Преди няколко месеца стана известен случай, при който агрономът, конституиран като вещо лице за оценка на селскостопански имот (овощна градина), който беше определил погрешно (намалявайки с около двадесет години) възрастта на овощните дървета в рамките на имота, поради което той бил продаден по занижена цена. Повторната, предизвикана от журналистическо разследване, експертиза установи реалната възраст на плодните дървета, но тя на свой ред стана основание за възбуждане на ново дело.

- Психиатричната експертиза на майката на загиналото през 2001 година дете не установи категорично нито възможността да отговаря за умисленото убийство на сина си Пепи, нито възможността за нейната ефективна социална реинтеграция след отпадането на обвиненията срещу нея. Според редица изследователи съдебно-психологическите и съдебно-психиатрични експертизи имат сравнително висока степен на неопределеност, а в същото време, при редица тежки случаи, заключението на експерта е определящо за крайното решение на съда.

- Назначаването на експерти от съответните разследващи институции също крие рискове (както показва случай, представен в дискусията за вещите лица от 2004 година, поместена в интернет портала: www.lex.bg). В този казус, за вещо лице е бил определен не посоченият от защитата експерт, а друг, притежаващ същата професионална квалификация, но който е имал интимна връзка с лицето-ответник по делото, и който вече веднъж е забавил разследването на случая с повече от девет месеца.

Въпреки нормата, че вещите лица не могат да се изказват по правни въпроси, в редица случаи специфичността на тяхното знание и липсата на реалистична възможност за назначаването на повторна или конкурентна експертиза позволяват на вещото лице да оказва съществено влияние върху крайния изход на делото, а това го превръща в обект на все по-директен корупционен натиск.

В тези условия, проблемите за мотивацията на съдебния експерт и гаранциите за неговата компетентност и безпристрастност придобиват изключително значение. Непрозрачността в работата на вещите лица е сериозна предпоставка за корупция и за нарушение на принципите на безпристрастност, професионализъм и почтеност в дейността на експертите, участващи в работата на съда.

Всеки от представените накратко казуси очертава различни аспекти, дефицити, полета на конфликт и зони на корупционен риск в дейността на съдебния експерт. Отговорността на съдебния експерт да състави обективно и професионално мотивирано становище, което да защити пред съда при разпита от страните, остава нерегламентирана в достатъчна степен.

Методология на социологическото изследване

Приоритет в изследователската работа по проект "Граждански контрол върху дейността на вещите лица" има определянето на условията, свързани със съществуващите гаранции и рискове за спазването на високи професионални и етични стандарти в работата на вещите лица, прилагането на ясни критерии за включване на вещите лица в списъците, определянето им от съда, както и адекватния размер на възнагражденията им и упражняването на контрол върху дейността на съдебните експерти.

Цел на изследването е установяването на съществуващата съдебна практика по отношение на:

- дефицитите в нормативната база и практиката при предлагане и подбор на вещи лица;
- наличието и приложението на етични и/или професионални стандарти, както и други механизми за контрол върху работата на съдебните експерти;
- взаимодействието между съда и професионални организации при избор и контрол върху работата на вещите лица;
- възможностите и практиката на субективен избор при определянето на съдебни експерти от страна на съда при разглеждане на съдебни дела, върху примера на окръжните съдилища.

Предмет на изследването е степенята на корупционен риск в дейността на съдебните експерти и възможните насоки за неговото минимизиране.

Обект на изследването и планиран обем на изследваните лица:

- *представители на съда* (съдии и съдебна администрация) - 20 души;
- *вещи лица* – 15 души;
- представители на професионални организации (20 души, на национално и регионално ниво);
- граждани, които имат дела в избраните съдилища (100 души - по 20 души на територията на всеки съдебен окръг);
- Интернет потребители.

Съдебните експерти, които са обект на изследване, са подбрани според предвидените изисквания в основните групи от Наредба №1 на ВСС (съдебномедицински, в това число съдебно-психиатрични, съдебно-психологически и други, съдебно-технически експерти, автотехнически и транспортни специалисти, експерти-криминалисти, съдебно-счетоводни и

финансово-икономически експерти, експерти по оценка на недвижими имоти и предприятия, експерти по оценка на движими вещи и услуги и други).

Различните позиции и значението на всяка една от посочените групи в процеса на институционализация и управление на съдебната експертиза, налагат изграждането на изследователска стратегия, която да интегрира подходите и критериите за оценка при анализа на резултатите от тези пет относително самостоятелни микро-социологически изследвания.

Тематичният обхват на изследването включва:

- практиката по предлагане и избор на вещи лица²;
- възможностите за контрол върху работата на вещите лица;
- професионална оценка относно необходимите механизми за контрол върху работата на вещите лица;
 - степен на взаимодействие между съда и професионалните съсловни организации;
 - информация и оценка относно спазването на професионалните и етични стандарти в работата на вещите лица;
 - възприятия относно прозрачност и справедливост в работата на съда;
 - обществено доверие към вещите лица и съда.

Задачите на изследването са:

- да се установи съществуващата практиката по предлагане и избор на вещи лица в Окръжните съдилища на Благоевград, Пловдив, Велико Търново и Бургас, както и в Районния съд на град Чепеларе;
 - да се проучи съществуващата практика (наличието или отсъствието на специфични процедури) за подбор, оценка и контрол върху работата на вещите лица;
 - да се изследват и определят възможни механизми и подходи за контрол върху работата на вещите лица, включително от гледна точка на превенция и оценка на корупционния риск.

Хипотези за наличие на фактори и предпоставки за повишаване на корупционния риск в дейността на съдебните експерти:

- нередовността и размера на изплащаните възнаграждения са част от условията, които увеличават корупционния риск в дейността на съдебните експерти;
- липсата на практика за ефективно взаимодействие и партньорство между съсловни организации и съда позволява поддържането на дефицит от съдебни експерти при занижени изисквания за професионална подготовка и безпристрастност;
- ефективността на контрола върху компетентността и обективността на становищата или експертизата на вещите лица не е на задоволително равнище;
- наличие е ролеви конфликт на интереси; липсват процедури за избягване на конфликта на интереси и ролевите конфликти, в които попадат вещите

² ЗСВ, Чл. 200г (1) Предложения за включване на специалисти в списъците на вещи лица правят министерства, ведомства, учреждения, общини, съсловни и други организации и научни институти.

(2) Предложение за включване в списъците на вещи лица могат да правят лично и самите специалисти.

лица при изпълняването на функциите им в съдебни производства, отнасящи се пряко или косвено до техни близки и колеги;

- налице е ситуация на повишен риск от реализиране на корупционни схеми от типа на търговията с влияние. Липсват ефективни процедури за гарантиране на неразпространението на информация, факти и обстоятелства, станали известни на вещото лице в хода на работата му по случая;
- съществуват предпоставки за оказване на нелегитимно въздействие върху решението и становището на вещото лице (осъществявани под натиска на общественото мнение, медиите или страни по делото и други заинтересувани лица и групи);
- съществуващата практика за рекрутиране на съдебните експерти в контекста на посочените хипотези на корупционен риск не включва надежни гаранции за ограничаване на риска от корупция в дейността на съдебните експерти.

Методи за регистрация

Основните методи, приложени в рамките на изследването, са:

- *структурирано интервю* (face-to-face) с представители на съда, съдебни експерти и представители на професионални, съсловни и граждански организации, от които най-често се рекрутират съдебни експерти;
- *полустандартизиран анкетен въпросник* за изследването на нагласите на гражданите, имащи дела на територията на 5 пилотни съдилища;
- *Интернет-анкета*, реализирана като анкетен въпросник чрез самостоятелно попълване от страна на Интернет-потребители по метода на отзовалите се;
- *документален и контент-анализ* на правни анализи, коментари, дискусии и статии в масовия и специализирания печат по проблеми, свързани с дейността на съдебните експерти.

Обхват и ограничения на анализа

Провеждането на теренния етап от реализацията на проекта позволи да бъдат тествани общите изследователски хипотези, както и да бъдат очертани полетата на корупционен риск в дейността на съдебните експерти. Резултатите дават основание да бъде потвърдена необходимостта от реализирането на подобна инициатива при изграждането на обща рамка за дейността на съдебните експерти, както и актуалността на самия проблем.

В същото време, ограниченият обхват на проведеното изследване позволява резултатите да бъдат интерпретирани като илюстрация на основните тенденции и като надеждна основа за определянето на основните проблемни сфери в областта на съдебната експертиза, които би трябвало да се превърнат в предмет на задълбочени дискусии и законодателни инициативи.

Приложението на методологията на изследването позволява да бъдат достатъчно отчетливо реконструирани основните линии на аргументация в позициите на съда, вещите лица, професионалните организации (от които най-често се рекрутират вещите лица), както и мнението на гражданите,

водещи дела в избраните окръжни съдилища. Този подход позволява проблематизирането на фигурата на вещото лице в полето на съдебния процес чрез определяне на позициите и нагласите, свързани с неговата работа. Многомерността и практическата сложност на тези отношения изграждат модел на многомерни отношения, в които без съмнение би трябвало да бъдат включени и институциите, които по смисъла на Закона за съдебната власт също имат право да предлагат свои експерти по искане на съда.

Основни резултати

Основните резултати от теренната работа могат да бъдат обобщени в няколко направления.

На първо място, възниква въпросът за начина, по който представителите на съда се отнасят към проблема. Огромна част от тяхната всекидневна практика е свързана с качеството на дейността на съдебните експерти. От тяхната компетентност, дисциплина и лоялност до голяма степен зависи спазването на графика на съдебните заседания, както и крайния изход от делото.

Втората група от мнения и оценки се отнасят до начина, по който самите съдебни експерти интерпретират проблема за своя статус в рамките на съдебната система. Условията, при които се реализира съдебната експертиза, както и нейният авторитет определят съществени дистанции в изразените мнения от страна на различни представители на изследваната група. В същото време, вещите лица имат цялостен поглед върху организацията на дейността на съда и административните проблеми, пречателстващи неговата работа.

Професионалните организации и сдружения, от които най-често се рекрутират съдебните експерти, поне засега изглеждат дистанцирани от проблематиката на съдебната експертиза. Още по-иллюзорна им изглежда представата за някакъв тип професионална и етична регулация на отношенията между техните колеги. В същото време, самата идея за ефективно партньорство със съда е посрещната с изключителен интерес, въпреки че по-голямата част от тези организации не разполагат с адекватен предишен опит в подобни модели на партниране. Основният дефицит, който артикулират представителите на професионалните организации и сдружения, е свързан с ограничените възможности за санкциониране на нарушенията и проблемите, възникващи в работата на техните колеги като вещи лица.

Предварителните резултати от реализираното проучване на мнението на гражданите, водещи дела в съответните съдилища, показват, че фигурата на съдебния експерт остава най-често встрани от тяхното внимание. В същото време, авторитетът на съдебния експерт в по-голямата част от случаите се намира в пряка връзка с цялостната оценка на изследваните лица за хода на съдебния процес. В тази насока, поне засега, нямаме основания да твърдим, че опитите за въздействие върху мнението на вещите лица от представители на страните в процеса се определят като масово срещана практика в дейността на съда. Резултатите от проведеното проучване показват, че представата за възможността на ефективен граждански контрол върху дейността на съдебните експерти все още не съществува в

общественото мнение.

Позициите на съда

Основно значение в този модел на отношения има фигурата на **съда**. Той назначава вещното лице и контролира неговата дейност. В този смисъл позицията на съда е определяща за насоките, в които би трябвало да бъдат предприети мерки за повишаване на ефективността на съдебната експертиза. Освен това, съдът има възможност и да санкционира вещното лице, в случай че са налице достатъчно основания за обосновано предположение, свързано с умишлено действие от негова страна, насочено към подвеждане на съда или облагодетелстване на някоя от страните.

Резултатите от социологическите изследвания, проведени в рамките на настоящия проект, позволяват да се направи извод, че позициите по отношение на основната група от проблеми, поставени в центъра на вниманието на настоящия проект, са почти идентични. Всички съдии в избраните пет пилотни съдилища са единодушни в желанието си да бъде по-коректно регламентирана практиката на съдебната експертиза и споделят проблемите, с които са се сблъскали в своята работа. Тези резултати дават основание да твърдим, че става дума за *значим проблем, който е присъщ на дейността на всички окръжни съдилища в България*. Високата степен на централизация и стандартизация в работата на окръжния съд позволява да се приеме, че въпреки илюстративния характер на получените резултати, те отразяват реално съществуващи трудности и теми, които имат пряко отношение към качеството на работата на всички съдилища, ползващи експертната дейност на вещи лица.

Включването на специалисти в списъка с вещните лица в съответствие със Закона за съдебната власт се провежда по определена процедура, за която окръжният съд назначава специална комисия. Практиката показва, че, с малки изключения, комисии приемат кандидатстващите експерти и по съответния ред предлагат тяхното вписване. В същото време, липсва процедура по актуализиране на списъка. Така например, според едно от вещните лица във Велико Търново в списъка на експертите понякога фигурират и починали лица. По решение на съответния окръжен съд към официалния списък може да бъде подготвен и друг, предназначен единствено и само за съдиите, в който фигурира допълнителна информация за съдебните експерти. В някои случаи, това е възрастта. Възможното противоречие със Закона за защита на личните данни се преодолява чрез строго ограниченото разпространение на тези вътрешни списъци и съдържашата се в тях информация.

Позициите на съдиите, включени в настоящето изследване, категорично са в подкрепа на разбирането, че трябва да се въведе практика за ежегодна актуализация на списъците с вещи лица, за да бъдат избегнати както проблемите, с които понякога се сблъсква администрацията на съда, така и да бъдат създадени допълнителни условия за ефективно управление на процеса на рекрутиране на вещните лица.

Въпреки наличието на наказателно-правна норма (фиксирана в разпоредбата на чл. 291 (1) от НК) проучването установи липсата на конкретна съдебна практика за привличане под отговорност на лице, подвело съда в качеството си на съдебен експерт. В отделни случаи са били повдигани

обвинения срещу вещи лица, но делата са били прекратявани на равнище районен съд, най-често поради липса на необходимите доказателства за умисъл при подготовката и представянето на съдебната експертиза.

Съдебната администрация се сблъсква с редица проблеми при осигуряването на вещи лица по дела, изискващи редки и високо специализирани знания и умения. В случаите, когато в списъка на съответния окръжен съд липсват експерти с подходяща квалификация и опит (такива случаи има все по-често), администрацията е принудена да се обърне към специализирани институции, които най-често са концентрирани в столицата. Има редица случаи, при които се стига до отлагане на заседанието на съда, а с това и до удължаване на срока за формиране на неговото решение, поради неявяване на назначените вещи лица, които по различни причини са били възпрепятствани да участват лично в съдебното заседание. В тези случаи нито съдът, нито администрацията имат възможност да санкционират подобно поведение.

Според мнението на преобладаващата част от съдиите, съдът би трябвало да има пълна свобода при назначаването на вещи лица. В същото време, практиката показва, че всеки съдия най-често работи със сравнително тесен кръг от експерти, които отговарят на всички изисквания и притежават необходимата компетентност. Често експертите, които са включени в списъка с вещи лица, не притежават необходимата подготовка, да да участват ефективно в работата на съда.

Съдиите посочват, че по-голямата част от лицата, включени в списъка със съдебни експерти, са в пенсионна възраст. Този факт понякога води до влошаване на качеството в работата им, но не толкова поради напредналата им възраст, колкото поради динамично променящата се професионална среда, която определя относителната изолация, в която попада дори и високо квалифициран експерт, който вече не практикува професията си. Освен това, често сред тези вещи лица не е налице необходимата техническа подготовка (голяма част от съдебните експертизи все още продължават да се подготвят на пишеща машина, а ползването на Интернет остава относително ограничено), което допълнително затруднява работа на съда и понякога води до оспорване на компетентността на вещното лице от страна на ищците.

Практиката на вещните лица

До голяма степен изразените мнения и оценки сред групата на изследваните **вещи лица** (регистрирани по съответния ред в одобрените от Министерството на правосъдието списъци на вещи лица към съдебните райони на изследваните окръжни съдилища) се характеризират с висока степен на вътрешна консистентност. В центъра на тяхното внимание като най-често посочван проблем в дейността им е размерът и организацията на заплащане за проведените съдебни експертизи. В *мненията на вещните лица* почти напълно липсват темите и проблемите, които привличат вниманието на съда. Тук приоритет имат темите за избора и назначаването на вещи лица от съда, както и често изразяваните съмнения в критериите, по които се осъществява този подбор. Сред вещните лица с по-дългогодишен опит доминира разбирането, че е необходимо да бъдат предявени по-строги изисквания към кандидатите за вписване в официално утвърдените списъци

с вещи лица.

Едновременно с това, съществена част от вещите лица, участвали в изследването, отбелязват, че са налице предпоставки и конкретни опити за оказване на влияние върху заключенията на съдебните експерти от страни по делото. Най-често подобни опити се реализират чрез посредничеството на адвокат. Ограниченият брой на изследвани лица не ни позволява да направим категорични изводи за разпространеността на подобна практика, но имаме всички основания да твърдим, че става въпрос за широко разпространена практика, която търси свои "основания" в ниското заплащане на съдебната експертиза, сравнително ограничения брой високкоквалифицирани вещи лица, с които разполага отделният окръжен съд, както и в липсата на достатъчно ефективна система за контрол, санкции и отзоваване на вещите лица, за които са налице основателни предположения, свързани с отклонение от задълженията им за професионална коректност и безпристрастност при изработването на съдебната експертиза.

В същото време, доминиращата оценка за възможността *един етичен кодекс* ефективно да регулира отношенията, формирани в хода на съдебната експертиза, остава скептична. Позовавайки се на практиката, свързана с изработването и въвеждането на други подобни етични кодекси и правила за работа, изследваните вещи лица приемат, че би било добре да съществува и подобен вид регламент, но не смятат, че той би бил ефективен, ако не бъде приет и прилаган в координация с необходими законодателни инициативи, насочени към цялостно регламентиране на статута и практиката на вещите лица у нас.

Според графика, определен в Закона за съдебната власт, предложения за включване на нови съдебни експерти се правят до края на септември на съответната календарна година, до края на октомври комисииите по чл. 200ж, ал. 1 и 2 от ЗСВ актуализират списъците, до 15 ноември списъците се изпращат на министъра на правосъдието за обнародване в "Държавен вестник" и се огласяват чрез Интернет. Списъците са публични и трябва да бъдат обявени на достъпно място от съответния орган на съдебната власт и се огласяват чрез Интернет от Министерството на правосъдието.

Документалният анализ на официалните, утвърдени от Министерство на правосъдието, списъци с вещи лица за районите на избраните окръжни съдилища, показва, че в тях преобладават икономически кадри и специалисти в областта на счетоводство и контрол. Техният относителен дял, според цитираните списъци варира от 27,8 % в Окръжен съд Благоевград до 39,5 % в Окръжен съд Бургас. На второ място, като относителен дял сред утвърдените вещи лица е групата на техническите специалности. При тях разпространението е в рамките на диапазон от 18,7 % в Окръжен съд Бургас до 20,9 % в списъка на Окръжен съд Велико Търново. В списъка на вещите лица за съдебния район на Окръжен съд Бургас, групата на техническите специалисти е на трето място като дял, след специалистите по строителство, архитектура и геодезия, които съставляват 22,7% от всички експерти, включени в официалния списък, а в списъка на Окръжен съд Благоевград архитектите в окръжния съд са едва петима.

На свой ред, в Окръжен съд Благоевград, медицинските специалисти

представяват 24,4% от всички регистрирани вещи лица, а във Велико Търново такива специалисти практически няма. Разпределението на професионалните групи като относителен дял спрямо всички регистрирани вещи лица в списъците на Окръжен съд Пловдив и Окръжен съд Смолян (доколкото те се ползват и от включения в изследването Районен съд в Чепеларе) следват спецификата на Окръжен съд Бургас. Това дава основание да предположим, че характерът на съответния съдебен район и регионалната специфика на населените места имат значение както при определянето на професионалния обхват на вещите лица, включени в съответните списъци, така и върху характера на делата, изискващи съответна професионална експертиза.

Професионалната структура на официалните списъци показва още няколко важни неща. Преди всичко, съществува сериозен дефицит от експерти в областта на аграрните и ветеринарните специалисти, въпреки че на територията на пилотните окръжни съдилища селското стопанство е добре развит сектор и е логично да се предполага, че конфликтите, възникващи в този сектор биха могли да търсят свое решение в съда.

Почти навсякъде липсват оценители, придобили съответна квалификация при оценка на произведения на изкуството, паметници на културата, както и квалифицирани кадри в сферата на съдебно-психиатричната експертиза. От друга страна, дори и там, където са налице достатъчен брой регистрирани вещи лица в определена професионална сфера, те рядко притежават специална квалификация, научни звания и степени, които да гарантират високото качество на работата им.

Анализът по постоянно местоживеене на обявените експерти в съдебните райони на пилотните съдилища показва висока степен на концентрация в големите градове, а това е нещо, което съществено оскъпява съдебната експертиза, както се установи в практиката на Районния съд в Чепеларе. При липсата или изключително ограничени брой на представители на цели групи от професии и относителната централизираност на кадрите, на които съдът може да разчита, са налице условия за възникване на професионални конфликти на интереси, които бяха посочени и в някои от интервюта с съдии и вещи лица. В отделни случаи е налице колективен отказ от страна на вещи лица, когато става въпрос за наказателно преследване срещу техен колега. Този факт поставя на преден план въпроса за професионалното представителство и възможностите за управление на подобен тип специфични конфликти на интереси.

Професионалното представителство и контрол

Сред професионалните организации, от които най-често се рекрутират вещи лица, все още липсва единно разбиране за значението на собственото им участие в този процес. Във фокуса на вниманието на професионалните организации стои проблемът за *липсата на критерии за подбор и контрол върху професионалната подготовка и компетентност на лицата, осъществяващи съдебно-експертна дейност.*

В същото време прави впечатление, че статутът на вещо лице, поне в част от професионалните и съсловни организации, не се възприема в достатъчна степен като отговорно и публично представяне на цялата професионална общност. Степената, в която постепенно се преодолява

подобно подценяване на професионалното участие в съдебния процес, ще определя в бъдеще съсредоточаването на вниманието на професионалната общност не само върху рекрутирането на съдебни експерти, но и върху оценката за тяхната дейност, която се формира в резултат от участието им. Подобна обратна връзка все още предстои да се изгради, доколкото може да бъде изработен и приет цялостен модел на партньорство и ефективно сътрудничество между съда и професионалните общности, от които най-често се рекрутират експерти и вещи лица.

Сред някои от организациите, които отделят специално внимание на проблема за качеството на съдебната експертиза, като Българската психиатрична асоциация например, е налице активна позиция, изразявана многократно пред съответните институции. Само няколко седмици след приемането на Наредба № 1 на ВСС, която регламентира подробно условията за осъществяване на съдебна експертиза, в свое официално становище от 14 юли 2004 година, по отношение на съдебно-психиатричната експертиза (СПЕ)³ Националният съвет на БПА посочва:

“... Лекарите-психиатри придобиват компетентност в областта на СПЕ само в един тримесечен обучителен модул по време на специализацията си по психиатрия.

С придобиването на специалност по психиатрия получават правото да извършват самостоятелни съдебно-психиатрични експертизи. Понататъшното им усъвършенстване като експерти е предоставено само на тяхната лична инициатива.

При кредитирането в продължаващото обучение не се изисква специализирана подготовка в експертната област. Така компетентността на съдебните експерти психиатри остава несигурна.

Наред с това част от психиатрите имат амбицията да се квалифицират в областта на СПЕ в тематични курсове в следдипломното обучение или чрез придобиване на профилна специалност по съдебна психиатрия след двегодишно системно обучение по нарочна програма (съгласно Наредба № 31 от 28.07.2001 г. за следдипломно обучение в системата на здравеопазването, обн., ДВ, бр. 64 от 20.07.2001 г., изм. и доп., бр. 93 от 21.10.2003 г.). Броят на психиатрите с по-системна подготовка в областта на съдебната експертиза обаче не надхвърля 20% от всички психиатри, които имат право да извършват СПЕ, а специалистите по съдебна психиатрия в момента са само пет за цялата страна.

Така се оформят три групи експерти – дипломирани съдебни психиатри, психиатри със специализирана компетентност в областта на СПЕ и психиатри, които извършват СПЕ на фона на основната си специалност по психиатрия.”

Тази подробна оценка на условията за формиране на необходимия експертен капацитет позволява по-нататък БПА да конкретизира становището си по Наредба № 1 в детайли. Много съществено значение в конкретния разглеждан случай имат следващите бележки по отношение на

³ Адресирано до Министъра на правосъдието и Председател на висшия съдебен съвет, от Председателя на Българската психиатрична асоциация, доц., д-р Вл. Велинов.

размера на заплащане. Спираме се на този случай, тъй като той представя най-цялостния и завършен пример за ролята на професионалната общност при формирането на ефективна регламентация на отношенията в съдебния процес по отношение на съдебната експертиза.

"... Фиксираният в чл. 13 минимум от 30 лв. е много полезен, т.к. в БПА психиатри-експерти са споделяли огорчението си от хонорари от 10 или 15 лв. В чл. 14 ал. (1) Наредбата определя часов хонорар от 3 лв.

НС на БПА намира тази сума като дълбоко неадекватна на естеството на експертната работа, която е много по-отговорна в сравнение с обичайната диагностично-лечебна дейност.

Часова ставка от 3 лв. е равнозначна на рутинното трудово възнаграждение. За сравнение е уместно да се добави, че един консултативен час в условията на частна практика се хонорува от 25 до 40 лв, а в заведенията, работещи по договор с НЗОК един преглед се заплаща между 8.70 лв. (първичен) и 4.35 лв. (повторен), като в един час лекарят може да направи три или повече прегледа.

Освен това при определяне на хонорара се предвижда възможност за увеличаването му до 100% за експертизи, извършени от високо квалифицирани вещи лица. Както бе упоменато, квалификацията на вещите лица е на три нива и различията между нивата са значителни.

НС на БПА намира за уместно в Наредба № 1 на ВСС от 5 май 2004 г. за условията и реда за определяне на възнагражденията на вещите лица да бъдат направени някои промени:

В чл. 14 ал. (1) минималното възнаграждение за действително отработен час да се повиши от 3 на 8 лв, както се хонорува първичен преглед от НЗОК.

В чл. 15 ал. (1) да се предвиди възможност увеличаване на заплащането на експертите в зависимост от квалификацията им – минимално заплащане за експертите без доказана допълнителна квалификация, увеличение със 100 % за експертите с доказана профилна квалификация (сертификати за проведени обучителни модули) и увеличение с 300% за специалисти с диплома по съдебна психиатрия.

НС на БПА намира за уместно да бъдат направени допълнителни тълкувания относно Наредба № 1, особено на правилата за формиране на възнагражденията, относно възнаграждението, фиксирано в чл. 7 ал. (4), както и на чл. 10 ал. (2) за неизплащане на възнаграждение.

Наредбата се нуждае от допълнения. Не са предвидени изрични текстове за възнаграждения за СПЕ, извършвани по реда на ЗНЗ. Само в някои съдебни райони прокуратурата изплаща такива възнаграждения. И тук е уместно да се предвиди тристепенно хонорироване съобразно компетентността на експертите.

В Наредбата не са предвидени текстове за възнаграждения за защита на експертно заключение пред съд. В тази фаза експертната работа е най-трудна, предвид необходимостта от представяне на обяснения незабавно, без предварителен анализ. И тук е уместно да се обмисли тристепенно хонорироване съобразно компетентността на експертите."

Този модел на активен професионален диалог би могъл да бъде определен като ефективен модел на отношения, които биха могли едновременно да удовлетворят, както изискванията на съда, така и очакванията на

вещите лица и едновременно с това – да гарантират професионалното представителство в съдебния процес и по този начин да повишат качеството на съдебната експертиза.

Общественото мнение

Включените в настоящето изследване мнения и оценки на граждани, водещи дела в предварително избраните окръжни съдилища, очертават общите нагласи, свързани с дейността на вещите лица и значението на съдебната експертиза във формирането на цялостно отношение към съда. Илюстративният характер на тези резултати не намалява тяхната значимост, доколкото те маркират съществени елементи от оценките, които се регистрират значително по-обобщено при сондажите, измерващи равнището на доверие и одобрение за работата на съда като цяло.

От друга страна, личната ангажираност с качеството на съдебната експертиза мотивира изследваните лица да оценят критично позициите на вещите лица и тяхното значение при формирането на окончателното съдебно решение. В представените тук резултати основно място заемат оценките, отнасящи се до обществения авторитет и доверие към вещото лице.

Смятате ли, че дейността на вещото лице у нас се ползва с високо обществено доверие и авторитет?

(моля, посочете само един отговор)

- да, определено	25,9 %
- да, но зависи от личния принос на отделния експерт	18,5 %
- трудно е да се прецени	13,0 %
- по-скоро не	14,8 %
- категорично не	27,8 %

Положителните и отрицателните отговори на този въпрос почти са изравнени с минимален превес на позитивната оценка за доверието и авторитета, с които се ползва вещото лице. Своето мнение не са изразили само онези изследвани лица на територията на пилотните съдилища, които са участвали в анкетата, но не водят дела в момента или през последните две години. Това е така както при категорично положителните и категорично отрицателните позиции, така и в случаите, когато става въпрос за колебливо изразени оценки.

Смятате ли, че вещите лица във Вашия окръжен съд спазват високи етични и професионални стандарти в работата си?

(моля, посочете само един отговор)

- да, напълно	36,2 %
- да, това се отнася за повечето вещи лица	12,8 %
- по-скоро не	34,0 %
- трудно е да се прецени	17,0 %

Регистрираното колебание при отговорите на предишния въпрос се

запазва и при определянето на степента, в която вещите лица спазват високи етични и професионални стандарти в работата си. Подобно, макар и приблизително, изравняване в положителните и отрицателните оценки най-често свидетелства за високо оценяване на значението на личните качества и опит на различните вещи лица и почти винаги сигнализира за липсата на цялостен публичен образ, свързан с ангажиментите и качества на съответната професионална позиция. В конкретния случай очевидно отговорите на цитираните два въпроса показват, че липсва подобна цялостна оценка, както и определена степен на публична институционализация на фигурата на съдебния експерт в масовото съзнание.

Смятате ли, че вещото лице е извършило добросъвестно и професионално работата си по Вашето дело?

(моля, посочете само един отговор)

- да, напълно	31,1 %
- по-скоро да	11,1 %
- трудно е да се прецени	8,9 %
- по-скоро не	13,3 %
- категорично не	15,6 %
- делото не налагаше участието на вещо лице	6,7 %
- не съм водил/а дела през последните две години	13,3 %

Формулиран още по-конкретно, този въпрос позволява да бъде открита по-отчетливо дистанцията между отрицателни и положителни оценки, като все пак положителните оценки доминират. Въпреки всичко, имаме основания да твърдим, че в масовото съзнание съществува разбиране за доминиращото значение на личните и професионални качества на отделния експерт, но все още не е налице обществено мнение за значението и качеството на съдебната експертиза като цяло.

Подложени ли са, според Вас, вещите лица на натиск от заинтересувани страни при изготвянето на техните становища?

(моля, посочете само един отговор)

- да, непрекъснато	24,4 %
- да, но само при дела със значим обществен интерес	8,9 %
- не	33,3 %
- трудно е да се прецени	33,4 %

Формулираният по този начин въпрос позволява да бъдат сравнени положителните и отрицателните оценки на предишните въпроси с общата хипотеза на корупционен натиск върху дейността и становището на вещото лице. Резултатите показват ясно, че е налице висока степен на съвпадение между положителните оценки, дадени в предходните въпроси и отрицателния отговор на въпроса за корупционен натиск, както и обратното. От една страна, това означава, че около една трета от всички изследвани лица са убедени в наличието на корупционен натиск върху дейността на

вещите лица, но не разполагат с конкретни наблюдения или факти, които да формират категорично обществено мнение.

Предлагали ли са Ви да повлияете по някакъв начин върху мнението на вещо лице при изготвянето на неговата експертиза?

(моля, посочете само един отговор)

	Граждани	Интернет потребители
- да	14,6 %	46,7 %
- не	66,7 %	33,3 %
- не мога да твърдя със сигурност	18,7 %	20,0 %

Сравнението в резултатите от този въпрос, получени чрез анкетното проучване и въпросникът, публикуван в Интернет, показва наличието на съществен проблем, свързан с разбирането за конфиденциалност. Сред попълнителите лично анкетната карта доминира групата на онези, които не са били подтиквани към участие в корупционна схема, отнасяща се до дейността на вещото лице, докато сред анонимните Интернет потребители тази пропорция е обратна. Три пъти по-голям е относителният дял на посочилите, че им е било предлагано да повлияят върху становището на вещото лице сред Интернет потребителите в сравнение с лицата, попълнили лично анкетна карта. Фактът, че повече от една шеста от анкетираните граждани са посочили, че им е било отправяно подобно предложение, вече сигнализира за наличието на проблема, който бе маркиран както в интервюта със съдии, така и при вещите лица.

Анкета сред Интернет потребители

Какво, според Вас, би могло да мотивира един висококвалифициран специалист, за да стане вещо лице?

(можете да посочите повече от един отговор)

- високата му квалификация и професионална подготовка	13,3 %
- размерът на заплащането за съдебни експертизи	53,6 %
- общественият авторитет на вещото лице	23,4 %
- професионалният престиж	40,0 %
- значението на експертизата за установяването на истината	30,0 %
- друго	10,0 %
- трудно е да се прецени	6,7 %

Въпросът за мотивите на специалистите за включване в списъците с вещи лица очертава интересна картина сред нагласите на Интернет потребителите. Според тях определящ е размерът на възнаграждението (53,6 %), следван от професионалния престиж (40,0 %), който се предполага, че носи със себе си назначаването като вещо лице по дела в окръжния съд. На трето място, стои един изцяло етичен мотив, определен от значението на експертизата за установяването на истината, посочен от 30,0 % от лицата, участвали в анкетата по Интернет.

Сама по себе си високата квалификация и професионална подготовка на

един експерт най-рядко е посочвана като основателен мотив за включване в списъка на вещите лица. Този резултат насочва вниманието към все още ограниченото влияние на професионалната общност и престижа, извоюван в нея чрез подобни форми на професионална изява. Все още предстои да бъде осмислена работата на съдебния експерт от гледна точка на професионалната изява на неговите качества и познания, а наред с това и възможността подобен тип изяви да бъдат стимулирани като акт на отговорен професионализъм.

Анкета сред Интернет потребители

Как би трябвало да се организира работата на вещите лица, за да се гарантира прозрачност и контрол върху дейността им?

(можете да посочите повече от един отговор)

- чрез цялостен закон за вещите лица	30,5 %
- чрез промени в съществуващото законодателство	16,7 %
- чрез партньорство между съда и професионалните сдружения	13,9 %
- чрез създаване на самостоятелна служба по съдебна експертиза	27,8 %
- трудно е да се прецени	11,1 %

Отново сред потребителите на Интернет решаването на проблемите възникващи в сферата на съдебната експертиза, най-често се търси по посока на създаване на цялостен нов закон за вещите лица (30,5 % от отговорилите на този въпрос за посочили тази възможност). На второ място, сред предложените решения Интернет-потребителите поставят създаването на самостоятелна служба по съдебна експертиза по модела на съществуващата преди институция (27,8%), а на трето място, със значително по-слаба подкрепа (16,7 %) се ползва идеята за промени в съществуващото законодателство. Показателен е фактът, че едва 11,1 % от участвалите в тази анкета са заявили, че се затрудняват да преценят кои са подходящите решения на проблемите, свързани със практикуването на съдебната експертиза.

Необходимо ли е повишаване на размера на заплащането за изготвянето на съдебната експертиза от вещото лице?

(моля, посочете само един отговор)

	Граждани	Интернет потребители
- да, категорично	11,6 %	30,0 %
- да, но в зависимост от качеството и професионалното равнище	30,2 %	50,0 %
- не	32,6 %	13,3 %
- трудно е да се прецени	25,6 %	6,7 %

Сравнението между двете групи изследвани лица не би било пълно, ако не съпоставим изразеното от тях отношение спрямо необходимостта от повишаване на размера на заплащане на съдебната експертиза – онзи мотив, който част от същите изследвани лица са определили като основен фактор при избора на професионална реализация в сферата на съдебната експертиза. По-малко от половината от гражданите, участвали в анкетата (41,8 %), са

подкрепили в различна степен необходимостта от повишаване на заплащането за съдебната експертиза, докато сред Интернет-потребителите този дял възлиза на 80 %. Все пак и сред участниците в пряката анкета, групата, подкрепяща увеличението на заплащането е малко по-голяма от онези, които се обявяват категорично против.

Определен интерес при отговорите на този въпрос представлява групата на онези участници в пряката анкета, които са посочили, че не могат да вземат отношение по този въпрос. В нея преобладават онези, които смятат, че експертите са подложени на сериозен корупционен натиск, както и тези които смятат, че вещите лица не винаги спазват високи професионални и етнични стандарти в работата си.

Смятате ли, че приемането на Етичен кодекс за дейността на вещите лица ще подобри качеството на тяхното участие в съдебния процес?

(моля, посочете само един отговор)

- да	48,8 %
- не	19,5 %
- трудно е да се прецени	31,7 %

Почти половината от участниците в пряката анкета декларират подкрепата си за приемането на етичен кодекс, който да регулира дейността на вещите лица. Сред онези, които са изразили колебание, доминира отново групата, която смята, че вещите лица са подложени на сериозен корупционен натиск и по-често не отговарят на професионалните и етични изисквания към дейността им. Този съществен дял на умерен скептицизъм представлява съществена бариера пред разработването и приложението на подобен тип регулация. Към това трябва да добавим и групата, съставляваща почти една пета от всички анкетирани граждани, които категорично декларират отрицателното си отношение спрямо ефективността от приемането и приложението на подобен етичен кодекс.

Подобна нагласа бе регистрирана както при интервюта със съдиите, така и сред самите вещи лица, но идеята за подобен инструмент за регулация на дейността на съдебните експерти бе най-съществено подкрепена от представители на професионалните организации, от които се рекрутират вещи лица.

Управление на конфликти и формиране на нови норми

Обобщеният преглед на предварителните теренни резултати структурира едно конфликтно поле, маркирано от проблемите, възникващи във връзка с условията за извършване на съдебната експертиза, нейното качество, компетентността на вещите лица и техния подбор, безпристрастността на експертизата и ефективността на взаимодействието между съда и различните групи от съдебни експерти. Основните пунктове в това поле могат да бъдат представени по следния начин:

- *Ниското заплащане на дейността на съдебните експерти* най-често се посочва от съдиите като предпоставка за ниската им мотивация, а от самите съдебни експерти – като форма на поощряване на техния труд. В

тази основна група от проблеми съществуват определени нюанси. Преди всичко, те се определят от вида на делата, по които са привлечени като вещи лица съответните специалисти. Вещите лица по наказателни дела получават заплащането си от бюджета на съда по реда, установен от ВСС. Най-често това възнаграждение се получава със закъснение (от минимум един месец) и е в рамките на предварително определен (с Наредба № 1 на ВСС, от 2004 година) размер. Съдебната експертиза по гражданските дела е за сметка на страните и се изплаща веднага.

- *Определянето на вещите лица* е право на съда, но практиката показва, че съдиите предпочитат да работят с един и същи кръг от експерти, в чиито качества вече са имали възможност да се убедят. Най-често тези оценки определят, от една страна, относителното изолитане на част от регистрираните съдебни експерти, а от друга – свръхангажираността на сравнително тесен кръг от вещи лица, които са назначавани в голям брой дела. Налице е напрежение между двете групи от експерти. В същото време съдиите разбират добре, че тази практика е предопределена от сравнително ограничения брой висококвалифицирани специалисти, които фигурират в списъците на съда и биха могли да подготвят в необходимия срок експертиза с високо професионално качество.

- *Контролът върху дейността на вещите лица* се осъществява най-често единствено и само чрез подбора при тяхното назначаване по делата, които разглежда съответния съд. Въпреки че в изследваните съдилища няма регистрирана практика на повдигане на обвинение срещу нещо лице по смисъла на Наказателния кодекс, сред съществена част от съдиите съществува разбиране за наличието на некоректно и дори противоправно победение сред експертите. Конкретни случаи на обосновано съмнение в лоялността и почтеността на вещите лица бяха посочени практически във всички окръжни съдилища, включени в обекта на проведеното изследване, с изключение на Районния съд в Чепеларе. Поне засега не може да бъде очертана обща насока в изразените мнения по отношение на това как би могъл да бъде регулиран и решен този проблем. Най-често върху вещите лица директен натиск оказва адвокатът на страната, която е заинтересувана от определен изход на делото. В Благоевград, Пловдив, Бургас и Велико Търново бяха посочени конкретни случаи на договаряне за разпределение на хонорара между адвокати и вещи лица.

- *Качеството на съдебната експертиза* се определя от организацията на дейността на вещите лица. Случаите, при които като вещи лица се назначават висококвалифицирани експерти (често от София) сами по себе си не гарантират докрай резултата от работата на съда. В Пловдив, Велико Търново и Благоевград бяха посочени конкретни примери на отлагане и пренасрочване на дела поради невявяване на вещите лица. Определяното понякога като високомерно отношение към ангажиментите в съда на висококвалифицираните експерти се превръща в допълнителен фактор за удължаване на срока за решаване на делата. От друга страна, във всички окръжни съдилища бяха посочени конкретни случаи, при които независимо от добронамереността на експерта най-често му липсва необходимото специализирано знание и систематична подготовка, която да позволи ефективно и качествено изработване на експертизата. Ако бъдат

оставени настрана случаите на откровена некомпетентност, при които съдът се принуждава да назначи повторна експертиза, практиката показва, че липсват достатъчно добре подготвени местни експерти в редица сфери, по които има постоянна необходимост от съдебна експертиза. Най-често в това отношение са посочвани медицинските и счетоводните експертизи. Често се налага да се работи с изключително тесен кръг от експерти (не повече от двама-трима), които на свой ред често не могат да реализират експертизата в указания срок. Допълнителен проблем в тази насока създава и равнището на обща компетентност на експертите от гледна точка на необходимите правни процедури за извършване на работата им. Има редица примери, при които, макар и добър специалист в своята област, съответният съдебен експерт не познава правилата за дейността си и се налага съдът допълнително да го инструктира, а това най-често отнема допълнително време и пречи на общия ход на делото. Допълнителна трудност възниква във връзка с наличните сертификати за оценители на различни видове имущество и материални активи. Най-често посочвана е липсата на единен стандарт, според който компетентността на оценителя може да бъде ефективно контролирана.

- *Взаимодействието с професионалните общности* не е практика на окръжните съдилища. То е налице само в случаите, когато като съдебни експерти са назначавани представители на съответни институции, които осигуряват необходимото качество и равнище на институционална комуникация. При тези случаи (като например психодиспансерът в Бургас и Пловдив) границите на местната професионална общност и съответната институция съвпадат. Но, извън тези конкретни примери, в по-голямата част от случаите няма регистрирани опити за установяване и поддържане на редовен контакт дори и между специализирани асоциации на съдебните експерти и съда. Идеите в тази насока се посрещат с интерес от страна както на съда, така и на съдебните експерти, но поне засега предизвикват по-скоро скептични оценки сред представителите на самите професионални общности.

- *Етичният кодекс на съдебните експерти* е посрещан скептично като идея, която многократно е била дискутирана по отношение на публичната администрация, а дори и в различни сегменти на съдебната система. Общо е разбирането и сред съдиите, и сред съдебните експерти, че има ясно изразена необходимост от регулиране на отношенията им, включително и по отношение на превенция и противодействие на определени корупционни практики, но в същото време се смята, че реализирането на подобна цел не преминава през подготовката и приемането на етичен кодекс от типа на вече съществуващите опити в това отношение. В същото време, според съда, съществува ясно изразена необходимост от сертифициране на съдебните експерти, което на свой ред би могло да включи и определен обем от изисквания, свързани с етиката на тяхната дейност. На институционално равнище очаквания за подобен род сертификационна и контролна функция са ориентирани към Министерството на правосъдието и към Висшия съдебен съвет. В този контекст изразеното отношение към фирмите и организациите, издаващи съответни сертификати за оценители, остава критично.

- *Цялостната регулация на дейността на съдебните експерти се възприема като необходима и възможна единствено чрез специален закон за тях. В това отношение по-голямата част от съдиите и вещите лица не приемат възможността за разширяване и усъвършенстване на съществуващата законова база в Закон за съдебната власт. Практиката налага решаването на широк кръг от проблеми, свързани с организацията на работата, подбора, контрола върху качеството, равнището на заплащането и отговорността на вещите лица, а подобна цялостна регулация се свързва от преобладаващото мнозинство от изследваните лица с подготовката на изцяло нов закон. Като непосредствени цели на този закон най-често се посочват: възможността за прибличаване на високкоквалифицирани експерти; подобряване на заплащането за дейността им чрез въвеждането на диференцирани критерии за оценка; повишаване на статута и отговорността на съдебния експерт, в съответствие с изключително високия дял на делата, включващи все по-разнообразни видове специализирано знание; процедурите по сертификация и последваща квалификация на експертите, включени в списъците на съответните съдилища. Неразделна част от изразените становища в подкрепа на необходимостта от цялостно законово уреждане на статута на вещото лице са и изискванията за професионален опит с определена продължителност (според някои експерти трябва да се възстанови действието на съществуващата преди нормативна база, според която минимално допустимият срок на трудов стаж по съответната специалност е бил 12 години), както и компютърна грамотност, владеене на поне един чужд език и други.*

Във всяка от изброените насоки, оценките на актуалното състояние на дейността на съдебната експертиза, изразени от съдиите и самите вещи лица, съвпадат или най-малкото може да бъде очертана **зона на съгласие**, която би била изключително съществена при реализирането на конкретни инициативи за подобряване на условията и повишаване на ефективността на гражданския контрол върху дейността на съдебните експерти. Предварителните резултати от теренното наблюдение дават основание да се твърди, че са налице необходимите предпоставки за лансиране на инициативи, които биха могли да регулират съществуващата практика и да повишат както авторитета на съдебната експертиза, така и ефективността в дейността на съда. Възможностите, свързани с установяването на модели на устойчиво партньорство между професионалните организации и съда, могат да се превърнат в предмет на активна професионална дискусия в рамките на съдебната система. Изразените мнения в тази насока от страна на председателите на Окръжния и Апелативния съд във Велико Търново, както и на съдиите в останалите съдилища, дават основание да се приеме, че усилията в тази насока могат да доведат до постигането на относително бърз и устойчив резултат, който ще бъде оценен високо както от професионалните организации, така и от представителите на вещите лица и съда и да постигнат съществена промяна в съществуващите масови нагласи по отношение на качеството и справедливостта на съдебния процес.

Основни изводи и пространства за ефективен диалог

Изследователският проект очерта основните групи от проблеми, свързани с ефективното взаимодействие между съда, професионалните

съюзи и организации, от които най-често се рекрутират вещи лица, самите съдебни експерти и доминиращите обществени нагласи, свързани с качеството на съдебната експертиза и нейното значение за ефективността и справедливостта на съдебния процес.

Основните изводи от социологическите изследвания могат да бъдат обобщени от гледна точка на изработването на модел за ефективно партньорство по следния начин:

- Всички изследвани групи оценяват значението на съдебната експертиза и необходимостта от усъвършенстване на условията за нейната реализация.

- Сред съдиите и професионалните организации съществува очакване за повишаване на изискванията към кандидатите за вещи лица, както и за по-ефективен контрол върху тяхната дейност.

- Според преобладаващата част от изследваните лица, съдебните експерти са подложени на нелегитимен натиск и повишен корупционен риск при подготовката на своите заключения.

- Съдебните експерти и представителите на техните професионални организации настояват за по-добра регулация на въпросите, свързани със заплащането на съдебната експертиза.

- Общественото мнение приема, че е необходимо цялостно законодателно уреждане на статута на вещното лице, а не само повишаване на заплащането за дейността му.

- Създаването и прилагането на Етичен кодекс на съдебния експерт се възприема от общественото мнение като елемент от цялостното преодоляване на проблемите пред съдебната експертиза.

Представените резултати позволяват да бъде очертано пространството, в което може да бъде търсено ефективно решение по отношение на статута и качеството на съдебната експертиза. То може да бъде структурирано около стратегическото партньорство между съда и корпоративното представителство на професионалните общности, от които най-често се рекрутират съдебни експерти.

Възможностите за изграждане и прилагане на ефективни социални технологии за преодоляване на корупционния риск в дейността на съдебните експерти и повишаване на авторитета и качеството на съдебната експертиза като съществен фактор в съдебния процес се определят от начина, по който се възприема *практиката на етичните кодекси, равнището на структурираност на професионалните групи и институционалния капацитет на съдебната власт*.

- Практиката на създаване и практическо приложение на етични кодекси у нас е все още в началния си стадий. Общата криза на доверие в публичните институции, както и специфичното отношение към правната норма, многократно регистрирано в българското общество, определят скептичните нагласи по отношение на ефективността на подобни подходи при регулирането на социални отношения с висок конфликтен и корупционен потенциал. Изследванията на общественото мнение показват, че етичните и професионални норми се приемат като регулатив с по-малко влияние при условия на конфликт на интереси, доминиран от икономически фактори. Затова обществените нагласи се консолидират около разбирането, че единствено "твърдата", законова регламентация и включените в нея

материални санкции са единственото средство за управление на конфликти и изграждане на административен и професионален интегритет.

- Професионалното и съсловно или корпоративно представителство все още остава силно повлияно от извънпрофесионални фактори и обстоятелства. Това остава един от най-сериозните проблеми пред ефективната професионална регулация, включително и в сферата на съдебната експертиза. Сравнително ограниченият брой професионални асоциации, които притежават необходимия статут и авторитет, за да контролират ефективно професионалните качества и подготовката на своите колеги, които поемат отговорността на съдебната експертиза, определят неравномерното развитие на този тип регламентация и затруднения диалог между съда и професионалните организации. Законодателният подход, приложен по отношение на Българския лекарски съюз (БЛС) например, е едно от възможните решения, въпреки че в конкретния случай изглежда трудно да бъде разпределяна и консумирана ефективно отговорността за качеството на съдебно-медицинската експертиза, ако не бъдат създадени допълнителни структурни звена в БЛС, които да се ангажират конкретно с решаването на подобен род въпроси. Досегашната практика на Комисията по етика на БЛС показва, че подобна мащабна организация трудно се справя с предизвикателствата на професионалната етика.

- Административният капацитет на съдебната власт е проблем, който все още рядко се поставя с цялата му сериозност. В конкретния случай общото разбиране за притежаване на необходимия потенциал и свобода за определяне на приоритети, разработване на политики и способност за тяхната оценка и корекция, което се влага в понятието за административен капацитет, има отношение към разглежданата проблематика поне в два взаимосвързани аспекта. От една страна, става въпрос за развитие на капацитет за първоначална квалификация на определените за вещи лица експерти, при която да бъде гарантирано, че те притежават минимално необходимите познания за хода и спецификата на съдебния процес, които да ги направят ефективен участник в него. От друга страна, става въпрос за разгръщане на способности за контрол и оценка върху качеството на работата им и това отново е ангажимент на съдебната администрация.

Модел за ефективно взаимодействие и контрол

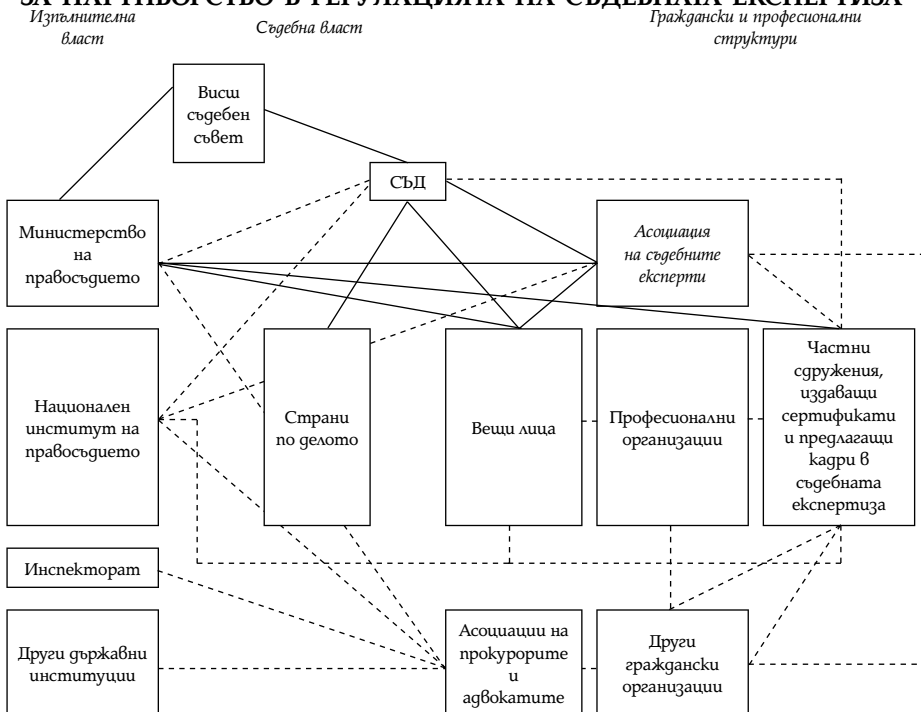
Съдебната експертиза предполага наличието на два типа специализирано знание. От една страна, повишаването на качеството на експертизата изисква стимулиране на ангажимента за участие в съдебния процес на все повече високкоквалифицирани специалисти от все повече области на знанието. От друга страна, практиката показва, че е необходимо създаването на организация за усвояването и на специфично, по-скоро техническо, но безусловно необходимо знание, свързано с коректното представяне на експертизата и участието на вещното лице в заседанията на съда, както и усвояването на определени норми на поведение, произтичащи от статута на вещно лице.

В същото време, в хода на изследването бе установено формирането на относително ясно изразен частен корпоративен интерес към подготовката и промоцията на професионално обучени кадри, които притежават необходимата квалификация, за да бъдат конституирани като вещи лица в практиката на окръжния съд. Частната инициатива реализира своите

бизнес-стратегии в две взаимосвързани направления – от една страна, като организира квалификационни курсове и издава съответни сертификати за оценители на различни видове имущество, активи и услуги, а от друга – като лансира свои кадри като вещи лица по дела, изискващи определен тип квалификация. Това е качествено нов момент в развитието на изследваната проблематика, който без съмнение трябва да намери свое място в цялостната архитектура на концептуалните решения по отношение на гаранциите за качество на съдебната експертиза.

Основните субекти в предлагания модел на партньорство при регулацията на съдебната експертиза и управлението на корупционния риск могат да бъдат разделени на три големи групи – органи и институции на съдебната власт, органи на изпълнителната власт и институции на професионално и корпоративно представителство в частния и публичния сектор. Техните отношения би трябвало прецизно да бъдат регулирани и реализирани в съответствие с принципите на равенство пред закона и безпристрастност по отношение на страните в процеса, както и при ефективен контрол върху законосъобразността на извършваните процедури. Реализацията на подобен партньорски модел предполага постигането на ефективно сътрудничество между институции на публичния и частния сектор, на съдебната, изпълнителната власт, както и на частната стопанска инициатива и гражданското общество.

МОДЕЛ ЗА ПАРТНЬОРСТВО В РЕГУЛАЦИЯТА НА СЪДЕБНАТА ЕКСПЕРТИЗА

Легенда: — институционализирана регулация

----- публични партньорства

Висшият съдебен съвет (ВСС) като върховен орган на съдебната власт в България би трябвало да се ангажира с приемането на цялостна концепция за правния статут и условията за регулация на съдебната експертиза. ВСС би трябвало да определи процедурите за рекрутиране, подготовка, заплащане и контрол върху качеството на съдебната експертиза. Тази цялостна концепция би трябвало да бъде предоставена на Министерството на правосъдието, което да изработи и внесе в Народното събрание пакет от законодателни промени, позволяващи единното уреждане на правния статут на съдебния експерт.

Министерството на правосъдието би трябвало да се ангажира в този процес както чрез подготовката на пакет от законодателни мерки за статута на вещото лице, така и развивайки специфичен административен капацитет в рамките на съществуващия Национален институт на правосъдието за подготовка на определените за вещи лица експерти чрез базисен курс-квалификация, който да завършва с издаването на сертификат за правоспособност като експерт на съда. По преценка на ВСС и ръководството на МП подобни курсове могат да бъдат провеждани периодично като форма за контрол върху професионалните умения и качеството на съдебната експертиза. Едновременно с това, чрез своя инспекторат МП би трябвало да бъде в състояние да контролира спазването на закона и да предприема необходимите мерки при нарушаване на принципите за безпристрастност, професионализъм, конфиденциалност и почтеност на вещото лице. Тези условия и принципи трябва да бъдат гарантирани в еднаква степен както за вещите лица, получили съответен сертификат по своя собствена инициатива, по предложение на професионални или бизнес-асоциации, както и при експерти от други държавни институции, назначени от съда.

Професионалните съюзи и организации, ангажирани с корпоративното представителство на експертите, би трябвало да приемат Етичен кодекс за дейността на вещите лица, както и да постигнат принципно съгласие за създаването на национална Асоциация на съдебните експерти в България. Тази асоциация би трябвало да гарантира корпоративното представителство на вещите лица на национално ниво и да носи основната отговорност за реализацията на целите и принципите на Етичния кодекс. Възможно е членството в нея, както и завършването на квалификационен курс към МП да бъде определено като задължително условие за придобиването на правоспособност или сертифицирането на вещите лица, които могат да бъдат назначавани от съда.

Частните институти и бизнес-организации, подготвящи свои експерти и ангажирани с тяхната промоция, би трябвало да участват на паритетни начала при управлението и контрола върху дейността на националната асоциация, приемайки безусловно спазването на всички основни принципи и задължения, произтичащи от нейните основни документи и Етичния кодекс за почтеност на съдебния експерт. Експертите, ангажирани с частна бизнес-активност, би трябвало да преминават през същите задължителни изисквания за сертификация и стандартизация на уменията си.

Своя отговорност в процеса на конституиране на правния статут на вещите лица трябва да поемат и Асоциацията на прокурорите в България, както и Съюзът на адвокатите. Тяхната активна позиция и отговорност са

важни за гарантирането на изпълнението на основните принципи, залегнали в Етичния кодекс на съдебните експерти. Досегашната практика показва частично подценяване на значението на професионалните организации в дейността на съдебната система, а именно те би трябвало да бъдат един от основните субекти, гарантиращи поддържането на високи стандарти на почтеност и професионализъм, както и на ефективно противодействие на съществуващия корупционен натиск, на който са подложени вещите лица. Присъединяването на двете влиятелни професионални организации към Етичния кодекс и неговото спазване ще бъдат изключително съществена стъпка по посока на повишаване на качеството на съдебната експертиза и намаляването на корупционния риск в съдебния процес.

Свое място и значение в практическата реализация на подобен модел на партньорство и координация, имат и гражданските организации и сдружения, ангажирани с противодействие на корупцията, осигуряване на прозрачност и достъп до информация, както и граждански инициативи, насочени към повишаване на капацитета и утвърждаване на практиката на граждански контрол върху дейността на публичните институции. Тяхното активно участие може да бъде организирано или чрез включването на техни представители в контролните органи на Асоциацията на съдебните експерти, или чрез поемането на определени ангажименти, свързани с външния мониторинг на процеса. Тези организации имат важни функции, свързани с информирането на общественото мнение и осигуряването на обратна връзка към органите на съдебната и изпълнителна власт за възникващите трудности и проблеми при практическата реализация на националната концепция за повишаване на качеството и гарантиране на професионализъм, прозрачност и почтеност в съдебната експертиза

Рискове при изграждането на подобен модел на партньорство

Основните рискове при реализирането на подобен многопланов модел за координация и партньорство в хода на съдебната реформа могат да бъдат определени в три насоки. *Първата от тях* е свързана с големия брой партньори, включени в този модел, и липсата на достатъчен опит при установяването, поддържането и развитието на подобни партньорски отношения. Ангажиментите и различните равнища на компетентност на Висшия съдебен съвет, Министерството на правосъдието и останалите държавни институции, от които се рекрутират експерти, могат да предизвикат трудности, ако посредством изпълнителната власт бъдат направени опити за централизиране на управлението на процеса.

Втората група от рискове при изграждането и практическата реализация на този модел се определя от тенденцията към нарастване на спецификата и разнообразието в съдебната практика по отношение на основните групи от знания, които ще бъдат все по-често необходими в дейността на съда⁴. При изграждането на национална асоциация на съдебните експерти съществува риск от ограничаване на обхвата на професионалните умения поради липсата

⁴ Достатъчно е да посочим бързото нарастване на престъпленията в Интернет среда и тенденцията към висока степен на диверсификация на специализираното знание в условията на информационното общество при липса на необходимото законодателство и практическото отсъствие на вещи лица, които биха могли да предоставят необходимата експертиза в тази област.

на специализирано представителство по отношение на цели групи от високо специализирано знание.

Третият риск придобива своите реални измерения в условията на установения (в резултат от проведените проучвания) дисбаланс в териториалното разпределение на кадрите, притежаващи високо равнище на образование и квалификация. Възможно е възпроизвеждане на монополна позиция на ограничен брой експерти на местно ниво, които ще притежават необходимата сертификация, но трудно биха подлежали на ефективен контрол поради дефицита на експерти в съдебния район на съответния окръжен съд.

Идентифицирането и преодоляването на тези и други възможни рискове, преминава през гарантирането на ефективно и равнопоставено партньорство в условията на гаранции за прозрачност, професионализъм и почтеност в дейността на съдебните експерти и техните организации.

Заклучение

Развитието и приложението на подобен модел на партньорство реализира съдебната реформа на средно функционално равнище, по отношение на една от най-съществените сфери, гарантиращи качеството на българското правосъдие, каквато без съмнение е съдебната експертиза, без в същото време да води до съществени структурни трансформации.

Повишаването на ефективността и почтеността в дейността на публичните институции у нас преминава през реформи, които да стимулират изграждането на капацитет за координация и партньорство. Постигането на подобна цел преминава през промяна в досегашния модел на вертикална субординация и създаване на нови структури за решаването на всеки конкретен проблем.

Необходимо е разширяване на функционалния капацитет и културата на партньорство между съществуващите структури и институции, което може да бъде постигнато чрез прецизно идентифициране на основните групи от потребности и проблеми, последвано от координиране на усилията на субекти от публичния, частния и граждански сектор.

Реализирането на подобна реформа би било невъзможно без полагането на допълнителни усилия за разработване и прилагане на про-активна политика по отношение на целите и принципите на съдебната реформа чрез изграждането на информирано обществено мнение по отношение на нарастващото значение на съдебната експертиза.

Постигането на тези цели налага цялостно преосмисляне на отношението към насоките и обществената значимост на съдебната реформа. Едва тогава бихме могли да твърдим убедено, че със съвместните усилия на съда, професионалните организации, вещите лица, гържавните институции и гражданските организации може да бъде придобено ново качество и гаранции за справедлив и честен съдебен процес в България.

Взаимодействие между съда и професионалните организации при подбора, назначаването и контрола върху работата на вещите лица

Катя Бельова

При разглеждане на проблема за взимоддействието между съда и гражданското общество по повод работата на вещите лица възникват няколко основни въпроса, които поставят нови предизвикателства пред магистратите (реформите на съдебната система и приемането на новите кодекси започнаха отскоро – новият НПК започна да действа наскоро, бяха приети и влязоха в сила нов АПК, предстои промяната и на ГПК). Тези предизвикателства са свързани и с присъединяването на България към Европейския съюз и с необходимостта от хармонизиране на българското законодателство с европейските стандарти.

Развитието на обществените отношения обуславя разнообразие и сложност на казусите, с които са сезирани съдилищата. Известен е принципът при съдопроизводството, че съдията знае и познава закона, а в съдебните производства съдът е длъжен пълно, всестранно и задълбочено да разкрие обективната истина. За да достигне до нея, във всеки един случай, обаче, съдията използва различни способности за събиране, проверка и оценка на доказателствата. В процесуалните кодекси експертизите са определени като способности за събиране и проверка на доказателства. Българското процесуално право определя съдебната експертиза като процесуално регламентирана дейност. Високият професионализъм на вещите лица е едно от условията за качествено правораздаване. В тази връзка в рамките на изложението ще бъдат представени проблемите в съществуващата система за подбор и назначаване на вещи лица и на тази база – вижданията на Окръжен съд Благоевград за промяна в тази насока.

1. Липса на подбор съобразно съвременните критерии

На първо място, това е липсата на подбор съобразно съвременните критерии. На практика, към настоящия момент в нито един от действащите нормативни актове няма точно определени критерии, които да посочват кое лице може да изпълнява ролята на вещо лице. Съгласно Закона за съдебната власт всяко лице, което притежава съответна диплома, свидетелство за съдимост и съответна професионална квалификация, може да бъде включено в списъците. Но дали това е достатъчно, за да бъде включено в списъците едно лице, което притежава тези формални качества. Според Окръжен съд Благоевград (предстои приемане на нов Закон за съдебната власт и там трябва да намерят място по-точно разписани критерии за подбора на вещи лица; има предложения това да се регламентира и в специален закон за вещите лица) бъдещата уредба трябва да постави ясни критерии за подбора на вещите лица и да посочи изрично кои и какви специалисти могат да бъдат включени в списъците на съдебните експерти.

Какво се получава в практиката? В Благоевградски район има около

200 вещи лица, от които само 20 са работещи, а останалите са пенсионери и завършили току-що лица, които не могат да намерят друга работа и използват фигурата на вещото лице, за да придобиват по някакъв начин средства или допълнителни приходи, а в действителност това са хора, които или не работят като професионалисти с най-новите технологии, или нямат достатъчен професионален опит, за да бъдат наистина висококвалифицирани специалисти. Съмнително е също така доколко хората, надхвърлили 70 годишна възраст, независимо от това какви специалисти са и са били в своята област, са в състояние да следят бързо и адекватно новите технологии и да ги прилагат в практиката, за да бъдат професионално полезни като вещи лица. Ето защо, в тази връзка, е необходимо бъдещото законодателство да посочи именно точни критерии кои лица и кои специалисти могат да бъдат включени в списъците на вещите лица.

2. Необходимост от промени

На второ място е необходимо да бъде подчертана необходимостта от промени. Защо са необходими тези промени? Известно е, че с промените в новия НПК, който вече действа, пред съдилищата се поставят много предизвикателства. В ГПК и в АПК, които препраща по процедурата на ГПК, има три текста, които уреждат въпросите за вещите лица – в новия проект за промени в ГПК те са сведени до само една разпоредба (чл. 157 и следващите членове от настоящия кодекс са сведени до един текст). И вместо тази материя да бъде доразвита и да се разработи по-детайлно, там тя се свежда до минимум, което няма да допринесе за справянето с новите изисквания, които поставят новите закони.

3. Взаимодействие между съда и професионалните организации при подбор и контрол на вещите лица

Известно е, че в Закона за съдебната власт е предвидена процедура, при която попълването на списъците с вещи лица може да става и по предложение на професионалните организации. Това не се осъществява в различните райони и така те negliжират тези свои възможности и правомощия, които са им предоставени от закона или пък просто не им се занимава с тази материя. Това е свързано и с размера на заплащането на дейността на вещите лица, защото всеки добър и утвърден, доказал се специалист, предпочита да отиде на свободния пазар, където от своите професионални знания и умения ще изкара тройно или четворно повече приходи за свършената работа, където има по-високо възнаграждение, вместо да бъде включен като вещо лице с много по-малко възнаграждение. Ето защо за връзки с професионалните организации на вещите лица засега не може да се говори до момента, в който не започне да функционира система за отчитане на дейността на експертите и атестация на работата им, както и съответна единна организационна система в тази област (например институт за подготовка на вещи лица), която би следвало да поеме задачите по професионалната и специална подготовка за дейността им като съдебни експерти. Такава е практиката в други европейски страни, като например в Австрия, и тя може да доведе до това да се подготвят високо специализирани и високо мотивирани специалисти за работа като вещи лица. Това е предложението на Окръжен съд Благоевград относно професионалните

организации, които предлагат вещите лица. На тези организации следва да бъдат делегирани права да изграят система за обучение на вещите лица, да извършват атестации и пред тях да се отчитат за дейността си вещите лица или да се грижат да предлагат атестиращи по някакъв начин вещи лица на съда. Независимо дали става пог формата на атестация или по някакъв друг начин тези професионални организации би следвало да дават мнението си относно квалификацията и дейността на вещите лица. Създадената единна организационна система следва да следи и за периодична обмяна на актуална информация с партньорските институции.

Какво ни е провокирало да поставим тази точка на разглеждане? За пример може да послужи гаден съдебен процес, в който за извършване на една експертиза за нещо лице е назначено лицето Х. Заключениеето му не е акредитирано от съда, защото то е некомпетентно. Възниква въпросът – какво следва от този момент нататък? Отстраняването на лицето не е пречка това лице да бъде след това назначавано от втори, трети съд. До какво води това? Първо, въпреки че това нещо лице продължава да дава подобни заключения, то продължава да стои в списъка на експертите и вещите лица. Второ, по този начин пада нивото както на съдебните експертизи, така и на самия съдебен процес и на правораздаването. Затова Окръжен съд Благоевград смята, че трябва да съществува някаква форма на оценка за работата на вещите лица, било то годишна, било за друг период, но задължително е необходимо да бъде провеждана периодична атестация.

Следващото предложение е свързано с необходимостта да се предвиди предварително обучение на вещите лица. Наложилата се презумпция е, че вещите лица са утвърдени специалисти. Но в много случаи, за да бъде представена по съответния ред една тясно специализирана информация пред съда по такъв начин, че да може да се използва за целите на съдебното производство, тя трябва да бъде представена съобразно определени изисквания, за да благоприятства работата на съда. Много специалисти не знаят как да поднесат информацията, която е нужна на съдиите, за да се реши делото. Аз често пъти съм се сблъсквала в моята практика с такива случаи. Например, в момента в Окръжен съд Благоевград са на дневен ред случаи, свързани с водоползването, при които са представяни експертизи от еколози или хидроинженери, които безспорно са големи специалисти. Но, например, все още няма утвърдена практика представяните експертизи да бъдат съпроводени с библиография или друга информация за това какви теоретични или практически източници е използвал специалистът за своята експертиза. Ето защо предвиждането на първоначално обучение, а и в последствие продължаващо или периодично обучение, поддържане на квалификацията, биха могли бъдат в компетенциите на една професионална организация на експертите и вещите лица.

Какво е практическото приложение на взаимодействието между съда и професионалните организации на вещите лица и съдебните експерти? Например, Окръжен съд Благоевград няма установени преки връзки с професионални организации. Ето защо за съда са от съществено значение въпросите къде да бъдат търсени и как да бъде установявана връзка с тях? Съдът работи с определен кръг експерти и вещи лица и поддържа контакти

и връзка предимно с тези, които познава. А съществуващите професионални организации на вещи лица и експерти би трябвало да излязат "на светло" и самите те да бъдат акредитирани по някакъв начин или да бъдат включени в регистър на Министерството на правосъдието, или да се създаде някаква организационна система за връзка със съда, за да може да се получи връзката за обмяна на актуалната информация.

4. Практически резултати от изграждането на взаимовръзка между съда и професионалните организации на вещи лица

Какви биха били положителните резултати от изграждането на еднна система за практическо сътрудничество на съда с професионални организации на вещите лица?

На първо място, безспорно според Окръжен съд Благоевград при съществуването на такава взаимовръзка, ще се повиши професионализма на съдебните експерти.

На второ място, ще се повиши контролът върху работата и дейността на вещите лица и извън действието на чл. 251. Резултатът ще бъде намаляване на корупционния риск и увеличаване на прозрачността в работата на вещите лица. Според Окръжен съд Благоевград при промените в ЗСВ и останалите нормативни актове трябва да бъдат изрично, точно и конкретно дефинирани правата и задълженията на вещите лица и съдебните експерти, в това число правата им във връзка с предоставянето им на информация за изготвяне на техните експертизи. Ние често се сблъскваме със случаи, когато вещите лица се оплакват, че не им се предоставя достъп до информацията, която им е необходима за изготвяне на техните заключения и експертизи, или пък им се предоставя ограничена или едностранчива информация и те са затруднени при изготвянето на точни, обективни и качествени експертизи.

5. Механизми за контрол

Към настоящия момент основната разпоредба е в чл. 251. Професионалните организации следва при взаимодействието си със съда да осигурят механизми за контрол, като на първо място глобите по ГПК трябва да бъдат засилени – те трябва да бъдат увеличени по размер и също така да са изрично предвидени и разписани в закона. Не са изяснени въпросите с административна и наказателната отговорност на вещите лица – ако към настоящия момент такава е предвидена, просто трябва да се прилага – липсват адекватни мерки по приложението на съответните разпоредби.

Какво обобщение е възможно да бъде направено? Към настоящия момент съществуващата система за подбор и работа на вещите лица не може да отговори на завишените изисквания, потребностите и предизвикателствата в работата на съдебната система. Това е безспорен факт, посочван ясно от всички експерти и специалисти в областта. Съществуват множество слабости в организацията на работата на вещите лица и връзката им със съда. Какво е необходимо да се направи в това отношение? На първо място са необходими спешни мерки за изграждане на връзки между съда и професионалните организации на вещите лица и съдебните експерти. Необходимо е и въвеждане на механизми за контрол върху работата на вещите лица.

Въвеждането на етични правила в работата на вещите лица като средство за постигане на безпристрастност, качество и ефективност на експертизите

Симеон Ананиев

Основният въпрос, на който ще бъде обърнато внимание в настоящото изложение, е свързан с въвеждането на етични стандарти и упражняването на контрол върху работата на вещите лица при изпълнение на техните професионални задължения. Българската асоциация на вещите лица и експертите е изградила система на работа, която се основава на елементарни принципи, структура и документация. Във всеки район на организацията ръководителят на звеното и регионалната структура на Асоциацията подбира експерти от списъците на вещите лица и ги кани да станат членове на организацията. Тези кандидати подписват и подават молба-декларация, в която декларират, че са запознати с принципите, правилата и с етичния кодекс на Асоциацията, като в документацията се приложени и Етични правила, които сме приели. Те са разработени с подкрепата на Арбитражния съд на Българската търговско-промишлена палата и с помощта на неговия председател господин Чернев. С тяхна помощ бяха изготвени етични правила, приети под наименованието Етичен кодекс на вещите лица и експертите, членувачи в Българска асоциация на вещите лица и експертите. Тези правила на професионална етика не са нещо принудително, а са общи и вътрешни правила, които всеки работещ в тази област да следва за себе си. Съществуват също така жалони за поведение и насоки за работа при спазване на тези правила и норми за професионална дейност.

1. Осъществяване на контрол върху дейността на вещите лица

По какъв начин Управителният съвет на Асоциацията осъществява контрол върху работата на вещи лица, работещи към нея? Ако са налице оплаквания по региони или сигнали от районния съдия, или други институции, вещите лица, към които са насочени тези оплаквания, не се вписват повече в списъците на Асоциацията. От началото на годината регионалните координатори вече вписват определена група от 20-30 вещи лица в изготвяния от Асоциацията списък и го предоставят на районния съдия и окръжните съдии за включване към списъка с експерти към съда. Заедно с едно придружително писмо и презентация на Асоциацията декларират, че членството в организацията представлява гаранция за професионализма и коректността на включените вещи лица. Асоциацията се ангажира да гарантира тяхната репутация, компетентност и професионална етика и ако съответното лице се провали по някакъв начин или има оплаквания от неговата работа, то повече не подлежи на предлагане и включване в списъка на вещи лица за следващата година. Вече съществува и системата за вътрешен подбор, която работи и без да бъде давано обяснение на съответния експерт, който е отпаднал от списъците, като в настоящия момент са покрити около 1/3 от съдебните райони в страната.

Принципите за работа, които биват спазвани при изготвяне на

експертизите, са взаимствани от добрите практики на съдебните експерти в международен мащаб. Експертизите се оформят в определени форми, а експертите ги попълват и оформят своите експертни становища по точно определени точки и пунктове. Асоциацията гържи да има точно определена форма с обстоятелствена част, подробно описание, изложение, анализ, заключение и оценка. Съществува изискване към вещите лица да посочват като приложение нормативната уредба, която са използвали. Съдиите вече не могат да познават всички наредби и устави, които съществуват. При желание те биват представяни на съдията да се запознае с тях и да е наясно с някои подробности от специфични наредби и технически правила в съответна област. Тези документи са предоставяни на съдията на хартиен или електронен носител. Стремещт е изработените форми за експертите на Асоциацията да се утвърдят като професионален стандарт. Ако не се спазват като установен стандарт за изготвяне на експертиза, Асоциацията счита, че експертизата не е изпълнена коректно и професионално и настоява да се изпълнява според тези утвърдени и приети правила и стандарти.

Много важен въпрос е приемането на нови експерти и разширяването на списъците с вещи лица с включването на нови. Приемането на нови членове бива разглеждано като влизане в нов бизнес. При приемане на нови специалисти Асоциацията може да гарантира тяхното включване в списъците, за да могат да поемат експертизи, но гържи да се спазват определени етични правила за упражняване на професията. На първо място, основно изискване е експертът да подаде съответните документи за членство. След това в продължение на една година един по-старши експерт и член на Асоциацията придружава вещото лице в съда, за да може то да придобие опит при участието в съдебни заседания и самочувствие при отстояването на експертните становища. В момента, в който вещото лице е готово да осъществява своя "бизнес" самостоятелно, образно казано, то бива оставено да работи само. При стриктното спазване на етичните правила Асоциацията се стреми да разрешава особени конфликтни ситуации или опити да се лансират поръчкови експертизи. Съществува определена тенденция съдиите, прокурорите и адвокатите, като обособена гилдия, да обменят информация за хората, с които работят в съда. Следователно е възможно за определено вещо лице да се оформи определено мнение, то да не получава задания за изработка на експертизи или да го търсят по определени експертизи. Ето защо, за да няма странично вмешателство, Асоциацията гържи нейните експерти да имат добра квалификация и дори допълнителна специализация или втора специалност по икономика или някоя друга специалност, за да са независими и добре подготвени. Стремещт е вещи лица, които биват предлагани на институциите, да са добре подготвени, коректни и етични като професионалисти. Това са правилата, спазвани в дейността на Асоциацията, като времето ще покаже дали тя ще се развие като една добра и стабилна организация на експерти.

2. Въвеждане на етични правила в работата на вещите лица и експертите

Въвеждането на етични стандарти в работата на вещите лица е от съществено значение за постигане на целите на БА ВЛЕК, свързани с

ефективна работа по:

- осигуряване ефективно функциониране и утвърждаване на морални принципи във всички предлагани дейности и услуги;
- стриктно изпълнение на договорите и изграждане отношения на доверие, коректност и надеждност при обмена на информация;
- своевременното откриване и предотвратяването на несъответствия, отразяващи се пряко върху качеството на услугите;
- спазване и развиване на умения за отговорност и прецизност от експертите;
- създаване на условия за повишаване на квалификацията и професионалните качества на експертите.

За целта на 16 ноември 2005 г. с Решение от на Управителния съвет на БАВЛЕК са приети "Етични правила на вещите лица и експерти" и "Правилник, за организиране и отчитане на дейността" които влизат в сила от 01.01.2006 година. Управителният съвет на БАВЛЕК препоръчва на членовете и сътрудниците си спазването му като норма на поведение при изпълнение на професионалните си задължения.

Един от разделите на приетия Етичен кодекс е посветен на *Взаимоотношенията между вещите лица, експерти и стопанските субекти и Етика на управление.*

Тук по-важните принципи и правила за професионална работа на вещите лица са свързани с конкретни норми относно въздържане от *„Некоректно използване на такива методи на изпълнение на експертизи, които противоречат на добрите обичаи и етика.“*

Също така: *„Некоректно е извършването на експертизи и експертна дейност по скрит начин или използването ѝ за прикритие на друга дейност.“* Следващият член гласи, че: *„Некоректно е извършването на експертизи и експертна дейност само с цел получаване на бонификации, преференции, субсидии или дотации за сметка на държавния бюджет, както и за използване на суми от дарителски фондове, без да се зачита волята на дарителя.“* Асоциацията не претендира, че са обхванати всички правила, но това са основни принципи за отношенията между вещите лица и стопанските субекти. Друг член в тази връзка гласи, че е *„Некоректно използването на икономически или други способности, чрез които да се принуждават вещи лица и експерти и физически лица да извършват действия, които накърняват достойнството им и добрите обичаи в обществото.“*

Важно етично правило в работата на вещите лица е и принципът, че е *„Некоректно при извършването на услуги и експертизи, бизнес-оценки, икономически анализи и прогнози от счетоводни специалисти да укриват счетоводни и други документи, които имат съществено значение за изготвянето на вярно и точно заключение.“*

Тук може да бъде предоставен примерът с нашумелите дела на Столична община, в които на вещите лица не бе предоставена необходимата документация по сключените договори. Ясно е, че едно подобно действие е некоректно. В момента се води следствие срещу вещите лица, но нищо не може да се докаже, защото експертизите са изработени, без да бъде спазвано гореспосоченото правило.

В раздел III-ти БА ВЛЕК се е постарала да обобщи *Правилата за професионално поведение.* Тук има някои много важни правила за поведение на

вещите лица, най-вече при участието им като съдебни експерти. На първо място в кодекса е записано, че е „Недопустимо вещото лице и експертът да има каквото и да е личен интерес от изхода на делата, в разглеждането на които участва.“

След това е посочено, че е „Недопустимо участие на вещото лице и експерта по дело, във връзка с предмета на което същото е било частен оценител или експерт.“ Тук е много важно вещото лице да може да направи ясно разграничение между участието си като независим експерт, който подпомага работата на съда и стремежа да покаже знание и професионализъм, за да бъде нает като частен консултант на една от страните по делото. Това се отнася особено за случая, когато страните започнат да го питат какво и как е необходимо да правят във връзка с изхода на делото и за защитата на техните интереси. При такива случаи обикновено Асоциацията съветва своите експерти, да отклонят въпросите и да поканят съответната фирма или стопански субект след приключването на делото да се сключи договор за консултантски услуги и тогава вече експертът да може да консултира на законно основание клиента, а не да се смесва дейността му като съдебен експерт с частен консултант. Защото това вече изкривява процеса и дава отражение на изхода на съдебното дело.

Въведено е и следващото правило за професионално поведение на вещите лица от приетия Етичен кодекс, което подчертава, че е недопустимо и „Несъвместимо вещите лица и експерти да влизат в отношения със страните по делата, освен за изясняване на поставените им задачи.“ В противен случай се получава конфликт на интереси и тогава вече може да се говори и за корупционни практики при работата на вещите лица и съдебните експерти. Други правила, които касаят претовръщането на конфликт на интереси и корупционен натиск при професионалната работа на вещите лица от дял III на Етичния кодекс са следните:

„Чл. 7.(1) При изпълнение на поставените им задачи, вещите лица не допускат създаването на отношения и излагането на становища, които биха породили съмнения в тяхната безпристрастност.

(2) Вещите лица и експерти се отнасят с толерантност, учтивост и подobaващ респект към клиентите, участниците в процеса, а така също и към останалите вещи лица и други сътрудници на Съда.

(3) Вещите лица и експерти изпълняват поставените им задачи добросъвестно, точно и в сроковете, определени от Решаващия орган или предвидени нормативно с ГПК, НПК и Устава и Правилника на БАВЛЕК. При даване отговор на поставените им въпроси, те са длъжни да издирят и се запознаят с най-новите постижения в съответната област.

(4) Когато изпълнението на дадена задача е възложено на повече от едно вещо лице и експерт и между тях възникне недоразумение или конфликт във връзка с изпълнението на задачата, вещите лица са длъжни да запазят добър професионален и човешки тон, а при невъзможност да преодолеят различията, да отнесат въпроса до Решаващия орган.

Чл. 8. Недопустимо е вещите лица и експерти да приемат (директно и индиректно), каквито и да е облаги (подаръци, услуги, гостоприемство, ангажиране по други дела, ангажиране за работа, услуги или консултации на техни близки и всякакви други подобни) от страна по делото, нейни представители, включително и индиректно

- чрез трети лица.

Чл. 9. Вещите лица и експерти не бива да допускат, каквото и да е външен натиск, страх от критика или друга форма на интерес или притеснение да повлияват върху оформяне становището по задачите, които са им поставени."

Следващ въпрос е много съществено значение както за новопостъпилите членове на Асоциацията, така и за по-старите, е правилото да не се разгласява никаква поверителна информация, която е станала достояние при професионалната работа. Това например са информацията за бизнес-състоянието на страните, лични дела и отношения на стопански субекти. Съществуват подобни неприятни случаи в работата на вещите лица, но стремежът на Асоциацията е те да бъдат избягвани, защото това може да навреди както на финансовото състояние на фирмите, така и на семействата, понякога и на представителите на бизнес-организации. Затова още в декларацията, която подписват вещите лица, пред тях се поставя изискването да подпишат подобен член, че няма да разгласяват никаква информация за страните, която им е станала известна по време на работата им по дадено дело. В текста на Етичния кодекс има също специален член, който гласи следното: *"Чл. 10. Вещите лица и експерти са длъжни да пазят търговските тайни на страните и да не разгласяват по каквото и да било начин информация, която им е станала известна във връзка с разглеждането и решаването на делата."*

Много важно изискване, включено в текста на Етичния кодекс гласи: *"Вещите лица и експерти са длъжни постоянно да повишават знанията си в съответната научна област."* Все още не съществуват детайлно разработени правила и критерии за подгържане на система за обучение, освен общото изискване за второ висше образование. От друга страна, обаче, биват разработвани типови форми за изготвяне на експертизи в определените области, като Асоциацията гържи те да се въвеждат във всички райони и да се превърнат в стандарт за изготвянето на експертизи от вещи лица на БАВЛЕК във всички районни съдилища.

Основен момент от заключителната част на кодекса е факта, че Управителният съвет препоръчва на членовете и сътрудниците си спазването на Етичните правила като норма на поведение при изпълнение на професионалните си задължения.

При разработването на Етичните правила много внимание бе отделено на това дали тяхното спазване да бъде вменено като задължение или само като препоръка за членовете на БАВЛЕК, но все пак, се утвърди позицията, че е необходимо това да са препоръчителни правила, за да запазят духа си на морални норми, а не да се превърнат в законови изисквания, като на експертите е предоставено правото свободно да решават дали да ги следват и да се придържат към тях.

3. Взаимодействие между браншовите организации и техните клиенти (съдебни институции, бизнес сдружения и други)

Що се отнася до *сътрудничеството между съда и професионалните организации*, то Асоциацията счита, че в България трябва да съществува единна Национална камара на експертите, в която да бъдат обединени организации на експерти от различни области и браншове като Българската асоциация на вещите лица и експертите, Българска психиатрична асоциация, както и организацията на автомобилните експерти, които правят автомобилно-техническите

експертизи. Тази камара, обаче, не би трябвало да бъде лицензиращ орган, а да има, образно казано, по-меки функции. Да обединява и да установява определени правила за работа и да поддържа, ако е необходимо "скрито" лицензиране или селектиране, но да въвежда общи стандарти и правила. За пример може да бъде взета Камарата на експертите във Франция, която дава и консултации по съответните експертизи и ориентира страните по дадено дело по проблемите на техническите експертизи, които са необходими в съдебния процес.

В този контекст Българската асоциация на вещите лица и експертите е сключила споразумение за съвместна работа с Българска стопанска камара, като осъществява ефективно сътрудничество с камарата и нейния председател господин Данев. На сайта на БСК се намира съобщение, насочващо към възможността всеки член на организацията да се обърне към БАВЛЕК за съдействие по дадено дело или по някакво друго направление – производство, оценка на имуществото, вземане на заеми и така нататък. При това положение експертът, който работи в различни направления и има по-голям обхват на дейност, има възможност да получава възнаграждение от повече дейности и става и в по-голяма степен независим. Това е гаранция за независимостта на експерта, защото е известно, че най-зависими са лицата, които трудно или въобще не съумяват да продадат своя труд.

По подобен начин протича и *сътрудничеството със съдебната система*, като БАВЛЕК гържи да не работи само и единствено със съда. Интересно е да се отбележи, че през последните месеци работата на БАВЛЕК се измества във все по-голяма степен от съда към дознанието. Според указанията, които вече се прилагат е добре по-голямата част от експертизите да се извършват и да се приключват още в дознанието, за да може по-голямата част от работата по събиране на доказателствен материал да се привърши, а не да се прехвърля всичко в съда. Сътрудничеството, което Асоциацията осъществява с дознателите е подобно на това, което БАВЛЕК се стреми да наложи и при работата със съдиите. Как се осъществява то? Например дознателят има проблем или с автомобилна катастрофа, или с медицинско увреждане той осъществява контакт с експерт на БАВЛЕК от съответното направление, който осъществява съдействие при формулирането на обстоятелствата съобразно изискванията на следователя за установяване на обективната истина и фактическа обстановка. Специфичните качества на експертизата се определят от това, че експертите не участват при формулиране на въпросите, те се формулират от следователя, според неговите компетенции, а експертът дава своите отговори на формулирани въпроси. Асоциацията вижда бъдещето точно в такава екипна работа със съответните потребители и ползватели на нейния труд.

НАЦИОНАЛНА КРЪГЛА МАСА

Вещите лица в България – етични стандарти и механизми за контрол върху тяхната дейност

Дискусия

Катя Христова, программен директор, *Transparency International-България*

В началото на дискусията бих искала да благодаря на лекторите за техните презентации и изказвания. Направените изложения вече предизвикаха много въпроси за дискусия и породиха множество коментари. Сега имам удоволствието да ви представя гумата да споделите своите мнения, коментари и въпроси към лекторите.

Доц. д-р Владимир Велинов, *председател, Българска психиатрична асоциация*

Добър ден. Името ми е Владимир Велинов, доцент съм по психиатрия и съм специалист по съдебна психиатрия. Тук съм поканен като представител и председател на Българската асоциация по съдебна психиатрия и мисля, че на тази дискусия моето участие ще бъде по-ефикасно в качеството ми на съдебен психиатър. Благодаря за поканата за участие в тази дискусия. Мисля, че е много навременна и належаща подобна сериозна и експертна дискусия за статута и работата на вещите лица и съдебните експерти. Моето мнение и на моите колеги е, че е необходим специален закон за вещите лица и за изготвянето на съдебните експертизи, защото всяко друго решение ще остави въпросите непълно и нецялостно уредени. Дискусионните въпроси и моменти, според нас, са преди всичко нивата на компетентност на съдебните експерти и на вещите лица. Не всеки, който е взел диплома за дадена специалност, е подготвен и е готов да бъде нещо лице и съдебен експерт по въпроси и проблеми от своята професионална област. И затова мисля, че в нашата дискусия ние трябва преди всичко да разграничим три нива на компетентност:

1. Високо ниво на експертност – например, специалистите по съдебна психиатрия не случайно са обособени в тяхното обучение и професионална подготовка в катедри и учебни центрове по съдебна медицина и не всеки психолог и психиатър е подготвен за съдебно-психиатрични експертизи. Много малко са дипломираните у нас съдебни психиатри. В момента се обучават няколко такива специалисти, докато в областта на съдебната медицина нещата са малко по-добре.

2. Второто ниво на експертност са онези специалисти, които имат диплома за завършено образование и професионална квалификация, имат лични интереси да работят като вещи лица и да се занимават със съдебни експертизи. Те не са дипломирани като съдебни експерти и строго погледнато не са подготвени за съдебни експерти, но имат една основна и базисна подготовка и засилен интерес като съдебни експерти.

3. Третото ниво на експертност имат тези специалисти, които си мислят, че са готови и подготвени да бъдат вещи лица само въз основа на

придобита специалност или пък на натрупан трудов стаж. За такива случаи тук говори много ясно госпожа Белъова.

Така че, в квалификацията на вещите лица трябва да се разграничат и вписват тези три нива. По този начин съответното ниво или равнище на компетентност и експертност трябва да се вписват и в списъците с вещи лица и експерти към съответния съд, а не само да се вписва тяхната специалност и професионална квалификация. Обучението, колкото и да е формално, трябва да бъде задължително. Също така, контролът върху провеждането на това обучение трябва да бъде завишен и задължителен. Сега в областта на медицината е много актуално продължаващото медицинско обучение и повишаването на квалификацията чрез следдипломни специализации, което може да се въведе и в системата на обучение и поддържането на квалификацията на вещите лица. Мисля, че подобно нещо ще бъде много добре.

Мисля, че контролът върху качеството на съдебната експертиза в този вариант сега не е ефикасен и не е на задоволително ниво. Едно от разрешенията на този проблем е създаването на Сдружение на вещите лица или Национално сдружение на вещите лица, като влизането в това сдружение трябва да бъде на базата на доказани професионални качества за извършване на такава работа, а не само въз основа на диплома за завършено образование или придобита специалност. И когато съдът се обърне към една такава професионална организация на експерти и вещи лица, за да поиска съответните експерти, тогава той може да бъде сигурен и да има гаранция, че ще му бъде препоръчан и предоставен висококачествен и добре подготвен професионален експерт. Така че, самото влизане в това сдружение може да бъде някакъв, макар и не кой знае колко висок, но все пак някакъв праг и, съответно, това сдружение може да налага някакви възможни санкции за свои недобросъвестни лица. Възможно е вещите лица, нарушили критериите и стандартите за професионална етика, да бъдат изключвани от съответното сдружение на съдебни експерти и да бъдат санкционирани, което да даде някакви възможности за професионален контрол върху тяхната работа.

По отношение на възрастовата граница, не мисля, че тя е критерий за способността и професионалните качества на даден индивид. Един експерт може да е на 75 години, но ако участва активно през последните 2-3 години на всички научни конференции и неговата продукция и изяви показват едно здраво, логично мислене и съхранен потенциал за творческа работа и продуктивност, тогава този възрастов критерий не може да бъде определящ за професионалните му качества. Ако той дава достатъчно сериозни доказателства за своята компетентност, то данните за биологичния преход не са водещи. Разбира се, може да се изисква от вещите лица да се подлагат и на съдебно-психиатрична експертиза, ако се налага и се стигне до там, но мисля, че професионалните сдружения могат да поддържат свои критерии за атестация и акредитация на своите експерти и впоследствие съдът да се довери на тази професионална преценка при рекрутирането и акредитацията на своите вещи лица. Стига, разбира се, да има изградени механизми за работа между съда и тези професионални сдружения на съдебните експерти.

В заключение, за качествената съдебна експертиза трябва да има качествени вещи лица, но и потребители на качествената съдебна експертиза.

В този ред на мисли считам, че и обучението на магистратите може да бъде подобро в областта на медицинската експертиза. Тук имам предвид преди всичко нивото на психиатричната експертиза. аз съм ангажиран в Националния институт на правосъдието като учител и там в програмата са включени само 6 часа. За тези само 6 учебни часа на какво мога да науча обучаващите се за съдебно-психиатричната експертиза? Или пък, какви подробности за съдебно-психологическата експертиза може да каже моят колега през другите 6 часа от програмата? Преди много години, когато бях млад специалист, дисциплината по съдебна медицина и по съдебна експертиза се изучаваше цял семестър в правните факултети. Тъй че, би могло и сега в обучението на магистратите да се предвиди обучение по съдебна експертиза и това да залегне като изискване при обучението на юристите.

Доц. д-р Мария Грозева, член на Борда на директорите, Балканска академия на съдебните науки

Последният случай, с който се занимавах, беше убийството на двете сестри Белнейски от Пазарджик, но тук съм поканена като представител на Балканската академия по съдебна медицина. аз се учудвам, че в НПК отпадна думата „експерт“. Преди се правеше разлика между експерт и вещо лице. Дейността на експертите, особено в областта на наказателното право и на моята дисциплина, беше насочена към установяване на пораженията върху индивида – телесни повреди, установяване на различни видове травми и морални щети, където се използват високотехнологични средства и начини за установяване и констатиране на съответните факти. Докато вещите лица се занимаваха предимно в рамките на гражданските дела и работеха предимно с документи като съдебно-счетоводни експертизи и дълга подобна документация. Експертите работеха също с първични документи от медицински прегледи или болнични листове, различни медицински документи на сегашните диагностични центрове.

Проблемите на медицинските експертизи са преди всичко материални. Съдебната експертиза в България не е обезпечена материално. Като ръководител на една от катедрите по съдебна медицина аз съм имала възможност да посетя много страни и много международни конгреси, провели се на Балканите, в Европа и по целия свят. Никъде не се работи в областта на съдебно-медицинската експертиза толкова зле, колкото в България. Стигна се дори до парадокса да се предлага съдебно-медицинската експертиза да се самообезпечава финансово и ако се стигне до това положение, съм убедена, че тогава вече думата корупция ще бъде слаба и недостатъчна, за да се опише това, което ще се случи – тогава ще трябва да се трябва да се измисли нова дума, която да опише бруталността на това, което ще се случи. В Канада, например, на всеки гражданин от неговото раждане се заделя и впоследствие се удържа от здравните осигуровки специална минимална сума за обезпечаване на здравно-медицински експертизи. Това е една перфектна система, при която част от здравните осигуровки или част от сумите от здравно-осигурителните фондове се заделят за съдебно-медицински експертизи и така се обезпечава качествена и професионална в медицинско отношение експертиза. Такава организация на работата съм виждала в Канада, където посетих Монреал по покана на мои колеги и се срещнах с главния съдебен лекар на Квебек. Системата за обезпечаване на съдебните медицински експертизи

там е изградена по този начин и работи много качествено и професионално.

В противен случай има сериозна опасност от какви ли не манипулации и произволни заключения при медицинските експертизи. Квалификацията стига до парадоксални случаи. В моята практика съм се сблъсквала и със случаи на манипулации от съдебни лекари при изготвяне на съдебни експертизи. Така например, при случай на тройна съдебно-медицинска експертиза, в който съм участвала, имаше обвинен за убийство и съдебно-медицинска експертиза със същото заключение, а при ексхумацията се оказа, че починалият човек въобще не е убиван. Медицинската експертиза беше написана едва ли не като обвинителен акт с точни подробности кой и кога как е убил, а моят стрес беше огромен, когато това се оказа манипулация и лично окръжният прокурор дойде, за да ми оказва натиск заради моето заключение. Давам елементарен пример, защото се сещам за ного от присъствието на госпожа Бельова е от Благоевград, където имаше проблеми с експертизата по случая с Чората.

Аз като национален консултант по съдебна медицина се опитвам да дам едно съвсем рационално и икономическо, практически предложение, което не съм в състояние сама да отстоявам и вече съм се опитвала официално да лансирам. То, обаче, не беше прието от Министерството на здравеопазването. Аз предлагам експертите по съдебна медицина да преминат на щат към Министерството на правосъдието, както е в Румъния например. Тогава при една строга селекция и атестиране съобразно квалификацията и подготовката на тези експерти, Министерството може да прилага и един по-строг контрол чрез заплатите, които им изплаща. Тази система при колегите в Румъния работи много добре и там съдебно-медицинските експерти вече са с много добри възнаграждения, защото средствата не се пилеят. Съдебните лекари в Румъния вече получават заплати, колкото в Европейския съюз – там заплатата на едни съдебен лекар е над 1000 евро. В страните от Европейския съюз заплащането на час на съдебен лекар за изготвяне на експертиза е 40 евро, а у нас е 3 лева на час. За какво говорим тогава? Моето изказване беше емоционалното, но тези проблеми ме вълнуват и въпреки че моята специалност е съдебна медицина, аз се опитвам да предлагам и икономически механизми за по-добрата организация на тази работа.

Доц. д-р Владимир Велинов, *председател, Българска психиатрична асоциация*

Бих искал да направя едно кратко допълнение – ето заради това беше и моето предложение да се разграничат нивата на компетентност и експертност при специалистите, които се занимават с изготвяне на съдебни експертизи – за да се диференцира и тяхното заплащане.

Доц. д-р Антоний Гълъбов, *експерт на Transparency International-България, социолог в Институт по социология, БАН*

Аз съм убеден привърженик на корпоративното представителство, в смисъл – на отстояването на общностни и съсловни интереси от една професионална общност и група от хора, които практикуват една и съща професия. В същото време, при моето изследване се натъкнах и на много случаи на една изкривена форма и криворазбрана професионална солидарност между колеги медицински работници и лекари. Когато едно медицинско лице, например, е извършило нещо нередно, голяма част от неговите колеги – останалите

лекари в съответния район, меко казано се „правят на ударени“. Имам предвид, че част от етичните проблеми при упражняването на професионалните задължения на определени групи и съсловия от професионалисти са свързани с морала и професионалната етика на съответното професионално съсловие. Това може да се види при много други професионални общности. Ние, например, имахме сходни проблеми със Социологическата асоциация. Много важно е, и с това искам да приключа, че в нашите условия, когато говорим за борба с организираната престъпност (в това отношение имам серия от наблюдения и проучвания) че няма и не може да има никакви сериозни успехи в борбата с тях без сериозни инвестиции в експертното знание, без почитеност и законност на упражняване на професията и повишаване на професионализма и гражданската отговорност на отделните групи специалисти. Няма друг ефективен начин да се бори корупцията без много сериозно инвестиране в експертиза и в експертно знание, чрез което да можем да противодействаме.

Петранка Големанова, съдия, Окръжен съд Габрово

Благодаря за предоставената дума. Аз имам 30 годишен стаж като съдия, преживяла съм много съдебни реформи и познавам практиката и начините на назначаване на вещите лица. Тук колегите вече се изказаха по проблема за начина на назначаване на вещите лица, за това какво трябва и какво не трябва да се прави. Аз ще изкажа моето мнение от практиката и ще споделя мнението и становището на моите колеги съдии от габровски район. Не знам защо колегите от други райони се изказваха против, но според нас съществуването на организация на съдебните експерти беше много полезно за съда и за работата на съдиите. Службите „Съдебни експертизи“ на съдебните експерти (без да включвам медицинската експертиза) бяха нещо много положително за нас. Аз мисля също, че при обсъждането на новата нормативна уредба трябва много сериозно и задълбочено да се обсъди въпроса с вещите лица.

Както сподели и колежката от Благоевград, в провинцията не разполагаме с много специалисти или пък с достатъчно квалифицирани експерти в определени области, каквито са например новите технологии. В моята практика аз досега съм се свързвала с ръководителя на тази служба на съдебните експерти и те, съответно, са проучвали със свои колеги от други региони. Те са намирали и ангажирали експерти от съответната област, които да изготвят съответните технически и други експертизи. Тази служба се свързва с експертите, определя какъв да бъде този експерт и му определя възнаграждението по съответните наредби и аз работя много добре с тях. Винаги са изразявали нашето мнение, че тази организация на работа е много добра и много полезна. Понякога като съдия аз не мога да определя какъв специалист трябва да бъде назначен по поставената задача. Сега, когато идват в съда по някое дело и някоя от страните иска да се назначи определена експертиза, аз се затруднявам да преценя какъв точно специалист е необходим – аз съм юрист, моята специалност е право. Като наказателен съдия в моята практика съдебните експертизи са много важни и без тях трудно се решава дело. Като заключение бих казала също, че е много необходимо да съществува такава организация на вещите лица и съдебните експерти, която да подпомага съда при избора и назначаването на експерти.

Симеон Ананиев, член на Управителния съвет, Българска асоциация на вещите лица и експертите

Досега изказалите се са, така да се каже, от другата страна. Аз съм представител на браншова организация. С мои колеги учредихме Българска Асоциация на вещите лица и експерти. Искам да дам малко предистория на организацията. Имах възможността да бъда експерт в съответните бюра, които бяха към Министерството на правосъдието. Мисля, че това имаше и добри, и лоши страни. Там ни приемаха с изпит, след това имаше определени форми на работа, които са добри като практика и организация и аз винаги съм заимствал от тях. Същевременно, имаше и проблеми при разпределението, оценката ми за която е негативна. Така например, имаше много възможности и опити за непрозрачен избор, прибличване и участие само на по-приближени, непривличане на нови експерти и специалисти. Именно това доведе до промените, аз например, съм свидетел как се случиха тези промени в Софийската служба.

Мисля, че не трябва да има връщане назад. Тук чуваме различни предложения, но не трябва да се връщаме към старите форми на организация. В нашата асоциация използване модела на организация на вещите лица и експерти от Франция. Тези асоциации на експерти и вещи лица не са свързани и насочени само към съда. Това са експерти, които работят и с банки, с Агенцията за гържавни вземания, със застрахователни институции. Според нас само част от дейността на тези асоциации на експертите трябва да е свързана със съдебната система. Всеки, включително и съдът, може да поръчва съответната експертиза за дело или за някаква друга дейност. На тази база ние с някои от старите експерти към бюрата на Министерство на правосъдието успяхме да създадем независима асоциация на експерти, която вече покрива 1/3 от регионите на страната и при нас имаме определени изисквания за подготовка. Нашите членове трябва задължително да имат компютърна подготовка, експерти по компютърни системи, включително имаме и експерт за Габрово и вие можете да се свържете с него, да направите заявка и по Интернет за наемане на съответен експерт. Ние сме разпространили информация и в районните съдилища.

Според мен съществуващата нормативна уредба е в основата на нашата дейност. Аз не мога да се ориентирам при предложенията за промени в нормативната уредба кой е обектът и кой е субектът – кой е обектът, който предлага законови промени и кой е субектът, който ги изпълнява. Затова ние предпочитаме да обърнем нещата – за нас съществуващата нормативна уредба е изходната основа за нашата дейност. Ние я приемаме и организираме дейността си съобразно нея. Вярно е, че има пропуски и непълноти, но не е наша работа да се занимаваме с тези пропуски и ние не мислим, че постоянно трябва да се говори за пропуските в нормативната уредба. Тази база, която съществува и действа като закони и наредби, ние я изпълняваме и работим съобразно нея. Мисля, че само пазарът може да определи кое вещо лице е компетентно и то ще бъде търсено и предпочитано заради експертизите, които прави. Тук само искам да кажа нещо за избора на вещите лица. В съответната област има добри експерти. Изборът на вещо лице се прави от съдията. Добрият съдия може да си подбере експерти и да формира свой екип от експерти, с които да работи. Това вече се случва и има

различни съдии, които работят с много добри свои екипи от експерти, те могат да препоръчват тези експерти на своите колеги.

Орлин Колев, управител, Българска асоциация на вещите лица и експертите

Благодаря за поканата да участваме в организираната кръгла маса. Бих искал да се включа в дискусиата, която се оформи през първата част от работата на кръглата маса. Смятаме, че работата на вещите лица и експертите, от една страна, е част от работата на съдебната система, а от друга страна, тя е специфичен вид бизнес. Съответно, трябва да се върви към установяването на пазарни принципи и да се уреди чрез пазарен механизъм. Това означава, че вещите лица трябва да се превърнат в нещо като експертни екипи към съответните съдии, които да определят с кои експерти е подходящо да работят и с кои – не. Считаме, че съдиите трябва да могат да определят с кои вещи лица да работят и с кои не. Това може да бъде и средство за създаване на необходимия пазарен механизъм. Тук госпожа Белъова посочи, че в някои районни съдилища от вписаните в списъка 2000 експерти и вещи лица те могат да работят само с 20. Точно това е необходимият механизъм за отсяване и за откриване на компетентните и подготвените експерти и вещи лица, които могат да работят качествено и професионално.

Самите етични кодекси и правила за професионална работа са добра система и практика на работа в различни области (като например, при медиите или в други обществени сфери). Друг е въпросът какъв е регулаторният механизъм за съблюдаването на тяхното спазване. Според мен те не трябва да се приемат като някаква панацея и да се счита, че щом има етични правила, проблемът е решен, той автоматично сам по себе си ще отпадне или ще се разрушат корупционните механизми. Според нас тези правила могат да бъдат допълнение към най-важното, а то е създаването на екипи от подготвени експерти към съда. Тези правила са допълнителна система от норми за професионално поведение, които подпомагат работата на експертите. Нашата организация е приела тези етични правила за работата и поведението на вещите лица, като ние нямаме претенцията за пълна изчерпателност, прецизност и всеотдайност при тяхното изработване, но считаме, че това са основни правила, на които може да се стъпи при изпълнение на професионалните задачи в работата на вещите лица.

Доц. д-р Владимир Велинов, председател, Българска психиатрична асоциация

Взимам думата само за две допълващи изречения. Етичните правила и етичните кодекси са нещо много хубаво, но важно е отношението на приемащите ги като норма за поведение. По-важното, което на мен ми се струва, е, че асоциацията е независима професионална организация, която не е институционализирана в рамките на съдебната система и ако тези организации на експерти са прикрепени към Министерството на правосъдието или към МВР, тогава вече се създава друг тип институционализация и йерархизация и тогава се пораждат опасения от загуба на свободата и независимостта на експертите. Аз виждам, например, че специалистите по медицина нямат особен интерес и не се отнасят много сериозно към работата на медицинските експерти от

съдебната медицина и затова аз провължавам да отстоявам принципа, че за запазване на независимостта на експертите и техните професионални гилдии и организации е необходимо техните асоциации да се независими от заобикалящата ги професионална среда.

Данчо Йорданов, регионален представител, Българска асоциация на вещите лица и експертите - Разград

Благодаря на Transparency International за поканата към мен. Представявам БАВЛЕК – регионалното представителство в Разград. Аз съм един от новите членове на Асоциацията. БАВЛЕК ме привлякоха с това, че искат да работят в областта на изграждане на високотехнологична мрежа за техните звена и регионални офиси и с тяхно сътрудничество осъществихме една високоскоростна Интернет-връзка в местния офис. Привлякоха ме с техните идеи за изграждане на връзки и мрежи между регионалните офиси, за бъдещето на електронните сертификати и други идеи за развитие и работа в тази високотехнологична област.

Аз работя отскоро в областта на съдебната експертиза. Опитът ми най-вече е в наказателно-правната област и работя със следствието и със сектор „Икономическа полиция“ в града. Моето мнение е, че и младите специалисти трябва да имат шанс и възможност да се изявят, а тяхната работа и времето ще покажат дали имат необходимите знания, умения, качества и способности да работят като експерти и, в частност, като съдебни експерти. Сложните счетоводни експертизи ще дадат на един млад специалист възможност да покаже какво може и от опит ще се види дали той става за експерт. Сега например ние, както и колежата посочи, започваме по-активно работа с гознанието и гознателите. Там е важно наистина да се оформят добри екипи от експерти, които да могат да работят гостатъчно компетентно в областта на данъчните експертизи, например. В областта на измамите с ДДС е важно да има добри екипи от експерти на национално и на регионално ниво, които съгът да може да използва и за своите съдебни експертизи. Възникват нови проблеми и нови области на експертно знание, така че, хората, които стават специалисти и натрупват опит, ще са полезни за съдиите за решаване на сложни задачи и при изготвяне на експертизи.

Относно заплащането е важно да се знае, че при сложни счетоводни експертизи има огромна информация за обороти за милиони левове, която трябва да се прегледа и анализира. Това отнема време и усилия и аз, например, съм изготвял експертизи за големи, структуроопределящи предприятия от региона, за които съм получавал по 60-70 лева. Това е информация от 6-7 тома, която съм анализирал за период от 2 седмици и заплащането наистина трябва да е адекватно на обществен интерес и значимостта на работата, която се анализира. Заплащането на експертиза за един чувал захар или за един мобилен телефон струва приблизително толкова и затова високкоквалифицирани специалисти не се ангажират с работа, която отнема толкова много време и срещу такова ниско заплащане. Съдебните експерти, които са от Разград, например, тотално се отказаха да се занимават със съдебни експертизи, когато бяха потърсени от сектор „Борба с организираната престъпност“. Защото за тези 30-40 лева не си заслужава да се занимават с хора и техните бизнес структури, които са вършили престъпления за крупни суми, да се сблъскват с тях и евентуално да поемат риск за себе си. Тези проблеми са

изключително важни и затова е важно да има такива организации на експерти, които могат да подпомогнат работата и, да му дадат подкрепа, когато са лоялни, спазват професионалните етични норми и стандарти, лоялни са и искат да работят за системата.

Катя Бельова, заместник-председател, Окръжен съд Благоевград

Аз все пак считам, че специалистите трябва да имат опит или да преминават през някакъв изпит или стаж, а не да се учат в съдебния процес, в който трябва да взема важни решения, засягащи съдебите на много хора. Например, един счетоводител не може да дойде направо от студентската скамейка и да се учи в съдебния процес. Съдията няма време и възможност да го чака да се учи или да го обучава.

Данчо Йорданов, регионален представител, Българска асоциация на вещите лица и експертите - Разград

Но все пак студентът по счетоводство е завършил и е направил дипломна работа, за да завърши. Той е придобил теоретични знания и практически учения, за да може да изготвя счетоводни експертизи. Тук не става дума за познания по право, а по счетоводство. Все пак, съдът го наема да направи счетоводна експертиза, т.е. да върши нещо, по което той е специалист и това му е професията.

Милена Петрова, вещо лице, Окръжен съд Варна

Аз съм счетоводител и все пак бих казала, че ако един съдебен експерт по счетоводни експертизи не е действащ счетоводител, той не може да бъде добър експерт.

Доц. д-р Мария Грозева, член на Борда на директорите, Балканска академия на съдебните науки

Аз бих искала да поставя един въпрос – сега, когато думата „експерт“ отпадна от закона и съществува само „вещо лице“, как може да се определи и според какви критерии да се определи кой е експерт? В рамките на сега действащата уредба това предизвиква затруднения. Преведено на български език експерт означава лице, което има висше знание, или високи постижения и умения, които съдът трябва да ползва. Защото Темуга е сляпа, но очите на Темуга са експертите. Трябва много да е чел един експерт, да е натрупал много опит, за да не бъде нещо като „динена кора“ за правосъдието и то да се подхлъзне от неговите заключения. Експертът лесно се познава там, където в съответните специалности и професионални направления са изготвени, въведени и се спазват определени стандарти за подготовка на специалисти и там изпълнението на тези критерии е гаранция за необходимата степен на подготовка. Там, където има такива стандарти (в някои от медицинските специалности са въведени, в други още не – например в акушерството и гинекологията още не са приети тези стандарти) се определя лесно кой им атестацията за експерт. За счетоводните експертизи не мога да се изказвам. Мисля, че подготовката на един добър закон за работата на съдебните експерти и вещите лица е най-важното нещо и на втори план се очертава необходимостта от изработването и приемането на стандартите за вещите лица от различните видове специалности и професионални направления.

Катя Христова, програмнен директор, *Transparency International-България*

Аз много Ви благодаря, че поставихте въпроса за стандартите в нашата дискусия, защото създаването на ефективни механизми и стандарти за контрол на качеството на съдебните експертизи е проблем на двете страни в процеса – както на ползвателите и потребителите на тези експертизи, така и на експертите и вещите лица, които ги изготвят и се придържат към свои професионални стандарти за работа. Вторият важен въпрос, който се очерта, е този за нивото на обучение и квалификация на експертите и вещите лица. В тази връзка аз искам да попитам представителите на Асоциацията на вещите лица и експертите дали те поддържат някаква система за обучение и допълнителна подготовка и квалификация на техните членове, в която те да могат да се включат и да придобият по-добра професионална подготовка и да стимулират новите си членове? Безспорно това е една образователна услуга, която високо се котира, но все пак е свързана и с възможностите на една професионална асоциация да поддържа високите нива на подготовка и система за предаване на високо експертното знание. Става въпрос най-вече и за това специално обучение за участие в съдебното производство, а не за обучение по съответните професии и специалности.

Симеон Ананиев, член на *Управителния съвет, Българска асоциация на вещите лица и експертите*

Аз споменах в моето изложение, че за нашите членове и сътрудници (защото имаме такава структура и с членове, и със сътрудници) ние се опитваме да създадем към регионалните центрове на Асоциацията такива общи стандарти в отделните области, така че най-добрите и най-изявените ни експерти (например, в счетоводната експертиза) да подготвят такава форма за подготовка на счетоводните експертизи от нашите вещи лица, която да отговаря на всички правила и стандарти за счетоводни отчети и експертизи, възприети в българските закони. По същия начин процедурираме и в други области. В нашата програма по обучение се опитваме по списъка на съда за всички видове експертизи (счетоводни, медицински и технически) да имаме подготвени форми и стандарти за изготвяне на съответните експертизи и да подготвим тези образци с нашите най-добри експерти.

На второ място, по отношение на обучението, аз казах, че препоръчваме на нашите членове, които нямат икономическо образование, да завършат икономика и да придобиват всички възможни сертификати и лицензи за вещи лица, оценители и експерти, които различните оторизирани институции и организации издават и присъждат. Също така, смятам, че основна дейност на Асоциацията е да осъществи връзка с ВУЗ-вете, които подготвят съответните технически специалисти, като заедно с тях искаме да си сътрудничим и да подпишем договори с водещите, лицензирани от държавата ВУЗ-ове, за изработване на методика за изготвяне на експертизи. Идеята е те да осъществяват техническото изпълнение, а ние да придаваме завършената форма на тази експертиза според изискванията на съда или на други потребители на експертизи.

Алекси Чуликов, регионален представител, *Българска асоциация на вещите лица и експертите - Габрово*

Благодаря, аз съм представител на регионалното представителство на

БАВЛЕК, работя като съдебен експерт към СГС в областта на защитата на интелектуалната собственост, по-точно, индустриална собственост. Тук искам да представя накратко някои идеи като предложения, а не толкова като готови рецепти за тези колеги, които евентуално ще подготвят новата нормативна уредба за вещите лица. Те сигурно ги имат предвид, но просто не стана дума за тях.

Тук се говори за по-възрастните експерти, които са в пенсионна възраст и за по-младите, които скоро за завършили, а мисля, че не трябва да пропускаме и средното поколение експерти, какъвто съм и аз. Обикновено тези експерти не се занимават само с това да са вещи лица, а те имат и друго основно занимание. В областта на интелектуалната собственост, например, експертите като мен работят с патентните ведомства в България и в други европейски страни и сме представители пред тези патентни ведомства, където работим и защитаваме интересите на фирми и клиенти за защита на техните патентни права. Обикновено става така, че рано или късно се стига до съда, защото при защитата на техните марки, дизайни и патенти винаги има някой, който нарушава техните права. Какво се получава, когато някоя фирма се обърне към съда? Тогава едни и същи вещи лица трябва да правят експертни анализи и вещи заключения за това дали една или друга марка са сходни и дали има злоупотреба с интелектуална собственост и патентни права. И се получава така, че едни вещи лица са работили преди това по защитата на определени търговски марки и са защитавали нечи патентни права, а след това започват да се изказват много често и компетентно пред съда. Съдът, разбира се, ги слуша, защото това са едни от най-подготвените експерти. Всъщност, понякога се стига до конфликт на интереси и аз лично не знам как това би могло да се разреши и да се регламентира в един бъдещ закон за вещите лица, особено при делата за защита на интелектуална собственост.

Има и такива ситуации, при които на вещите лица се задават въпроси, на които не е възможно да се отговори. Ако вещото лице не даде отговор, се приема, че то не си върши работата. Ако даде някакъв обтекаем отговор, пък, става много сложно, защото може да навлезе в конфликт на интереси. Например, аз като експерт имах един случай, при който трябваше да оценя щетите от пожар, при който беше изгоряла рядка машина. Машините от този тип в България са само 2-3 броя. Аз трябваше да оценя щетите и да кажа колко струва машината, която беше изгоряла, беше предадена за скрап и аз нито я бях виждал, нито можех да я оценя. Как да направя точна оценка в този случай?

Представете си, че имате нов автомобил и сте го ударили, а след два дни сте го запалили и искате от застрахователя да ви оцени щетите и да ви ги покрие. Как може да се оцени колко струва този автомобил? Ако е нов, той може да струва дори 200 хиляди лева, ако е ударен сериозно веднага след като е купен, цената му пада драстично, а ако е със сериозни поражения, може да струва и 200 лева. По този начин аз съм абсолютно атакуем в моята работа. Ако започнат да правят ревизия на моите експертни решения, тогава как мога да се оправдая? Затова при своите експертни оценки казвам, че има една разумна долна граница и една разумна горна граница при оценката на дадени активи и в моята практика се опитвам да постигна споразумение между

страните за спогодба относно цената или размера на гадено обезщетение.

Понякога правя по няколко срещи между страните, за да се постигне до едно безпристрастно становище и да се удовлетворят страните в техните искания. Защото, обикновено истината е по средата. Затова аз одобрявам идеята на БАВЛЕК за разтоварване на съда от много дела, които изискват различни експертизи и да се пристъпи към предварителни експертизи. Трябва да успеем да убедим хората и техните адвокати да се насочват към такива експертизи, в които да се постига едно разумно и приемливо за страните споразумение за цените и размерите на обезщетения, а не да се водят безсмислени и трудни за спечелване дела. Защото адвокатите понякога тласкат клиентите си към дела само за да си гарантират хонорарите от съдебните заседания. Има, разбира се, и много честни и етични адвокати, които ги съветват по този начин за по-разумни решения, но особено в провинцията има адвокати, които се хващат за някакви обречени каузи и си водят делата само заради хонорара. Така че, правилата винаги си имат изключение.

Искам да задам и следния въпрос – как едно вещо лице да си даде отвод, ако е назначено и ако то няма основателни причини за отвод (в смисъл, ако то не е в роднински връзки със страните)? Има подобни случаи, в които съдят глобява експертите. Съдията, например, ми казва, че ще правя експертизата за 50 лева и сумата не подлежи на коментар. Ако аз се откажа, даже ще ме глобяят. Тогава за какъв пазарен подход става дума? Очевидно, отговорът на този въпрос е риторичен и по него трябва да се помисли.

Мисля, че трябва да се помисли по още един въпрос – за атестация на вещите лица, която би могла да бъде под най-различна форма. Но тези вещи лица са водещите специалисти в гадена конкретна област. Кой тогава ще проверява тези вещи лица, ако самият проверяващ не е също толкова добър експерт, колкото тях? Това също е много сериозен въпрос, защото пак има възможност да се изпадне в субективизъм. Как някой ще ме проверява, без да разбира от материята? Под оценка разбирам и конкретната експертиза, и дали е спазена „сламката“, както наричаме на жаргон формуляра с разделите, които трябва да се напишат за един доклад.

Последното нещо, за което искам да говоря, е следното. Понякога съдиите искат от нас такива неща, че и вещо лице да си, не можеш да разбереш за какво става въпрос. От друга страна, съдията също не е специалист и приема, че за гадено нещо трябва така да се пита. Аз имам практика, доколкото е възможно, да питам какво е необходимо на съда, за да вземе той своето решение като ползва отговора на тази задача, от една страна, и какво пък на мен ми е необходимо, за да мога да бъда коректен, защото аз нямам право да се отклонявам от поставената ми задача. Ако аз започна да си я преформулирам, тогава една от двете страни оспорва и казва, че не ми е поставена такава задача.

Доц. д-р Владимир Велинов, председател, Българска психиатрична асоциация

Искам да задам само един въпрос и той е насочен предимно към юристите. Току-що колежата каза „Как ще ме проверява този, който не е достатъчно компетентен“. Искам да попитам би ли могла да се въведе законова рамка на състезателна експертиза? Например, вие сте едната страна, аз съм другата и върху фактите вашият експерт прави коментар, върху същите факти

моят експерт прави коментар и те пред вас в ролята на съдия доказват кой е прав. В нашето законодателство сега тази възможност не съществува, но дали това би могло да стане?

Катя Белъова, заместник-председател, Окръжен съд Благоевград

В областта на гражданското производство мисля, че частната експертиза може да влезе в действие. Разбира се, не говоря за Наказателно-процесуалния кодекс, където това не е възможно. Доколкото ми е известно, Вашият професионален труп е на много високи нива и затова нещата го съда трябва да са изчистени. И всяка една от страните, влизайки в съда, да може да каже, че оспорва. Когато тя оспорва, нека да иска вещи лица, да си поеме разноските, а впоследствие ще се види какъв ще е изходът на делото.

Петрана Големанова, съдия, Окръжен съд Габрово

Аз ще отговоря на въпроса. Вярно е, че в наказателния процес това начало не е регламентирано, но Ви сте виждали, че има единична експертиза, тройна експертиза, има и петорна експертиза. Тогава съдът преценява. На практика има състезание на експертизи и ние преценяваме. Колкото го това как би могъл някой да оценява работата на вещите лица, искам да отговоря, че ние много добре можем да преценим дали експертизата е добра или не, макар че не сме специалисти. Затова ние преценяваме дали да назначим нова тройна експертиза или да допълним задачата. Вижда се кога експертизата „залита“ в една или друга посока или не е качествено направена.

В заключение, искам да благодаря от името на съдийското съсловие за организацията на тази кръгла маса, която тя наистина е много ползотворна. Въпросът с назначаване, подбор, хонорарите на вещите лица е много актуален. Имаме затруднения как да търсим вещи лица. За много от специалностите имаме добри вещи лица, с които работим, но за тези нови технологии, които навлизат, имаме нужда от нови контакти. И затова тези контакти, които установихме тук, са много полезни и ще се обръщаме за помощ към тези експерти. Препоръчвам на такива организации на вещите лица да гадат гласност на своята работа. Аз например, сега разбирам за тази организация.

Катя Христова, програмен директор, Transparency International-България

И ние Ви благодарим. Тъй като засегнахме преди малко въпроса за това кой може да Ви атестира и съмненията относно процедурата по самото атестиране, искам да кажа, че при добро желание има начин как да се прилага системна и устойчива атестация. Тя при всички положения предполага това, което доцент Грозева каза, а именно – наличието на стандарти. Наличието на стандарти не само по отношение на експертизата в различните полета на специалност, но също така и спазването на етичните стандарти, повишаване на квалификацията, колко често се правят самоотводи. Тоест – има система с показатели, по която да атестира. Важно е, че повдигате въпроса, но е важно, също така, да обсъждаме съдържанието ѝ.

Алекси Чуликов, регионален представител, Българска асоциация на вещите лица и експертите - Габрово

Аз нямах предвид атестация от гледна точка на съдийския състав или от гледна точка на такива асоциации като БАВЛЕК. Не искам да кажа, че тя не е необходима – напротив, много е необходима. Но трябва да се поберат

много добре качествените критерии, а ако има възможност да се създадат и количествени. Затова казвах, че само поставям някои въпроси, но не с оглед на това, че съм против тях, а че те трябва внимателно да се обсъдят.

Катя Христова, программен директор, *Transparency International-България*

Благодаря на всички, които се отзоваха и със самото си присъствие на днешната кръгла маса, и със споделените мнения, защото това е верюото на нашата Асоциация по устав и по статут – че трябва да се чуят всички страни, че не може един проблем да бъде разглеждан, ако в неговото обсъждане участва само една страна. Затова за нас беше много ценно и вашето присъствие, и вашето участие в дискусиата.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение № 1

Списък на нормативните актове, регламентиращи дейността на вещите лица в съдебното и досъдебното производство

ЗАКОН ЗА СЪДЕБНАТА ВЛАСТ

Обн. ДВ, бр. 59 от 22 юли 1994 г., ..., изм. ДВ, бр. 86 от 28 октомври 2005 г.

ГРАЖДАНСКИ ПРОЦЕСУАЛЕН КОДЕКС

Обн. ДВ, бр. 12 от 8 Февруари 1952 г., ..., изм. ДВ, бр. 105 от 29 декември 2005 г.

НАКАЗАТЕЛНО-ПРОЦЕСУАЛЕН КОДЕКС

Обн. ДВ, бр. 89 от 15 ноември 1974 г., ..., отм. ДВ, бр.86 от 28 октомври 2005 г. в сила до 29 април 2006 г.

НАКАЗАТЕЛНО-ПРОЦЕСУАЛЕН КОДЕКС

В сила от 29.04.2006 г.

Обн. ДВ, бр. 86 от 28 октомври 2005 г.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 111 НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ ОТ 16 АВГУСТ 1975г. ЗА ПОДОБРЯВАНЕ ОРГАНИЗАЦИЯТА НА СЪДЕБНИТЕ ЕКСПЕРТИЗИ

Обн. ДВ, бр. 74 от 26 септември 1975 г., изм. ДВ, бр. 97 от 10 декември 1982 г., изм. ДВ, бр. 5 от 13 януари 1995 г., изм. ДВ, бр. 85 от 26 септември 1997 г., изм. ДВ, бр. 107 от 11 септември 1998 г.

НАРЕДБА № 10 ОТ 29.11.1993 Г. ЗА СЪДЕБНИТЕ И АРБИТРАЖНИТЕ ЕКСПЕРТИЗИ

ПРИЕТА ОТ МИНИСТЕРСТВОТО НА ПРАВОСЪДИЕТО

(Обн., ДВ, бр. 93 от 29.11.1993 г.)

НАРЕДБА № 1 ОТ 5 МАЙ 2004 Г. ЗА УСЛОВИЯТА И РЕДА ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА

ИЗДАДЕНА ОТ ВИСШИЯ СЪДЕБЕН СЪВЕТ

Обн. ДВ, бр. 51 от 15 юни 2004 г., изм. ДВ, бр. 29 от 5 април 2005 г.

НАРЕДБА № 23 ЗА СЪДЕБНОМЕДИЦИНСКИТЕ, СЪДЕБНОПСИХИАТРИЧНИТЕ И СЪДЕБНОПСИХОЛОГИЧНИТЕ ЕКСПЕРТИЗИ

ПРИЕТА ОТ МИНИСТЕРСТВОТО НА ПРАВОСЪДИЕТО И МИНИСТЕРСТВОТО
НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО,

Обн. ДВ, бр. 45 от 3 юни 1994 г., изм. ДВ, бр. 45 от 31 май 2005 г.

НАРЕДБА № 1461 ЗА СЪДЕБНО-СЧЕТОВОДНИТЕ И ФИНАНСОВО- ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ЕКСПЕРТИЗИ

ИЗДАДЕНА ОТ МИНИСТЕРСТВОТО НА ФИНАНСИТЕ

Обн. ДВ, бр.84 от 31 октомври 1975г.

НАРЕДБА № 1 ОТ 12.01.1996 Г. ЗА АВТОТЕХНИЧЕСКИТЕ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИЕТА ОТ МИНИСТЕРСТВОТО НА ТРАНСПОРТА, МИНИСТЕРСТВОТО НА ПРАВОСЪДИЕТО И МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ
(Обн., ДВ, бр. 8 от 26.01.1996 г.)

Приложение № 2

Етични правила на вещите лица и експертите, приети от Българска асоциация на вещите лица и експертите

СДРУЖЕНИЕ "БЪЛГАРСКА АСОЦИАЦИЯ НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА И ЕКСПЕРТИТЕ" /"БАВЛЕК"/, ръководено от желанието за изграждане на условия за коректни пазарни отношения и утвърждаване на принципите на професионализма, експертното начало и лоялната конкуренция; съобразяване с изискванията на добрите обичаи, утвърдени във вътрешните и международните стопански взаимоотношения, като придават особено значение на принципите на етиката в нестопанската и стопанската дейност и всяка дейност, свързана с интересите на демократичното общество, препоръчва спазване на "ЕТИЧНИ ПРАВИЛА ЗА ВЕЩИТЕ ЛИЦА И ЕКСПЕРТИ" в деловите и лични взаимоотношения между всички субекти. Спазването на тези правила е критерий за доброто реноме на вещите лица и експертите за надеждността на поведението им в обществения живот.

Настоящите етични правила се прилагат по отношение на вещите лица и експертите, ангажирани при предоставяне на компетентни консултации и изготвянето на експертизи, необходими както за нуждите на правоохранителната система от всички нива (Съд, Прокуратура, Следствие, Адвокатура, МВР, Арбитражни съдилища), така и извън нея (финансови институции, фирми, дружества и в други сфери на обществения живот). Те са предназначени да подпомагат професионализма и качеството на работата на вещите лица, като дават насоки за осъществяване на дейността и поведението им; да издигат общественото доверие във вещите лица и експертите за разрешаване на спорове и презентиране авторитета на БА"ВЛЕК" като водеща експертна институция в Република България.

РАЗДЕЛ I Общи положения

Член. 1. Основни принципи на поведението на вещите лица и експертите на БА ВЛЕК са:

- (1) висок професионализъм, безпристрастност и независимост при осъществяване на дейността като вещо лице;
- (2) своевременно и експедитивно изпълнение на поетите ангажименти и поставените им задачи;
- (3) точно установяване на фактите и висока степен на научна обоснованост и компетентност на изводите;
- (4) отстояване на професионализма и авторитета на вещите лица и експертите на БА"ВЛЕК" като водеща експертна институция в Р България.

Член 2. (1) Вещите лица и експерти, спазват действащото законодателство, като уважават принципите на етиката в своята дейност

и дейността.

(2) Принципите на етика съответстват на добрите обичаи на вътрешните и международните бизнес отношения, изградени на добросъвестност, коректност, лоялност и точност.

(3) Вещите лица и експертите не следва да поемат задължения, които поначало са неизпълними, независимо от причините, както и използване на политическо влияние и натиск с цел постигане на определени интереси.

РАЗДЕЛ II Взаимоотношения между вещите лица и експерти и стопанските субекти и Етика на управление

Член 3. (1) Вещите лица и експерти и стопанските субекти следва да спазват принципите на взаимност, включително правото на взаимнообосновани ползи от извършваната дейност.

(2) Неспазването от страна на Вещите лица и експерти и определен стопански субект на принципите на етиката в икономическата дейност не освобождава другите стопански субекти от задълженията им за спазване на тези принципи към същия субект.

Член 4. (1) Етиката в дейността на Вещите лица и експерти изисква спазване на принципите на свободната и честна конкуренция и равноправното третиране на всички участници в икономическия живот.

(2) Некоректно е използването на такива методи на изпълнение на експертизи, които противоречат на добрите обичаи и етика.

(3) Некоректно е извършването на експертизи и експертна дейност по скрит начин или използването ѝ за прикритие на груга дейност.

(4) Некоректно е извършването на експертизи и експертна дейност само с цел получаване на бонификации, преференции, субсидии или дотации за сметка на гържавния бюджет, както и за използване на суми от дарителски фондове, без да се зачита волята на дарителя.

(5) Некоректно е използването на икономически или груги способности, чрез които да се принуждават вещи лица и експерти и физически лица да извършват действия, които накърняват достойнството им и добрите обичаи в обществото.

(6) Некоректно е при извършването на услуги и експертизи, бизнес-оценки, икономически анализи и прогнози от счетоводни специалисти да укриват счетоводни и груги документи, които имат съществено значение за изготвянето на вярно и точно заключение.

РАЗДЕЛ III Правила за професионално поведение

Чл. 5. (1) Вещите лица и експертите приемат да участват по дела, само ако са сигурни, че отговарят на следните изисквания и са налице следните условия:

- разполагат с познанията, опита и компетентността, необходими за разрешаването на спорните въпроси;
- независими са и са способни да изпълнят задълженията си безпристрастно;
- разполагат с възможност и достатъчно време, за да изготвят възложените заключения.

(2) Недопустимо е нещо лице и експертът да има какъвто и да е личен интерес от изхода на делата, в разглеждането на които участва.

(3) Недопустимо е участие на вещо лице и експерта по дело, във връзка с предмета на което същото е било частен оценител или експерт.

(4) Несъвместимо е вещите лица и експерти да влизат в отношения със страните по делата, освен за изясняване на поставените им задачи.

Чл. 6. (1) При приемането на назначаването си, вещите лица и експерти са длъжни да разкрият всички обстоятелства, които при една добросъвестна и обективна преценка биха могли да предизвикат съмнения относно тяхната независимост и безпристрастие.

(2) Вещите лица и експерти имат задължението по предходната алинея и в случаите, когато обстоятелствата, които могат да породят съмнение относно тяхната независимост и безпристрастие настъпят след назначаването им.

(3) При приемане изпълнението на задачите, а така също и при последващо възникване на обстоятелства, свързани с независимостта и безпристрастието на вещите лица и експерти, те попълват декларация за независимост и безпристрастие.

Чл. 7.(1) При изпълнение на поставените им задачи, вещите лица не допускат създаването на отношения и излагането на становища, които биха породили съмнения в тяхната безпристрастност.

(2) Вещите лица и експерти се отнасят с толерантност, учтивост и подобаващ респект към клиентите, участниците в процеса, а така също и към останалите вещи лица и групи сътрудници на Съда.

(3) Вещите лица и експерти изпълняват поставените им задачи добросъвестно, точно и в сроковете, определени от Решаващия орган или предвидени нормативно с ГПК, НПК и Устава и Правилника на БА "ВЛЕК". При даване отговор на поставените им въпроси, те са длъжни да издирят и се запознаят с най-новите постижения в съответната област.

(4) Когато изпълнението на дадена задача е възложено на повече от едно вещо лице и експерт и между тях възникне недоразумение или конфликт във връзка с изпълнението на задачата, вещите лица са длъжни да запазят добър професионален и човешки тон, а при невъзможност да преодолееят различията, да отнесат въпроса до Решаващия орган.

Чл. 8. Недопустимо е вещите лица и експерти да приемат (директно и индиректно), каквито и да е облаги (подаръци, услуги, гостоприемство, ангажиране по групи дела, ангажиране за работа, услуги или консултации на техни близки и всякакви групи подобни) от страна по делото, нейни представители, включително и индиректно - чрез трети лица.

Чл. 9. Вещите лица и експерти не бива да допускат, какъвто и да е външен натиск, страх от критика или друга форма на интерес или притеснение да повлияват върху оформяне становището по задачите, които са им поставени

Чл. 10. Вещите лица и експерти са длъжни да пазят търговските тайни на страните и да не разгласяват по какъвто и да било начин информация, която им е станала известна във връзка с разглеждането и решаването на делата.

Чл. 11. Вещите лица и експерти са длъжни постоянно да повишават знанията си в съответната научна област.

Чл. 12. (1) В поведението си извън участието си по дела вещото лице и

експертът:

- не може да използва името и авторитета на БА"ВЛЕК" за задоволяване на свои собствени интереси или интереси на свои близки;
- не следва да приема лично или чрез друго услуги, подаръци, заеми и други, които могат да предизвикат съмнение в неговата почтеност;
- не може да обсъжда висящи и приключени дела с участие на вещите лица и експерти на БА"ВЛЕК";

(2) Във всички случаи съдейства за издигане на престижа на БА"ВЛЕК".

Чл. 13. Нарушаването на настоящите правила (зависимост от тежестта на конкретното нарушение) може да доведе до заличаване на вещото лице от списъка на вещите лица на БА"ВЛЕК".

Чл. 14. Тези Етични правила се прилагат съответно към победението на други лица, изпълняващи задачи във връзка с разглеждане и решаване на дела с участие на вещите лица и експерти БА"ВЛЕК".

РАЗДЕЛ IV Заключителни правила

Член 15. Приобщаването на вещите лица, експертите и стопанските и нестопанските субекти към правилата на настоящия кодекс е доброволно и се изразява в писмена форма.

Член 16. Вещите лица и експертите, стопанските и нестопанските субекти, които не спазват принципите на етика в обществено-икономическата дейност, могат да се обявяват публично.

Член 17. Вещите лица и експерти на БА"ВЛЕК" призовават всички бъдещи сътрудници и членове на сдружението, юридически и физически лица, да се запознаят и приемат спазването на тези правила като норма на поведение в бъдещата си дейност.

Член 18. Този Етични правила може да се допълват и изменят по реда, по който са приети. Предложения за допълнения и изменения се правят в писмена форма чрез УС на сдружението.

Настоящите Етични правила са приети с Решение от 16.11.2005 г. на Управителния съвет на БА"ВЛЕК" и влизат в сила от 01.01.2006 година. Управителният съвет препоръчва на членовете и сътрудниците си спазването му като норма на поведение при изпълнение на професионалните си задължения.

Приложение № 2

Резултатите от социологическото изследване

1. Изискваше ли делото, по което сте били страна, становище на вещо лице, назначено от окръжния съд?

(моля, посочете само един отговор)

- да	64,5 %
- не	13,3 %
- не съм водил/а дела през последните две години	22,2 %

2. Знаете ли дали вещото лице по Вашето дело е включено в списъка на съдебни експерти в Окръжния съд?

(моля, посочете само един отговор)

- да, вещото лице е от списъка на съда	53,4 %
- не, съдията го определи по свой избор	8,9 %
- не зная дали вещото лице е включено в списъка на съда	13,3 %
- делото не налагаше участието на вещо лице	8,9 %
- не съм водил/а дела през последните две години	15,5 %

3. Какъв е изходът от делото, по което сте били страна?

(моля, посочете само един отговор)

- съдът реши делото в моя полза	36,4 %
- решението беше неизгодно за мен	22,7 %
- делото все още не е завършило	25,0 %
- не съм водил/а дела през последните две години	15,9 %

4. Смятате ли, че вещото лице е извършило добросъвестно и професионално работата си по Вашето дело?

(моля, посочете само един отговор)

- да, напълно	31,1 %
- по-скоро да	11,1 %
- трудно е да се прецени	8,9 %
- по-скоро не	13,3 %
- категорично не	15,6 %
- делото не налагаше участието на вещо лице	6,7 %
- не съм водил/а дела през последните две години	13,3 %

5. В каква област беше експертизата, назначена от съда по Вашето дело?

(моля, посочете само един отговор)

-	
(моля, напишете)	68,9 %
- делото не налагаше участието на вещо лице	8,9 %
- не съм водил/а дела през последните две години	22,2 %

6. Отрази ли се становището на вещото лице върху изхода от делото?

(моля, посочете само един отговор)

- да, изцяло	41,8 %
- становището на вещото лице бе само част от решението на съда	25,7 %
- категорично не	6,9 %
- делото не налагаше участието на вещо лице	4,7 %
- не съм водил/а дела през последните две години	20,9 %

7. Смятате ли, че вещите лица във Вашия Окръжен съд спазват високи етични и професионални стандарти в работата си?

(моля, посочете само един отговор)

- да, напълно	36,2 %
- да, това се отнася за повечето вещи лица	12,8 %
- по-скоро не	34,0 %
- трудно е да се прецени	17,0 %

8. Смятате ли, че дейността на вещото лице у нас се ползва с високо обществено доверие и авторитет?

(моля, посочете само един отговор)

- да, определено	25,9 %
- да, но зависи от личния принос на отделния експерт	18,5 %
- трудно е да се прецени	13,0 %
- по-скоро не	14,8 %
- категорично не	27,8 %

9. Какво, според Вас, би могло да мотивира един висококвалифициран специалист да стане вещо лице?

(можете да посочите повече от един отговор)

- високата му квалификация и професионална подготовка	42,2 %
- размерът на заплащането за съдебни експертизи	33,3 %
- общественият авторитет на вещото лице	11,1 %
- професионалният престиж	8,9 %
- значението на експертизата за установяването на истината	15,3 %
- друго:	28,9 %
(моля, напишете)	
- трудно е да се прецени	8,9 %

10. Знаете ли за случаи от съдебната практика, предизвикали основателни съмнения в обективността или професионализма на вещо лице?

(моля, посочете само един отговор)

- да	31,7 %
(моля, напишете)	
- не	68,3 %

11. Предлагали ли са Ви да ускорите или да повлияете по някакъв начин върху решението на съда като заплатите определена сума?

(моля, посочете само един отговор)

- да	14,6 %
- не	66,7 %
- не мога да твърдя подобно нещо със сигурност	18,7 %

12. Подложени ли са, според Вас, вещите лица на натиск от заинтересувани страни при изготвянето на техните становища?

(моля, посочете само един отговор)

- да, непрекъснато	24,4 %
- да, но само при дела със значим обществен интерес	8,9 %
- не	33,3 %
- трудно е да се прецени	33,4 %

13. Според Вас, необходимо ли е усъвършенстване на законовата и нормативна база за дейността на вещите лица?

(моля, посочете само един отговор)

- да, необходимо е:	35,7 %
(моля, напишете)	
- не	16,7 %
- трудно е да се прецени	47,6 %

14. Необходимо ли е повишаване на размера на заплащането за изготвянето на съдебната експертиза от вещото лице?

(моля, посочете само един отговор)

- да, категорично	11,6 %
- да, но в зависимост от качеството и професионалното равнище	30,2 %
- не	32,6 %
- трудно е да се прецени	25,6 %

15. На какво, според Вас, се дължат проблемите в работата на съда?

(можете да посочите повече от един отговор)

- честите промени в законодателството	40,0 %
- недостатъчната подготовка на вещите лица	11,5 %
- недостатъчното заплащане на съдебната администрация	42,2 %
- проблеми с подбора на съдебните заседатели	13,4 %
- забавяне на съдебното изпълнение	22,7 %
- съдиите са зависими от икономически и политически интереси	15,6 %
- друго:	8,9 %
- проблемите в работата на съда се преувеличават	33,9 %
- трудно е да се прецени	12,3 %

16. Смятате ли, че приемането на Етичен кодекс за дейността на вещите лица ще подобри качеството на тяхното участие в съдебния процес?

(моля, посочете само един отговор)

- да	48,8 %
- не	19,5 %
- трудно е да се прецени	31,7 %

17. Като имате предвид личния си опит и онова, което знаете за работата на Окръжния съд, как бихте оценили обслужването на гражданите?

(моля, посочете само един отговор)

- има добри и ясни правила, които се спазват от всички	47,2 %
- отношението към гражданите зависи от отделния служител	22,6 %
- обслужването е добро, когато си готов да си платиш	15,1 %
- отношението към всички е еднакво, но няма правила или ред	15,1 %
- трудно е да се прецени	0

Приложение № 3

Въпроси за Интернет анкета

1. На какво, според Вас, се дължат проблемите в работата на съда?

(можете да посочите повече от един отговор)

- честите промени в законодателството	43,3 %
- недостатъчната подготовка на вещите лица	56,7 %
- недостатъчното заплащане на съдебната администрация	30,0 %
- липсата на подходящи съдебни заседатели	23,3 %
- забавяне на съдебното изпълнение	50,0 %
- друго: (моля, напишете)	3,5 %
- проблемите в работата на съда се преувеличават	10,0 %
- трудно е да се прецени	0

2. Предлагали ли са Ви да повлияете по някакъв начин върху мнението на вещо лице при изготвянето на неговата експертиза?

(моля, посочете само един отговор)

- да	46,7 %
- не	33,3 %
- не мога да твърдя подобно нещо със сигурност	20,0 %

3. Какво, според Вас, би могло да мотивира един висококвалифициран специалист да стане вещо лице?

(можете да посочите повече от един отговор)

- високата му квалификация и професионална подготовка	13,3 %
- размерът на заплащането за съдебни експертизи	53,6 %
- общественият авторитет на вещото лице	23,4 %
- професионалният престиж	40,0 %
- значението на експертизата за установяването на истината	30,0 %
- друго:	10,0 %
(моля, напишете)	
- трудно е да се прецени	6,7 %

4. Необходимо ли е повишаване на размера на заплащането за изготвянето на съдебната експертиза от вещото лице?

(моля, посочете само един отговор)

- да, категорично	30,0 %
- да, но в зависимост от качеството и професионалното равнище	50,0 %
- не	13,3 %
- трудно е да се прецени	6,7 %

5. Как би трябвало да се организира работата на вещите лица, за да се гарантира по-висока прозрачност и контрол върху дейността им?

(можете да посочите повече от един отговор)

- чрез цялостен закон за вещите лица	30,5 %
- чрез промени в съществуващото законодателство	16,7 %
- чрез партньорство между съда и професионалните сдружения	13,9 %
- чрез създаване на самостоятелна служба по съдебна експертиза	27,8 %
- друго:	0
- трудно е да се прецени	11,1 %